

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΦΥΛΟ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

Η σεξεργασία ως ενσώματη εμπειρία: Όρια και νέες ευκαιρίες δράσης. Το
παράδειγμα της Ελλάδας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Φωτεινή Γιαννακοπούλου

5322M010

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Ειρήνη Αβραμοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα)

Αθηνά Αθανασίου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Μάρθα Μιχαλίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Φωτεινή Γιαννακοπούλου, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

*Στη φεμινιστική μου οικογένεια, βιολογική και μη, και στους ανθρώπους που μου
εμπιστεύτηκαν τις ιστορίες τους.*

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας, αν και φαινομενικά μοιάζει με ατομικό εγχείρημα, στην πραγματικότητα στην υλοποίησή της συμβάλλουν άμεσα και έμμεσα πολλά άτομα. Αρχικά, η συγγραφή της δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τα πολύτιμα σχόλια και την καθοδήγηση της επιβλέπουσάς μου, Ειρήνης Αβραμοπούλου. Με τη δική της βοήθεια, επεξεργάστηκα το απαραίτητο (θεωρητικό και εμπειρικό) υλικό, αλλά πολύ περισσότερο «γνώρισα» ένα νέο πεδίο έρευνας. Ευχαριστώ, επίσης, τις καθηγήτριές μου, κα. Αθηνά Αθανασίου και κα. Αλεξάνδρα Χαλκιά. Μέσω της παρακολούθησης των διαλέξεών τους εμπλουτίστηκε το θεωρητικό μου υπόβαθρο, ενώ «άλλαξα» ως ερευνήτρια, ως φεμινίστρια και κατ' επέκταση ως άνθρωπος.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω και σε όλα τα συμφοιτητά μου για την ψυχολογική υποστήριξη και την αλληλεγγύη. Η μικρή μας κοινότητα και το safe space που δημιουργήσαμε ήταν τόσο σπάνια όσο και σημαντικά. Παρομοίως, οφείλω ευγνωμοσύνη στο υπεύθυνο συντονιστό της «Θετικής Φωνής» και στα υπόλοιπα εθελοντά της, που με βοήθησαν να ανακαλύψω νέους τρόπους ακτιβιστικής και συλλογικής δράσης.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω τα άτομα που πλαισίωσαν με τις εμπειρίες τους την παρούσα εργασία. Το μοίρασμα προσωπικών και επαγγελματικών πτυχών σε ένα κοινωνικό πλαίσιο με διάχυτα πατριαρχικά κατάλοιπα δεν είναι δεδομένο. Μέσω της δικής τους φωνής ελπίζω ότι καταφέραμε να συν-διαμορφώσουμε εναλλακτικούς τρόπους διανόησης που αφορούν την εργασία στο σεξ.

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγικά	7
Φύλο, σώμα, (σεξ)εργασία	8
Μεθοδολογία	16
Κεφάλαιο Πρώτο	23
Σεξεργασία και εθνικό νομοθετικό πλαίσιο: Μια σχέση (ανα)παραγωγής επισφάλειας και ιεραρχιών	23
(Σεξ)εργαζόμενα σώματα και πολλαπλές ευαλωτότητες	23
Κεφάλαιο Δεύτερο	33
Σεξεργασία και ιατρικοί ρυθμιστικοί λόγοι	33
Ιατρικοποίηση του (σεξ)εργαζόμενου σώματος	33
Ο αντί-λογος του Βαγγέλη, της Σοφίας και της Μαρίας: Δημιουργώντας ρωγμές στην ιατρική αυθεντία	41
Κεφάλαιο Τρίτο	45
Φύλο, σώμα, (σεξ)εργασία: Επιτελεστικές πρακτικές	45
Επιτέλεση του σώματος και των αισθήσεων	45
Σεξεργασία: επιτέλεση ή επιβολή;	50
Κεφάλαιο Τέταρτο	57
Ενσώματες αντιστάσεις	57
(Μη)πενθήσιμες ζωές: επαναδιεκδικώντας δημόσιο χώρο	57
Ανταλλακτικό σεξ και φεμινιστικές (εν)τάσεις	64
Συμπερασματικές παρατηρήσεις	73
Βιβλιογραφικές Αναφορές	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.....	83
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β.....	84

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα πραγματεύεται τη μελέτη της εργασίας στο σεξ, όπου διαπλέκονται στενά οι έννοιες του σώματος και της σεξουαλικότητας. Αναλύονται οι τρόποι με τους οποίους η εργασία αυτή κατασκευάζεται ως ιδιάζουσα μορφή απασχόλησης και τα άτομα που την ασκούν ως αποκλίσεις του «φυσιολογικού» υποκειμένου με την «υγιή» σεξουαλικότητα. Μέσω της μελέτης του εθνικού νομοθετικού πλαισίου που αφορά τη σεξεργασία, αναδεικνύεται πώς ο θεσμικός λόγος (ανα)παράγει έμφυλα στερεότυπα και ιεραρχίες που συνηγορούν υπέρ της ηγεμονικής σεξουαλικότητας και των ρυθμιστικών προτύπων που πηγάζουν από αυτή. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και σε άλλους λόγους, όπως αυτός της ιατρικής ή εκείνους που προέρχονται από συγκεκριμένες τάσεις του φεμινιστικού κινήματος, οι οποίοι φαίνεται να εγκαθιδρύουν εκ νέου κανονιστικές αντιλήψεις για το φύλο και τη σεξουαλικότητα, στηρίζοντάς τις σε «επιστημονικά τεκμήρια» ή/και ηθικολογικές διαιρέσεις. Παράλληλα, η εργασία εξετάζει τη σχέση μεταξύ ευαλωτότητας και αντίστασης, εξουσίας και απείθειας. Μέσω αυτής, επιχειρώ να αναδείξω όχι μόνο τις πρακτικές συνέπειες της έκθεσης σε συνθήκες επισφάλειας αλλά και την ταυτόχρονη εκδήλωση αντίστασης στις δομικές συνθήκες που διαιωνίζουν την παραγωγή των σεξεργα(ρι)ών ως μόνιμα αναλώσιμων υποκειμένων. Επίσης, προτείνω εναλλακτικούς τρόπους θέασης της εργασίας στο σεξ, όπως η αντίληψη αυτής ως συναλλαγής μεταξύ εταίρων που αμφισβητεί το πρότυπο της επιβεβλημένης σεξουαλικότητας, απομακρύνοντας την έρευνά μου από θυματοκεντρικές και πατριαρχικές προσεγγίσεις. Χρησιμοποιώντας τόσο αναλυτικά εργαλεία που προκύπτουν από βιβλιογραφική μελέτη μεταδομιστικών, κουήρ (queer) και φεμινιστικών έργων όσο και αντλώντας από τη βιωμένη εμπειρία τριών (3) σεξεργαζόμενων ατόμων, προβαίνω στην άρθρωση ενός αντι-λόγου στα κυρίαρχα αφηγήματα που στιγματίζουν και περιθωριοποιούν άτομα τα οποία απομακρύνονται από το πρότυπο της μονογαμικής, ετεροφυλόφιλης και αναπαραγωγής σεξουαλικής σχέσης.

Λέξεις-Κλειδιά: σεξεργασία, ρυθμιστικά πρότυπα, ευαλωτότητα, επισφάλεια, αντίσταση, βιωμένη εμπειρία

Abstract

This research addresses the study of sex work, where the concepts of body and sexuality are closely intertwined. I analyse the ways in which such labour is constructed as a peculiar form of employment and the individuals who engage in it as deviations of the 'normal' subject with 'healthy' sexuality. Through the study of the national legislative framework on sex work, it is demonstrated how institutional discourse (re)produces gendered stereotypes and hierarchies that advocate in favour of hegemonic sexuality and the regulatory norms that stem from it. Emphasis is given to other discourses, such as those of the medical profession or those emanating from specific trends in the feminist movement, which seem to re-establish normative conceptions of gender and sexuality by basing them on 'scientific' evidence or/and moralistic divisions. At the same time, the paper examines the relationship between vulnerability and resistance, power and disobedience. Through this, I attempt to highlight not only the practical consequences of exposure to precariousness but also the simultaneous manifestation of resistance to the structural conditions that perpetuate the production of sex workers as permanently disposable subjects. I also suggest alternative ways of viewing sex work, such as conceptualising it as a transaction between partners that challenges the norm of imposed sexuality, moving my research away from victim-centred and patriarchal approaches. Using both analytical tools emerging from a bibliographical study of poststructuralist, queer and feminist works and drawing from the living experience of three (3) sex workers, I proceed to articulate a counter-narrative to the dominant discourses that stigmatize and marginalize individuals who depart from the norm of monogamous, heterosexual and reproductive sexual relationships.

Keywords: sex work, regulatory norms, vulnerability, precariousness, resistance, living experience

Εισαγωγικά

Η παρούσα εργασία, (δια)πραγματεύεται την κατασκευή και (ανα)παραγωγή της εργασίας στο σεξ ως ιδιάζουσας μορφής απασχόλησης, εξαιτίας της εμπλοκής της σεξουαλικότητας εντός του επαγγελματικού πεδίου. Για τον ίδιο λόγο, και τα άτομα που την ασκούν ετεροποιούνται ενώ κατασκευάζονται και αξιολογούνται ως το καταστατικό «άλλο» των κανονιστικών προτύπων, δημιουργώντας απόσταση μεταξύ εκείνων και των υπόλοιπων εργαζόμενων υποκειμένων. Αφορμή για την υλοποίηση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας αποτέλεσε ο ισχύων από το 1999 νόμος Ν., που ρυθμίζει τη σεξεργασία στην Ελλάδα. Εκκινώντας από την ανάλυση του νόμου αυτού ως μια σημαντική μελέτη περίπτωσης (case study), εξετάζω την ύπαρξη ενός συνονθυλεύματος στερεότυπων που σχετίζονται με τους έμφυλους ρόλους και το πρότυπο της κανονικοποιημένης σεξουαλικότητας. Παράλληλα, μελετώ τη διαίωνιση αυτών και εκτός θεσμικού επιπέδου, εμβαθύνοντας την ανάλυσή μου και στην παραγωγή λόγων (discourses) που παθολογικοποιούν τα σεξεργαζόμενα σώματα και εδραιώνουν εκ νέου ρυθμιστικά ιδεώδη που σχετίζονται με το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Μάλιστα, το συγκεκριμένο εγχείρημα βασίζεται σε «επιστημονικά» τεκμήρια, σε μια προσπάθεια παραγωγής φυσικοποιημένων καθεστώτων αλήθειας.

Η κατασκευή, λοιπόν, των σεξεργαζόμενων σωμάτων ως αποκλίνοντα, περιττά και μη σημαντικά, επιφέρει πληθώρα επιπτώσεων και στα ίδια τα άτομα που ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα. Σε πρακτικό/επαγγελματικό επίπεδο, δεν έχουν πρόσβαση σε «αυτονόητα» δικαιώματα όπως δυνατότητα απόκτησης ενσήμων και, επομένως, σύνταξης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, συμμετοχής σε αντίστοιχο σωματείο κ.ά. Σε αυτά προστίθενται και ο γενικότερος κοινωνικός στιγματισμός/περιθωριοποίηση. Όπως γίνεται φανερό, το «δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα» δεν είναι αυτονόητο για όλους, όλες και όλα. Αντιθέτως, η πρόσβαση σε αυτά συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του πολίτη ενός έθνους-κράτους και με άλλα έμφυλα, ταξικά και φυλετικά κριτήρια (Αβραμοπούλου, 2019, σ. 179-180). Για τον λόγο αυτό, όπως προτείνει και η Αβραμοπούλου στην ανάλυσή της, είναι ωφέλιμο να «δούμε» τα δικαιώματα *πέρα* από αυτά. Δηλαδή, η απώλεια των δικαιωμάτων (εφόσον αυτά δεν υπάρχουν *a priori*) αποτελεί κινητήρια δύναμη προκειμένου να δημιουργηθούν εναλλακτικοί τρόποι πολιτικής ύπαρξης (2019: 181).

Πράγματι, παρά τις θυματοκεντρικές προσεγγίσεις που αναπαράγουν τα σεξεργαζόμενα άτομα ως άβουλα που ορισμένες συνθήκες τα εξανάγκασαν στη

συγκεκριμένη μορφή απασχόλησης, τα ίδια υιοθετούν επιτελεστικές πρακτικές, μέσω των οποίων χρησιμοποιούν εργαλειακά τα κυρίαρχα έμφυλα στερεότυπα ώστε να ασκούν με επιτυχία το επάγγελμά τους. Επιπρόσθετα, επιδεικνύουν σημαντικές μορφές αντίστασης και απείθειας στην κανονιστική βία που τα παράγει ως ανθρώπους δεύτερης κατηγορίας και επομένως εν δυνάμει διαρκώς αναλώσιμους. Αναλυτικότερα, τα ίδια καταλαμβάνουν δημόσιους χώρους, μετατρέποντας την ευαλωτότητά τους σε πολιτικό εγχείρημα. Τα σώματά τους εμφανίζονται, έτσι, να συν-κινούνται με τρόπους που δεν είναι επιτρεπτοί και που δημιουργούν «ρωγμές» στις αντιλήψεις που αφορούν το ποια είναι δημόσια διανοητή ύπαρξη ή/και απώλεια. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούνται «αντιστάσεις» από φεμινιστικά κινήματα, που επικρίνουν τα σεξεργατά για άσκηση σεξιστικού επαγγέλματος, το οποίο συμβάλλει στην εκ νέου αντικειμενοποίηση των γυναικών. Με τον τρόπο αυτό, επαν-εγκαθιδρύονται δυαδικές αντιστίξεις. Οι τελευταίες, όμως, όπως προκύπτει από την έρευνά μου, εν τέλει εξυπηρετούν την αναπαραγωγή πατερναλιστικών και πατριαρχικών τρόπων σκέψης. Εξαιτίας αυτού, μέσα από τη δική μου ανάλυση, επιχειρώ να προτείνω εναλλακτικούς τρόπους διανόησης της εργασίας στο σεξ, οι οποίοι αναδεικνύουν τη δυναμικότητα του συγκεκριμένου πεδίου καθώς και την πολλαπλότητα των θεσιακοτήτων των υποκειμένων που απασχολούνται σε αυτό.

Φύλο, σώμα, (σεξ)εργασία

Η μελέτη των τρόπων με τους οποίους η εργασία στο σεξ κατασκευάζεται ως ιδιάζουσα μορφή απασχόλησης και τα άτομα που την ασκούν ως ετερότητες με την παράλληλη ανάδειξη επιτελεστικών και ανατρεπτικών πρακτικών αποτελεί καίρια διαπραγμάτευση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Στη συνέχεια, αναφέρομαι εκτενέστερα στα τέσσερα κεφάλαια που τη συνθέτουν.

Η θεματική «σεξεργασία και εθνικό νομοθετικό πλαίσιο: μια σχέση αναπαραγωγής επισφάλειας και ιεραρχιών» αποτελεί το πρώτο κεφάλαιο, στο οποίο αναλύονται οι σύνθετοι τρόποι με τους οποίους ο θεσμός συμβάλλει στην περιθωριοποίηση και το στιγματισμό των υποκειμένων που σεξεργάζονται. Βασικό εγχείρημα αποτελεί ότι η ύπαρξη νομοθετήματος αναγνωρίζει σε τυπικό επίπεδο την εργασία στο σεξ, ενώ στην πράξη την απονομιμοποιεί. Το γεγονός αυτό εξετάζεται μέσω συγκεκριμένων προϋποθέσεων/θεσμικών ρητρών. Δεδομένου ότι η κάλυψη όλων των προαπαιτούμενων νομικών ρητρών καθίσταται ουσιαστικά αδύνατη, ειδικά στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, τα σεξεργαζόμενα άτομα στην πραγματικότητα

ασκούν το επάγγελμα αυτό σε συνθήκες παρανομίας. Πολύ περισσότερο, το κράτος, μέσω της συγκεκριμένης θεσμοθέτησης, παρεμβαίνει και στις διαπροσωπικές σχέσεις των υποκειμένων, διαχωρίζοντας την οικογένεια από τη σεξεργασία. Με άλλα λόγια, για τη χορήγηση νόμιμης άσκησης επαγγέλματος, το άτομο οφείλει να είναι άγαμο, διαζευγμένο ή χήρο (Νόμος 2734/1999, άρθρο 1, παρ. 1α). Προς την ίδια κατεύθυνση δημιουργίας διαχωρισμού, λειτουργεί και η προβλεπόμενη περιμετρική χωροταξική απόσταση των 200 ή και παραπάνω μέτρων από τους οίκους ανοχής, με πληθώρα άλλων κτηρίων όπως γυμναστήρια, νηπιαγωγεία και εκκλησίες, μεταξύ άλλων (Νόμος 2734/1999, άρθρο 3, παρ. 4). Και οι δύο αυτές νομοθετικές ρήτρες εδραιώνουν εκ νέου στερεότυπα και δίπολα, που σχετίζονται άμεσα με τη σεξουαλικότητα και τους έμφυλους κανόνες. Επειδή, δηλαδή, στην περίπτωση της εργασίας στο σεξ, οι σεξουαλικές πρακτικές που λαμβάνουν χώρα δεν πραγματοποιούνται στους κόλπους μιας μονογαμικής και έγγαμης σχέσης, αλλά στο πλαίσιο συναλλαγής, τα άτομα που την ασκούν κρίνονται, αφενός ακατάλληλα για έγγαμο βίο, αφετέρου επικίνδυνα και άξια απομάκρυνσης από τα «ιερά»/«ηθικά» άτομα που επισκέπτονται τα εκκλησιαστικά ιδρύματα, όπως και από εκείνα που εργάζονται σε αυτά, καθώς και από τα «αθώα» παιδιά. Όπως γίνεται αντιληπτό, μέσω των συγκεκριμένων διατάξεων αναπαράγονται κανονιστικές αντιλήψεις για το φύλο και τη σεξουαλικότητα των (σεξεργαζόμενων) υποκειμένων.

Οι θεωρήσεις αυτές του φύλου και της σεξουαλικότητας οδήγησαν την ερμηνευτική μου ανάλυση «σε επαφή» με τη θεωρία της επιτελεστικότητας της Judith Butler (1990/1999). Σύμφωνα με αυτή, η εδραίωση της ετεροφυλοφιλίας ως «φυσιολογικής» και μόνης διανοητής μορφής σεξουαλικότητας επιτυγχάνεται μέσω μίας διαρκούς επανάληψης των έμφυλων κανόνων και όχι λόγω βιολογίας. Όμως, για την επανεγκαθίδρυσή της, η ετεροφυλοφιλία χρειάζεται και το καταστατικό της «άλλο», δηλαδή τις σεξουαλικές πρακτικές που αποκλίνουν από εκείνη (ομοφυλοφιλία), ώστε να αυτό-επιβεβαιώνεται. Συγχρόνως, για να συγκροτηθεί κάποιος/-α/-ο ως υποκείμενο οφείλει να εναρμονίζεται με τους έμφυλους κανόνες διαφορετικά, εκπίπτει από το ανθρώπινο. Με αντίστοιχο τρόπο, τα σεξεργαζόμενα άτομα, ως μη εναρμονισμένα με το πρότυπο της έγγαμης, μονογαμικής και αναπαραγωγικής σχέσης, αντιμετωπίζονται ως λιγότερο σημαντικά υποκείμενα, αποστερούμενα εργασιακών, και όχι μόνο, δικαιωμάτων.

Στο ίδιο κεφάλαιο επιχειρώ να αναδείξω τις άμεσες και έμμεσες συνέπειες που φέρει στην καθημερινότητα των σεξεργατ(ρι)ών, η τέλεση των επαγγελματικών τους καθηκόντων σε συνθήκες παρανομίας και αορατότητας, καθώς οι τελευταίες λειτουργούν ως πολλαπλασιαστές υπαρχουσών επισφαλειών. Στο σημείο αυτό, η ανάλυσή μου επικοινωνεί στενά με τις έννοιες της επισφάλειας και της επισφαλαιοποίησης, όπως αυτές αναλύονται στο βιβλίο της Isabell Lorey (2015) με τίτλο: *State of insecurity government of the precarious*. Πιο συγκεκριμένα, η συγγραφέας διακρίνει τους δύο αυτούς όρους, τονίζοντας ότι η επισφάλεια, αν και είναι αναπόφευκτη σε όλα τα έμβια ή μη όντα -καθώς όλα είμαστε ευάλωτα έναντι καταστάσεων που απειλούν την υγεία και την επιβίωσή μας- εντούτοις διαμοιράζεται άνισα στα σώματα εξαιτίας αντίστοιχων κοινωνικών δομών. Αντιθέτως, η διαδικασία της επισφαλαιοποίησης ή της «κυβερνητικής επισφάλειας» (governmental precarization), όπως το θέτει η Lorey, αφορά τους τρόπους με τους οποίους τα σύγχρονα νεοφιλελεύθερα συστήματα πραγματοποιούν μια εργαλειακή επιστράτευση της ανασφάλειας, προκειμένου να καταστεί ο πληθυσμός κυβερνήσιμος και υποταγμένος. Κάτι τέτοιο, επιτυγχάνεται μέσω της παραγωγής «επικίνδυνων άλλων» βάσει και έμφυλων κριτήριων, κανονικοποιώντας έτσι την ύπαρξη κυβερνητικής «προστασίας» (2015: 10-15). Πράγματι, όταν ένα άτομο (ή/και πληθυσμιακή ομάδα) βιώνει άγχος και ανασφάλεια για την άμεση επιβίωσή του, πώς και με τί ευκολία θα μπορούσε να αντισταθεί και να εκθέσει τις δομικές συνθήκες που το «τοποθετούν» σε αυτή τη κατάσταση;

Παρομοίως, στην έρευνα της Αθηνάς Αθανασίου και του Γιώργου Τσιμουρή, η συνθήκη της επισφάλειας περιγράφεται ως η «κανονικοποιητική βία μέσω της οποίας ιεραρχείται το ευάλωτο της ανθρώπινης ζωής και, μέσω αυτής της ιεραρχίας, περι-ορίζεται αυτό που είναι πολιτισμικά διανοητό ως βιώσιμο υποκείμενο και αξιοβίωτος βίος» (2013: 5). Αντλώντας από τα παραπάνω αναλυτικά εργαλεία, προσπαθώ να αναδείξω ότι τα σεξεργαζόμενα άτομα τοποθετούνται σε ιεραρχικά κατώτερη θέση συγκριτικά με άλλα άτομα που απασχολούνται με έμμισθη εργασία. Ως αποτέλεσμα, εκτίθενται ανισομερώς σε συνθήκες που απειλούν τόσο τη βιολογική τους υπόσταση όσο και την κοινωνική και συναισθηματική τους ευδοκίμηση.

Στο επόμενο κεφάλαιο, επιχειρώ να αναδείξω την επιστράτευση του ιατρικού λόγου, προκειμένου να αναπαραχθούν οι ίδιες κανονιστικές αντιλήψεις για το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Συγκεκριμένα, μέσα από το πρόσχημα της «δημόσιας

υγείας», που ενθαρρύνει ή/και δικαιολογεί την ύπαρξη αυστηρών ιατρικών ελέγχων επί των σεξεργαζόμενων σωμάτων, παθολογικοποιούνται οι σεξουαλικές πρακτικές αυτών, σε μια προσπάθεια για εκ νέου εξύψωση της μονογαμικής αναπαραγωγικής σεξουαλικότητας ως της μόνης «υγιούς». Προκειμένου να καταστεί αυτό φανερό, εξετάζω την επιχείρηση σκούπα που εφάρμοσε η αστυνομία τον Απρίλη του 2012, πραγματοποιώντας, χωρίς προηγούμενη ενημέρωση (και επομένως συναίνεση), τεστ ανίχνευσης του ιού HIV σε χρήστριες που βρίσκονταν στο κέντρο της Αθήνας. Στην προκειμένη περίπτωση, όσες από αυτές βρίσκονταν θετικές, φυλακίζονταν με την κατηγορία της βαριάς σκοπούμενης σωματικής βλάβης, καθώς κρίθηκε, χωρίς τις απαραίτητες αποδείξεις, ότι σεξεργαζόντουσαν, ενώ γνώριζαν ότι ήταν θετικές στον HIV, με στόχο να μολύνουν τους πελάτες τους. Αντίστοιχα, οι δημόσιες αναπαραστάσεις των σεξεργατριών ως «κακόβουλων» που επιθυμούν να μεταδώσουν μολυσματικές ασθένειες, εξυπηρέτησαν την αναπαραγωγή και αναθέρμανση προκαταλήψεων και στιγματιστικών λόγων, και από μέρος του κοινωνικού συνόλου.

Στο σημείο αυτό, η έρευνά μου εμπλουτίστηκε από την ανάλυση της Σάρα Άχμεντ σχετικά με την συν-αισθηματική οικονομία του φόβου. Πιο συγκεκριμένα, στο έργο της αναλύει τους τρόπους με τους οποίους ορισμένα σώματα (όπως αυτά των προσφυγικών πληθυσμών), παράγονται ως αντικείμενα φόβου και κατ' επέκταση ελέγχονται. Ταυτόχρονα, το συναίσθημα του φόβου λειτουργεί «ενωτικά», συσπειρώνοντας πληθυσμιακές ομάδες εναντίον εκείνων που έχουν κατασκευαστεί ως «επικίνδυνοι άλλοι» (2018: 129-133). Τον Απρίλη του 2012, με τον ίδιο τρόπο, αναδύθηκε στα κυρίαρχα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ) ως άξιο προστασίας το σώμα των οικογενειάρχων. Κάτι τέτοιο πραγματοποιήθηκε μέσω της παραβίασης των προσωπικών δεδομένων των χρηστριών που βρέθηκαν θετικές στον HIV και της δημόσιας προβολής τους με στόχο να «προειδοποιηθούν» οι άνδρες που είχαν συνευρεθεί ερωτικά μαζί τους. Με στόχο να εμβαθύνω στην ερμηνευτική ανάλυση, θα αναφερθώ και στην ιστορικότητα του HIV και του τρόπου με τον οποίο η συγκεκριμένη νόσος όχι μόνο εμφυλοποιήθηκε αλλά και χρησιμοποιήθηκε στρατηγικά, προκειμένου να εδραιωθούν εκ νέου σεξουαλικές ιεραρχίες (Σαμπατακάκης, 2021, σ. 22).

Μέσω των συγκεκριμένων παραδειγμάτων επιχειρώ να κάνω φανερό το πώς οι πολιτισμικές αντιλήψεις και οι ρυθμιστικοί λόγοι για το φύλο και τη σεξουαλικότητα εισέρχονται και στο πεδίο της επιστήμης της ιατρικής, ενισχύοντας

το διπολικό στατικό σύστημα του φύλου, καθώς και το πρότυπο της κανονικοποιημένης σεξουαλικότητας. Με ποιους, όμως, τρόπους σε αυτά προστίθενται ρωγμές; Μέσω της μελέτης της βιωμένης εμπειρίας ατόμων που εργάζονται στο σεξ, και της ιδιαίτερης μέριμνας που αυτά επιδεικνύουν για τη σωματική και ψυχική τους υγεία, θα γίνει προσπάθεια να τονιστεί το πώς οι ρυθμιστικοί λόγοι επιθυμούν την εδραίωση μιας «αλήθειας» βασισμένης σε ιατρικά τεκμήρια, που όμως, στην πράξη αυτή διασαλεύεται. Έτσι, γίνεται έκδηλο, ότι οι διχοτομικές ρητορικές και γενικότερα ο διπολικός τρόπος σκέψης εν τέλει εξυπηρετούν την αναπαραγωγή προβληματικών ιεραρχιών.

Προχωρώντας στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, αναφέρομαι σε επιτελεστικές πρακτικές που συντελούνται στο ανταλλακτικό σεξ, σε μια προσπάθεια να απομακρυνθεί η ανάλυσή μου από θυματοκεντρικές προσεγγίσεις. Πιο συγκεκριμένα, εκτός από το θεωρητικό υπόβαθρο και την προσέγγιση της σεξεργασίας μέσα από βιβλιογραφική μελέτη, κρίθηκε αναγκαία η ανατροφοδότηση από τα ίδια τα άτομα που σεξεργάζονται καθώς η πρώτη δεν αρκούσε για την κάλυψη ορισμένων «κενών». Όπως προκύπτει από την έρευνά μου, τα σεξεργαζόμενα άτομα προβαίνουν σε μια στρατηγική χρήση των έμφυλων στερεότυπων προκειμένου να εξασφαλίσουν επαγγελματική επιτυχία. Πιο συγκεκριμένα, οι συνομιλήτ(ρι)ές μου προέβαιναν στη εργαλειακή χρήση τόσο του σώματός τους, των γλωσσικών λέξεων/φράσεων όσο και της ίδιας της χροιάς της φωνής. Κάτι αντίστοιχο παρατηρεί και η Λιόπη Αμπατζή (2009) στη δική της έρευνα σχετικά με την κονσομασιόν στην Ελλάδα. Όπως παρατηρεί η ίδια, ο μετασχηματισμός του εαυτού από τον εαυτό (εννοώντας το στήσιμο του σώματος και την ενδυμασία) αποτελεί συστατικό στοιχείο της συγκεκριμένης πρακτικής (2009: 182). Έτσι, πραγματοποιείται μια εθελούσια υιοθέτηση χαρακτηριστικών και (ενδυματολογικών) συμβόλων που στερεοτυπικά θεωρούνται προκλητικά/σεξουαλικά, με στόχο την αύξηση των εσόδων/πελατών. Η πρακτική, όμως, αυτή έχει αποτελέσει αφορμή για την αναζωπύρωση επικριτικών σχολίων από μερίδες του φεμινισμού. Σύμφωνα με αυτές, οι συμβολισμοί που εκπορεύονται από το εμπορευματοποιημένο σεξ ενθαρρύνουν την εκ νέου αντικειμενοποίηση των γυναικών. Το συγκεκριμένο, όμως, ζήτημα θα εξεταστεί εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Συνεχίζοντας την ανάλυση μου που αφορά τις επιτελεστικές πρακτικές, εξετάζω το ζήτημα της εμπρόθετης δράσης (agency). Κατά τη συγγραφή της

παρούσας εργασίας παρατήρησα πληθώρα λόγων που αναφέρονταν στη σεξεργασία ως δραστηριότητα χωρίς εμπρόθετη δράση. Μάλιστα, και το ίδιο το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων κατά το διάστημα 2016-2020, αξιολογούσε το ανταλλακτικό σεξ ως «βία εναντίον των σεξεργατριών» (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, χ.χ.). Ο συγκεκριμένος, όμως, τρόπος προσέγγισης λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής υπαρχουσών θυματοκεντρικών προσεγγίσεων. Εντούτοις, όπως προκύπτει από την συνομιλία μου με ενεργά σεξεργαζόμενα άτομα, αποδεικνύεται ότι η απουσία επιλογής δεν είναι εγγενής στη σεξεργασία, αλλά αντιθέτως, υπάρχουν πληθώρα υποκειμένων που επιλέγουν να σεξεργαστούν, καθώς τους προσφέρονται καλύτερες απολαβές σε συντομότερο χρονικό διάστημα. Πολύ περισσότερο, τα άτομα με τα οποία συζήτησα είχαν την ευχέρεια να ορίζουν τις συνθήκες εργασίας τους, δυνατότητα που αξιολογούσαν ότι δεν θα είχαν εύκολα σε άλλο εργασιακό κλάδο. Η α priori πεποίθηση ότι τα άτομα που ασκούν στο συγκεκριμένο επάγγελμα δεν έχουν άλλη επιλογή εκτός από τη σεξεργασία ενισχύουν θυματοκεντρικές θέσεις οι οποίες λειτουργούν ιεραρχικά και υπέρ της πατριαρχίας και των κανονιστικών αντιλήψεων που σχετίζονται με το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Παράλληλα, όσον αφορά το ζήτημα της εμπρόθετης δράσης, αποφεύγονται απαντήσεις διπολικού τύπου και γίνεται προσπάθεια ανάδειξης της πολυπλοκότητας του ζητήματος, καθώς τα υποκείμενα που εργάζονται στο σεξ καταλαμβάνουν πολλαπλές θεσιακότητες, δηλαδή χαρακτηριστικά που συνθέτουν την ταυτότητά τους με τρόπο που λειτουργεί πολύ διαφορετικά κάθε φορά ως προς τη βιωμένη ενσώματη εμπειρία τους.

Αφού έχω αναφερθεί ήδη στην ανισομερώς κατανεμημένη επισφάλεια και αναλωσιμότητα των σεξεργαζόμενων υποκειμένων λόγω έμφυλων αλλά και φυλετικών και εθνοτικών προϋποθέσεων/κριτηρίων, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής μελετώ την εκδήλωση αντιστάσεων/απειθείας από τα σεξεργαζόμενα άτομα. Στο πρώτο υποκεφάλαιο ξαναπιάνω το νήμα που σχετίζεται με την επισφαλειοποίηση και άλλες βιοπολιτικές πρακτικές που συντελούνται στο πλαίσιο των σύγχρονων νεοφιλελεύθερων καθεστώτων. Αναλυτικότερα, στο σημείο αυτό εξετάζω τις τεχνολογίες της βιοεξουσίας, οι οποίες δια του αποκλεισμού παράγουν ζωές άξιες να βιωθούν και άλλες που «αφήνονται» σε θάνατο. Μελέτη περίπτωσης θα αποτελέσει η δολοφονία της Άννας Ιβάνκοβα, τρανς προσφύγισσας από την Κούβα και σεξεργάτριας, που συντελέστηκε στις 10 Ιουλίου

του 2023 στην Αθήνα. Πώς, λοιπόν, οι διακρίσεις που ανέφερα και παραπάνω αφορούν όχι μόνο τη ζωή αλλά και την ίδια την απώλεια αυτής;

Στο σημείο αυτό η μελέτη μου εμπλουτίστηκε από τις έννοιες της «νεκροπολιτικής» του Ασίλλε Μπέμπε (2020) και του «αργού θανάτου» της/του Lauren Berlant (2007). Σύμφωνα με τη θεωρία του πρώτου, η κυριαρχία συνδέεται άμεσα με την ικανότητα να αποφασίζεται ποιο υποκείμενο μπορεί να επιβιώσει και ποιο θα οδηγηθεί σε θάνατο (2020: 9-10). Παράλληλα, η/το Berlant χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της παχυσαρκίας στο αμερικανικό συγκείμενο, αναφέρεται στους σύνθετους τρόπους με τους οποίους επέρχεται η φυσική εξασθένιση διάφορων πληθυσμιακών ομάδων αλλά και η υποβάθμιση των ανθρώπων αυτών. Μέσω του συγκεκριμένου παραδείγματος αναλύει το πώς τελικά η εννοιολόγηση της παχυσαρκίας ως επιδημίας λειτουργεί με τρόπο ελεγκτικό ή/και κερδοφόρο για επιχειρήσεις, εταιρείες και φαρμακοβιομηχανίες αλλά πολύ περισσότερο μετατρέπεται σε ζήτημα πολιτικής. Χρησιμοποιώντας τα λόγια της/του: «η επιδημία της παχυσαρκίας είναι ένας τρόπος να μιλήσουμε για την καταστροφή της ζωής, των σωμάτων, των φαντασιώσεων και των περιβαλλόντων από και κάτω από τα σύγχρονα καθεστώτα του κεφαλαίου» (2007: 764). Όμως, τα σώματα τα οποία εκτίθενται σε «αργό θάνατο», δηλαδή σε μια καθημερινότητα που διαβρώνεται κάθε μέρα ανεπαίσθητα, είναι τα έγχρωμα, τα κοινωνικά και οικονομικά λιγότερο προνομιούχα, όπως τα σώματα των σεξεργατριών στη δική μου ανάλυση.

Παράλληλα, παρόλο που οι σύγχρονες τεχνικές της εξουσίας λειτουργούν ρατσιστικά, ιεραρχικά και ομοφοβικά, προσπαθώ να αναδείξω την ταυτόχρονη ύπαρξη πρακτικών που κλονίζουν και αμφισβητούν την καθολική υποταγή στην ατέρμονη διαιώνιση αυτών. Η δολοφονία της Άννας αποτελεί μελέτη περίπτωσης του τρόπου με τον οποίο το πένθος και η γλώσσα έκφρασης αυτού πολιτικοποιούνται για τη δημιουργία συλλογικών δράσεων. Αν και αποτελεί πάγια τακτική των νεοφιλελεύθερων καθεστώτων η δημιουργία ατομικότητων (ατομικών ευθυνών και αντίστοιχων συνειδήσεων), παρατηρούνται συλλογικές δράσεις κοινωνικής διαμαρτυρίας και αντίστασης. Αν και αυτές συντελούνται εντός σύνθετων πεδίων εξουσίας με κίνδυνο να αναπαραχθεί η ίδια κανονιστική βία, μέσα από την (πληθυντική) απείθεια διανοίγονται νέες δυνατότητες ύπαρξης. Για παράδειγμα, οι δημόσιες πορείες που πραγματοποιήθηκαν για τη δολοφονία της Άννας και η

αντίστοιχη συμμετοχή σεξεργαζόμενων και μη υποκειμένων σε αυτές συνθέτουν το τοπίο για τη δημιουργία εναλλακτικών (δημόσιων) χώρων και πολιτειότητας.

Βασικό αναλυτικό εργαλείο για την συσπείρωση των ατόμων αποτέλεσε η έννοια της απ-αλλοτρίωσης (dispossession), όπως την εισήγαγαν η Τζούντιθ Μπάτλερ και η Αθηνά Αθανασίου (2006). Αναλυτικότερα, η έννοια αυτή λαμβάνει διπλή σημασία. Μπορεί δηλαδή η απ-αλλοτρίωση να δηλώνει το όριο στην αυτάρκεια του υποκειμένου και αλληλεξάρτησης από τα υπόλοιπα, είτε την σχέση του υποκειμένου με τους κανόνες και την στερητική βία (2016: 14-18). Στην προκειμένη περίπτωση, θα αναφερθώ στην πρώτη διάσταση της έννοιας, η οποία έχει την δυνατότητα να συν-κινεί τα άτομα, δημιουργώντας σχέσεις αλληλεξάρτησης. Η «εκτός εαυτού» κατάσταση, στην οποία βρισκόμαστε ως υποκείμενα, προσφέρει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να αντιστεκόμαστε μαζί και να πολιτικοποιούμε την αγωνιστική διασωματικότητά μας.

Επιπλέον, στο ίδιο κεφάλαιο αναφέρομαι και σε μια διαφορετικού τύπου αντίσταση. Συγκεκριμένα εξετάζω την επίμονη άρνηση συμπερίληψης των σεξεργα(ρι)ών σε φεμινιστικές κινηματικές διεκδικήσεις. Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο, εστιάζω στη κριτική που υφίστανται σεξεργάτριες από φεμινιστικούς λόγους (discourses). Σύμφωνα με αυτούς, οι αναπαραστάσεις του εμπορευματοποιημένου σεξ νοηματοδοτούνται ως αιτίες για την αναπαραγωγή σεξιστικών συμπεριφορών εναντίον των γυναικών. Μάλιστα, διαιώνίζεται έτσι η πεποίθηση περί εκ νέου αντικειμενοποίησης των θηλυκών υποκειμένων. Μελετώντας τα συγκεκριμένα αφηγήματα, προσπαθώ να κάνω φανερό ότι αυτά εν τέλει καταλήγουν να εξυπηρετούν φαντασιακά και ιεραρχίες ενώ πολύ περισσότερο δεν καταλύεται ο πατριαρχικός τρόπος σκέψης. Προκειμένου να στηρίξω το συγκεκριμένο επιχείρημα, αναφέρομαι τόσο στη μελέτη της Paola Tabet (2006) μέσω της οποίας η εργασία στο σεξ νοηματοδοτείται ως οικονομική συναλλαγή μεταξύ εταίρων όσο και στην ανάλυση της Τζένιφερ Κ. Νας σχετικά με το πορνογραφικό υλικό και την ανάδυση εναλλακτικών τρόπων άρθρωσης φαντασιώσεων/επιθυμιών. Επιπλέον, η βιωμένη εμπειρία δυο εν ενεργεία σεξεργατριών, με τις οποίες συνομίλησα, θα συμβάλλει στον εμπλουτισμό της ανάλυσής μου.

Αφού ολοκλήρωσα τη σύντομη παρουσίαση των κεφαλαίων που διατρέχουν τη παρούσα εργασία, παρακάτω αναφέρομαι στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την πραγματοποίησή της.

Μεθοδολογία

Όπως έχει φανεί από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, για την εκπόνηση της μελέτης που αφορά την εργασία στο σεξ στο ελληνικό συγκείμενο, αντλήθηκε θεωρητικό υλικό και αναλυτικά εργαλεία από μεταδομιστικές κουήρ (queer) θεωρίες καθώς και από σπουδές φύλου και σεξουαλικότητας. Υπενθυμίζω ότι η ερμηνευτική ανάλυση, εμπλουτίστηκε από τη θεωρία της βιοπολιτικής του Michael Foucault (1978-1979) για την ανάδειξη των σύνθετων τρόπων με τους οποίους πραγματοποιείται ο (αυτό)έλεγχος των υποκειμένων την εποχή της νεωτερικότητας. Επιπλέον, βασικό αναλυτικό εργαλείο αποτέλεσε η έννοια της επισφαλαιοποίησης, όπως αυτή αναφέρεται στο έργο της Lorey (2015). Μέσω αυτής εξηγούνται οι διαδικασίες με τις οποίες πληθυσμιακές ομάδες εκτίθενται σε μια μόνιμη ανασφάλεια και σε συνθήκες που απειλούν την βιολογική και κοινωνική τους ύπαρξη, με στόχο την καθυπόταξή τους. Ο συνδυασμός των δύο αυτών εννοιών, της βιοπολιτικής και της επισφαλαιοποίησης, συνέβαλε στη μελέτη της σεξεργασίας, καθώς επίσης και του ίδιου το σώματος, ως πεδίων που διαπλέκονται με πυκνά πλέγματα εξουσίας. Πολύ περισσότερο, εξετάστηκε ο τρόπος με τον οποίο τα σεξεργαζόμενα υποκείμενα κατασκευάζονται ως ετερότητες στη βάση ηθικόλογων και πατριαρχικών αντιλήψεων για τη σεξουαλικότητα. Στο συγκεκριμένο εγχείρημα, αποτέλεσε κεντρικό αναλυτικό εργαλείο και η θεωρία της επιτελεστικότητας, όπως την εισήγαγε η Butler. Αντλώντας από αυτήν, επιχειρώ να μελετήσω την σημασία που έχει η επανάληψη για την φυσικοποίηση και διαιώνιση κανονιστικών αντιλήψεων για το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Σε όλη την ερμηνευτική ανάλυση γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί πώς διαπλέκονται οι ρυθμιστικοί λόγοι για τη σεξουαλικότητα και τους έμφυλους ρόλους με το θεσμικό/νομικό και τον ιατρικό λόγο. Προχωρώντας την έρευνά μου, αναφέρομαι στον όρο της απ-αλλοτρίωσης, όπως τον εισήγαγαν η Αθανασίου και η Μπάτλερ (2016) για να αναδείξω την αλληλεξάρτηση των (σεξεργαζόμενων) υποκειμένων και των συν-κινήσεων τους για την δημιουργία πιο συμπεριληπτικών και κουήρ (queer) δημόσιων χώρων.

Παράλληλα, για τον εμπλουτισμό της θεωρίας, κρίθηκε αναγκαία η εκπαίδευσή μου σε ζητήματα που άπτονται της εργασίας στο σεξ βάσει της

τρέχουσας πραγματικότητας. Για τον λόγο αυτό, παρακολούθησα αντίστοιχο σεμινάριο που αφορούσε τη σεξεργασία, με διάρκεια 12 ώρες, τον Δεκέμβρη του 2023. Υπεύθυνη για την υλοποίησή του, ήταν η Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) «Red Umbrella Athens», που ασχολείται αποκλειστικά με τέτοια θέματα. Στο συγκεκριμένο σεμινάριο, είχα την ευκαιρία να εντυπώσω τόσο σε νομικά ζητήματα και συγκεκριμένη ορολογία, όσο και σε προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα που σεξεργάζονται. Συμμετείχα επίσης σε μια αντίστοιχη ημερίδα τον Φεβρουάριο του 2024 που αφορούσε την εργασία στο σεξ και το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο διοργανωμένη από τον οργανισμό «Healthy and Unique we Grow (HUG)», σε συνεργασία με το «Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών». Μέσω της παρακολούθησης αυτών κατέστη δυνατό να προχωρήσω σε μια ουσιαστικότερη κριτική του νομοθετικού πλαισίου που αφορά την εργασία στο σεξ, και των πολυεπίπεδων επιπτώσεων που αυτό φέρει στη καθημερινότητα των υποκειμένων.

Ταυτόχρονα, συμμετείχα ως εθελόντρια στη «Θετική Φωνή» (ή πιο επίσημα στον «Σύλλογο Οροθετικών Ελλάδος»), που αποτελεί τον έναν από τους δύο οργανισμούς που ίδρυσαν την «Red Umbrella Athens». Έτσι, βρέθηκα στα γυρίσματα διαφημιστικού που σχετιζόταν με την εργασία στο σεξ. Στο πλαίσιο αυτών, συνομίλησα για πρώτη φορά με άτομα τα οποία (σεξ)εργάζονταν και μου δόθηκε η δυνατότητα να ενημερωθώ από τα ίδια για τις σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν, καθώς και για περιστατικά που αφορούσαν το επάγγελμά τους και που έλαβαν χώρα σε παλαιότερες δεκαετίες. Πολύ περισσότερο, μέσω αυτής μου της επαφής, αντιλήφθηκα την ανάγκη να συνομιλήσω με επιπλέον άτομα που είχαν την ιδιότητα της/του σεξεργάτριας/-ή, καθώς ήδη μέσα από αυτή τη συναναστροφή, ανατροφοδοτήθηκαν ορισμένες αρχικές μου σκέψεις, ενώ κάποιες διασαλεύτηκαν εντελώς. Χαρακτηριστικά, αναλογίζομαι την «διαφωνία» μεταξύ δυο σεξεργατριών που φέρουν την τρανς ταυτότητα περί ύπαρξης ή μη εμπρόθετης δράσης. Αρχικά, είχα την πεποίθηση ότι, εφόσον μελετώ την εργασία στο σεξ, η οποία διακρίνεται από την εμπορία ανθρώπων (trafficking), η εμπρόθετη δράση ήταν δεδομένη. Εντούτοις, μέσα από τον διάλογο/διαφωνία, κατά τον οποίο έτυχε να είμαι παρούσα και που αναλύεται στο τρίτο κεφάλαιο, ανακάλυψα ότι η πραγματικότητα είναι πολύ πιο σύνθετη.

Η «μαγευτική» αυτή ικανότητα του πεδίου, που ανατρέπει τις αρχικές σκέψεις και αντιθέτως οδηγεί την ερμηνευτική ανάλυση σε διαφορετικές από τις

προβλεπόμενες πορείες, αποτέλεσε αφορμή για να πραγματοποιήσω ημιδομημένου τύπου συνεντεύξεις με άτομα εργαζόμενα στο σεξ. Με άλλα λόγια, αισθάνθηκα την επιθυμία να συνομιλήσω και να συν-διαμορφώσω την έρευνά (καθώς και την εαυτή) μου, μαζί με σεξεργαζόμενα άτομα. Αν και από την αρχή της κάθε επαφής μου είχα θέσει ορισμένα ερωτήματα προς συζήτηση, η συνομιλία μας, όμως, μπορούσε (και ενθαρρύνονταν και από εμένα) να κινηθεί και εκτός αυτών, στοχεύοντας στο να δοθεί χώρος και χρόνος στα άτομα να μοιραστούν τις απόψεις/εμπειρίες τους.

Η εξεύρεση ατόμων πρόθυμων να επικοινωνήσουν μαζί μου, αποτέλεσε πιο δύσκολο εγχείρημα από ό,τι αρχικά περίμενα, που εξηγείται από το γεγονός ότι η εργασία στο σεξ είναι ουσιαστικά παράνομη, ενώ ταυτόχρονα, κυριαρχούν πολλές ηθικόλογες/στερεότυπες αντιλήψεις σε κοινωνικό επίπεδο. Επομένως, είναι φυσικό να γίνεται δύσκολο για τα σεξεργατά να εμπιστευθούν ένα άλλο άτομο που είναι άγνωστο προς αυτά. Για τον λόγο μάλιστα αυτόν δεν χρησιμοποίησα μαγνητόφωνο για την καταγραφή των όσων επρόκειτο να ειπωθούν, αλλά μετά το τέλος της κάθε συνέντευξης σημείωνα αναλυτικά ό,τι είχε συζητηθεί. Τρία, όμως, άτομα που σεξεργάζονται σε διαφορετικούς μεταξύ τους τομείς, δέχτηκαν να με συναντήσουν και να συνομιλήσουμε. Το θέμα και ο σκοπός της έρευνας ήταν γνωστά από πριν τη διαζώσης μας επαφή, ενώ είχε τονιστεί ότι θα διατηρηθεί πλήρης ανωνυμία. Για την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων, όταν στη συνέχεια θα αναφέρομαι στις βιωμένες εμπειρίες τους, θα χρησιμοποιώ ψευδώνυμα.

Ο πρώτος συνεντευξιζόμενός μου, ο Βαγγέλης, είναι είκοσι πέντε (25) χρονών φοιτητής φυσιοθεραπείας και συνοδός τα τελευταία επτά έτη, με καταγωγή από επαρχιακή πόλη της ηπειρωτικής Ελλάδος. Η δεύτερη συνομιλήτριά μου, η Σοφία, είναι είκοσι τριών (23) ετών, φοιτήτρια ποδολογίας και συμπρωταγωνίστρια σε ταινίες με ερωτικό περιεχόμενο από το 2019, ενώ κατάγεται από μεγάλο αστικό κέντρο της Ελλάδας. Τέλος, η Μαρία, που γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα είναι είκοσι οκτώ (28) χρονών και παράλληλα με τις σπουδές της στη γεωπονική σχολή, (σεξ)εργάζεται μέσω της γνωστής πλατφόρμας «OnlyFans».

Ενδιαφέρον έχει η ίδια η διαδικασία επιλογής του εκάστοτε ψευδώνυμου, καθώς αυτή δεν έγινε τυχαία. Αντιθέτως, τα συγκεκριμένα ονόματα επιλέχθηκαν μέσα από το στενό φιλικό μου περιβάλλον, σε μια προσωπική συνειδητοποίηση ότι σεξεργαζόμενο άτομο θα μπορούσε να είναι ο καθένας, η καθεμία και το καθένα από

εμάς. Πολύ περισσότερο, το γεγονός αυτό (μου) υπενθυμίζει ότι τα σεξεργαζόμενα άτομα, δεν αποτελούν διακριτές ετερότητες και μας συν-κινούν πληθώρα κοινών σημείων. Επιπρόσθετα, κατά τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας, ανακαλώ διάσπαρτες στιγμές ανά τα χρόνια, που υπήρχε ιδιαίτερη μέριμνα ή/και ανησυχία, ώστε το ντύσιμό μου (καθώς και άλλων θηλυκοτήτων) να είναι «σωστό», με ενδυματολογικές και όχι μόνο επιλογές που απομακρύνονται από αυτές που θα υιοθετούσαν τα «πουτανάκια». Αναλογιζόμενη εκ νέου τέτοιες «αγωνίες», νιώθω ότι ως θηλυκότητα και αντιθετικός πόλος μιας δυαδικής αντίστιξης (σεμνή-πουτανάκι), πάντα ήμουν «κοντά» και σε αλληλεξάρτηση με τις σεξεργάτριες. Ίσως γι' αυτό και από την πρώτη μου κιάλας συνέντευξη με εργάτρια στο σεξ ένωθα οικεία. Παράλληλα, δεν θεώρησα την θεσιακότητα μου «εμπόδιο» για την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης έρευνας.

Όσον αφορά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων τηρήθηκε η πολιτισμική-φαινομενολογική προσέγγιση της Ελένης Παπαγαρουφάλη (2002). Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τη συγγραφέα, οι συνεντεύξεις εκτός από απλή λεκτική αφήγηση συνιστούν και μια σωματική πολύ-αισθητηριακή εμπειρία (2002: 29-39). Πράγματι, κατά τη συνομιλία μου με τα σεξεργαζόμενα άτομα, οι λέξεις και η γλώσσα γενικότερα ως αποτέλεσμα εκλογίκευσης σε ορισμένες περιπτώσεις δεν αρκούσαν για τη μετάδοση της βιωμένης εμπειρίας τους. Έτσι, οι σωματικές κινήσεις, αλληλοεπιδρώντας με την γλωσσική εκφορά παρήγαγαν το διυποκειμενικό πλαίσιο από το οποίο δημιουργούνταν το εκάστοτε νόημα. Στο σημείο αυτό με απασχόλησε ιδιαίτερα ο προβληματισμός υπό ποιους όρους και με ποιους τρόπους η μελέτη της ενσώματης βιωμένης εμπειρίας μπορεί να είναι παραγωγική και μη εκμεταλλευτική προς τα υποκείμενα που «ερευνώνται».

Στο πλαίσιο διεξαγωγής της παρούσας εργασίας, δεν ήταν εφικτό να παραγνωριστεί ότι η διαδικασία των συνεντεύξεων πραγματοποιούνταν σε σύνθετα πλαίσια εξουσίας. Κατ' επέκταση, υπήρξε ιδιαίτερη μέριμνα να μην αποτελέσουν τα συνεντευξιαζόμενα άτομα πηγή άντλησης βιωμάτων, από μια ερευνητική σκοπιά που θα ενέτεινε την απόσταση και τις ιεραρχίες μεταξύ σεξεργαζόμενων ατόμων από τη μία και ερευνήτριας από την άλλη. Όπως μάλιστα παρατηρεί ο Γιαννακόπουλος: «ο «επιστήμονας» θέλει να μάθει τα πάντα για τους πληροφορητές του, ενώ αυτοί να μην γνωρίζουν τίποτα γι' αυτόν/-ήν. Η ιεραρχική αυτή σχέση είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση της έρευνας για τη σεξουαλικότητα» (2006: 83). Εν αντιθέσει, οι πιο

διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της συνομιλίας μου με τη Μαρία και τη Σοφία αποτέλεσαν έναυσμα για τον εμπλουτισμό της έρευνας μου, με τρόπο που δεν είχα προβλέψει. Για να γίνει αυτό πιο κατανοητό θα αναφερθώ εν συντομία σε ένα παράδειγμα.

Ως θηλυκότητες με μικρή διαφορά ηλικίας μεταξύ τους που ζουν και κινούνται στην ελληνική κοινωνία, στην οποία υπάρχουν διάχυτα πατριαρχικά στοιχεία, τόσο οι συνεντευξιαζόμενες όσο και εγώ, αντιληφθήκαμε ότι είχαμε ορισμένα κοινά βιώματα καθώς και όμοιους φόβους. Το γεγονός αυτό, αποτέλεσε αφορμή, να συζητήσουμε για πράγματα που δεν ήταν προβλεπόμενα. Η επικοινωνία μας αυτή επέτρεψε να καλλιεργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης, που με τη σειρά του ενθάρρυνε πιο προσωπικές συζητήσεις εκ μέρους της Μαρίας και της Σοφίας, και σχετίζονταν με ερωτήσεις που εστίαζαν στην επιρροή που έχει ασκήσει η ιδιότητά τους ως σεξεργάτριες στις συντροφικές τους σχέσεις¹. Αναλυτικότερα, οι σχέσεις και των δύο έχουν επηρεαστεί δυσμενώς σε αντίθεση με τον πρώτο συνεντευξιαζόμενο μου, τον Βαγγέλη που επίσης ζει, (σεξ)εργάζεται και σπουδάζει στην Αθήνα από τα δεκαοχτώ του μέχρι και σήμερα, όπου είναι στο εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του.

Στη δική του περίπτωση, μόνο πριν εδραιωθεί η συντροφική του σχέση ως τέτοια, υπήρξαν ορισμένες «συγκρούσεις» με τον σύντροφό του. Πιο συγκεκριμένα, ο τελευταίος συνήθιζε να καλεί συνοδό (escort) όταν ο Βαγγέλης επισκεπτόταν κάποιον πελάτη γιατί ένιωθε προδομένος. Όμως, μετά από μια κοινή τους σεξουαλική εμπειρία με πελάτη, όπως με ενημέρωσε ο Βαγγέλης, ο σύντροφός του «είδε» ότι λειτουργούσε επαγγελματικά χωρίς τη διαμεσολάβηση κάποιου συναισθήματος και πλέον ασκούν το επάγγελμα του escort μαζί. Το γεγονός αυτό, διευκόλυνε στο να εμβαθύνω στην ερμηνευτική μου ανάλυση και να θέσω ορισμένα προς διερεύνηση ερωτήματα τα οποία φυσικά δεν μπορούν να απαντηθούν στην παρούσα έρευνα. Χωρίς να εξαντλείται το ζήτημα στις επόμενες γραμμές, είναι ενδιαφέρον ερώτημα προς περαιτέρω μελέτη το κατά πόσο οι σεξεργάτριες και οι συντροφικές τους σχέσεις επηρεάζονται περισσότερο από εκείνες των σεξεργατών, λόγω πατριαρχικών κατάλοιπων. Επιπλέον, μπορεί η ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα να είναι επίσης ένας παράγοντας που επηρεάζει τα αποτελέσματα;

¹ Μάλιστα, η πρώτη συνεντευξιαζόμενη τόνισε πως το δικό μου φύλο έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην απόφασή της να δεχτεί να συνομιλήσουμε. Χαρακτηριστικά ανέφερε ότι: «εάν ήσουν άντρας δεν θα είχα έρθει καν».

Επιστρέφοντας στον αρχικό προβληματισμό περί του τρόπου προσέγγισης του βιώματος θα αναφερθώ και σε ένα ακόμη περιστατικό που έλαβε χώρα στο πλαίσιο σεμιναρίου για την εργασία στο σεξ τον περασμένο Δεκέμβρη. Συγκεκριμένα, μία από τις κεντρικές ομιλήτριες αυτού, εξαιτίας της ιδιότητάς της ως σεξεργάτρια, ήταν αποδέκτρια των περισσότερων ερωτήσεων από τα συμμετέχοντα άτομα. Οι απορίες αυτές αφορούσαν τόσο δικά της βιώματα, όσο και εμπειρίες άλλων σεξεργαζόμενων ατόμων που πιθανώς γνώριζε η ίδια. Δεδομένου ότι η εργασία στο σεξ αποτελεί για τον περισσότερο πληθυσμό ένα επάγγελμα για το οποίο λίγες πληροφορίες γίνονται γνωστές, ενώ οι περισσότερες που κυκλοφορούν στον δημόσιο λόγο συντηρούν και ενισχύουν συντηρητικές και στερεοτυπικές αντιλήψεις, είναι λογικό για άτομα που ενδιαφέρονται να μάθουν περισσότερα, να ζητούν να αντλήσουν βιωματικές εμπειρίες που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Όμως, η έκκληση αυτή για μοίρασμα του βιώματος ενέχει τον κίνδυνο να λειτουργήσει εκμεταλλευτικά εναντίον των σεξεργαζόμενων ατόμων, από τα οποία ίσως αντληθούν ευαίσθητες πληροφορίες, με σκοπό να «ανακαλυφθεί η αλήθεια». Άλλωστε, ακόμα η παράθεση εμπειριών αποτελεί την υποκειμενική αλήθεια των ατόμων που την μοιράζονται. Παράλληλα, όπως έχει αναφερθεί ήδη, παρατηρείται πληθώρα εμπειριών, ανάλογα και με την θεσιακότητα του εκάστοτε ατόμου και επομένως πολλές αλήθειες. Τί, όμως, μπορεί να αποκτηθεί μέσω της ένταξης του βιώματος στην ερευνητική διαδικασία;

Το βίωμα και η ενσώματη εμπειρία αποτελούν σημαντικά αναλυτικά εργαλεία για την έρευνα. Πολύ περισσότερο, μέσω αυτών είναι εφικτό να αναδειχθούν αθέατες αλλά ταυτόχρονα ουσιαστικές ανάγκες των σεξεργαζόμενων ατόμων, καθώς και να διευκολυνθούν η ψήφιση και η υιοθέτηση νομοθετικών ρυθμίσεων που θα ανταποκρίνονται στην βιωμένη πραγματικότητα και δεν θα αποτελούν προϊόντα στερεοτυπικών αντιλήψεων, που όχι μόνο δεν θα συμβάλλουν στην κάλυψη των εργασιακών αναγκών των σεξεργατριών/-ων αλλά, αντίθετα, θα εντείνουν την περιθωριοποίηση των τελευταίων. Συγχρόνως, αφήνοντας χώρο για ακουστότητα των φωνών των ίδιων των σεξεργαζόμενων ατόμων γίνεται εφικτή η διασάλευση πατερναλιστικών πρακτικών, που μιλούν για εκείνα και τις ανάγκες τους, χωρίς όμως να λαμβάνουν υπόψιν τη βιωμένη ενσώματη εμπειρία τους. Έτσι, γίνεται αντιληπτό, ότι ούτε σε αυτή την περίπτωση μπορούν να ισχύουν διχοτομικές απαντήσεις, καθώς η ίδια η εμπειρία αποτελεί ένα σύνθετο πεδίο δράσης. Είναι όμως σημαντικό, η/ο κάθε ερευνήτρια/ερευνητής να έχει συνείδηση της δικής της/του υποκειμενικότητας, των

στερεοτύπων και των προκαταλήψεων που πιθανώς φέρει κατά τη διεξαγωγή της εκάστοτε μελέτης. Με αυτόν τον τρόπο, ίσως, αποκρυσταλλωθούν αποστάσεις και ιεραρχίες ανάμεσα σε ερευνήτριες/-ές και πληροφοριοδότες και αντί αυτών εδραιωθούν νέες σχέσεις εγγύτητας και ουσιαστικής επικοινωνίας, με παράλληλη αποκρυστάλλωση των κυρίαρχων αφηγημάτων για το φύλο και τη σεξουαλικότητα.

Συνοπτικά, για την παρούσα εργασία, συνδυάστηκαν η βιβλιογραφική μελέτη με την πρωτογενή ποιοτική έρευνα, με στόχο να εμπλουτίσω το θεωρητικό μου υπόβαθρο. Πολύ περισσότερο ο παραπάνω συνδυασμός, κρίθηκε αναγκαίος, προκειμένου όχι μόνο να «απαντηθούν» ερωτήματα που προέκυπταν από την βιβλιογραφία αλλά κυρίως για να υπάρξει ανατροφοδότηση των δικών μου αρχικών σκέψεων/προσεγγίσεων επί του θέματος από την βιωμένη εμπειρία των υποκειμένων που εργάζονταν στο σεξ, σε μια προσπάθεια η συγκεκριμένη μελέτη να μην κινηθεί εκτός πραγματικότητας. Αν και δεν εξαντλείται στις παρακάτω σελίδες το δυναμικό αυτό πεδίο της σεξεργασίας, επιχειρώ να αναδείξω τις σύγχρονες προκλήσεις καθώς και τις δυνατότητες δράσης μέσω της ενσωμάτωσης των φωνών των ίδιων των υποκειμένων που απασχολούνται στον τομέα παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών.

Κεφάλαιο Πρώτο

Σεξεργασία και εθνικό νομοθετικό πλαίσιο: Μια σχέση (ανα)παραγωγής επισφάλειας και ιεραρχιών

Από τη σύσταση του ελληνικού κράτους έως και σήμερα, η σεξεργασία έχει αποτελέσει αντικείμενο αυστηρής κρατικής νομοθετικής ρύθμισης. Αν και τυπικά αναγνωρίζεται η ύπαρξη των σεξεργαζόμενων ατόμων, στην ουσία έχει δημιουργηθεί γι' αυτά ένα εργασιακό περιβάλλον που όχι μόνο δεν καλύπτει τις ανάγκες τους αλλά τα οδηγεί σε εργασιακή και όχι μόνο επισφάλεια. Στο παρόν κεφάλαιο, δεν πραγματοποιείται μια ιστορική αναδρομή στους νόμους που αφορούν τη σεξεργασία στον Ελλαδικό χώρο, αλλά επιχειρείται μια φεμινιστική κουήρ (queer) κριτική στον ισχύοντα από το 1999 νόμο (Ν.2734/1999), που έχει ως τίτλο «Εκδιδόμενα με αμοιβή πρόσωπα και άλλες διατάξεις». Δηλαδή, η ανάλυση που αναπτύσσεται παρακάτω αφορά ζητήματα φύλου, σεξουαλικότητας και εξουσίας με ταυτόχρονη αποφυγή γενικευτικών και διπολικών θέσεων. Αντιθέτως, υιοθετείται ένας μεταδομιστικός τρόπος ερμηνευτικής προσέγγισης, μέσω του οποίου αναδεικνύεται η πολλαπλότητα των θεσιακοτήτων των σεξεργαζόμενων υποκειμένων καθώς και οι πυκνές σχέσεις εξουσίας που αναδεικνύονται μέσα από μια ανάλυση του θεσμικού πλαισίου και της νομικής γλώσσας.

Επιπλέον, αναδύονται τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις που (ανα)παράγονται από το ελληνικό κράτος όσον αφορά τα σεξεργαζόμενα άτομα αλλά και την ίδια τη σεξεργασία μέσα από το νομοθετικό πλαίσιο ρύθμισης αυτής. Μάλιστα, φαίνεται πως μέσω του νόμου παράγεται η κατασκευή των ανθρώπων που την ασκούν ως ένα καταστατικό «Άλλο», ριζικά διαφορετικό, από το οποιοδήποτε άλλο εργαζόμενο άτομο. Εξάλλου, το κράτος έχει μεριμνήσει, σε τυπικό τουλάχιστον επίπεδο, ώστε να κρατά σε απόσταση τους χώρους (σεξ)εργασίας από τα άτομα που οφείλουν να «προστατευθούν» από αυτήν, όπως για παράδειγμα τα παιδιά, τους εκκλησιαστικούς φορείς κ.ά. Συγχρόνως, τα ίδια τα σώματα των σεξεργαζόμενων υποκειμένων καθώς και η σεξουαλικότητα αυτών τίθενται υπό αυστηρή (κρατική και κοινωνική) αστυνόμευση, παράγοντας και επαν-εγκαθιδρύοντας προβληματικές ιεραρχίες.

(Σεξ)εργαζόμενα σώματα και πολλαπλές ευαλωτότητες

Σύμφωνα με τον ισχύοντα νόμο για τη σεξεργασία, τα άτομα που επιθυμούν να εργάζονται νόμιμα οφείλουν να εκδώσουν δύο έγγραφα: ένα που αφορά τα ίδια τα

υποκείμενα (άδεια εργασίας) και ένα που αφορά τον χώρο (άδεια εγκατάστασης). Όπως θα φανεί παρακάτω, οι προϋποθέσεις έκδοσης και των δύο αναδεικνύουν το εξής παράδοξο. Από τη μία, το ελληνικό κράτος με την ψήφιση νόμου που αφορά τη σεξεργασία την αναγνωρίζει σε ένα τυπικό επίπεδο ως είδος εργασιακής απασχόλησης, ενώ στην πράξη την απονομιμοποιεί, καθώς οι νομοθετικές ρήτρες που τίθενται για χορήγηση άδειας εργασίας, είναι ουσιαστικά μη εφαρμόσιμες. Το γεγονός αυτό έχει ως άμεσο αποτέλεσμα για τα σεξεργαζόμενα άτομα να τελούν τα εργασιακά τους καθήκοντα σε συνθήκες παρανομίας. Κάτι τέτοιο σημαίνει, ότι δεν έχουν την δυνατότητα για ασφαλιστική και ιατρική κάλυψη, ένσημα και επομένως δικαίωμα συνταξιοδότησης αλλά και συμμετοχής σε αντίστοιχο σωματείο. Μάλιστα, σε αυτά, προστίθενται και η γενικότερη συναισθηματική και οικονομική επισφάλεια.

Η έννοια της επισφαλαιοποίησης των υποκειμένων αποτελεί σημαντικό αναλυτικό εργαλείο για να εξεταστεί η σεξεργασία και οι ιδιάζουσες γι' αυτήν ρυθμίσεις. Αναλυτικότερα, ο όρος της επισφάλειας περιγράφει την «συνθήκη της επιβεβλημένης ανισότητας και ένδειας» (Μπάτλερ, 2016, σ. 40), που όμως κατανέμεται διαφορετικά ανάμεσα στα σώματα και ιδιαίτερα σε εκείνα που εμφυλοποιούνται και φυλετικοποιούνται με διαφορετικούς τρόπους (Αθανασίου, 2016, σ. 53). Πιο συγκεκριμένα, η ίδια η δυνατότητα της ανθρωπινότητας όχι μόνο δεν είναι δεδομένη, αλλά αντιθέτως εξαρτάται από κοινωνικούς, έμφυλους, ταξικούς, εθνοτικούς και φυλετικούς παράγοντες². Αντίστοιχα, οι ζωές των υποκειμένων που «αξίζουν» να βιωθούν θα προστατευθούν με μέτρα και πολιτικές, ενώ η επιβίωση (πόσο μάλλον η ευημερία) των υπολοίπων, που αξιολογούνται ως μη σημαντικές, θα τίθεται διαρκώς σε κίνδυνο, τόσο βιολογικό όσο και κοινωνικό. Άλλωστε, στο πλαίσιο νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης, υπάρχουν πληθώρα παραδειγμάτων ολόκληρων πληθυσμών (από μεταναστευτικούς/προσφυγικούς μέχρι ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα) που τους έχει στερηθεί η ανθρωπινότητά τους και έχουν παραχθεί ως αναλώσιμοι πληθυσμοί. Συγχρόνως, επειδή ακριβώς στην περίπτωση του ανταλλακτικού σεξ διαπλέκονται στενά οι έννοιες της εργασίας και της σεξουαλικότητας, όροι που μοιάζουν αλληλοαποκλειόμενοι, καθώς οι σεξουαλικές πρακτικές υφίστανται κυρίως στις (μονογαμικές) συντροφικές

² Το ίδιο ισχύει και για την έννοια της ευαλωτότητας. Όπως το θέτει η Έλενα Τζελέπη: «η ευαλωτότητα δεν αναφέρεται απλώς σε μια γενικευμένη ανθρώπινη κατάσταση, αλλά σε μια πολιτική ρύθμιση των όρων έκθεσης στην παραβίαση, την επιτήρηση, την ανισότητα και την αδικία· και αυτοί οι όροι είναι κοινωνικά διαμορφωμένοι και εμπεδωμένοι ως ταξικοί, έμφυλοι, σεξουαλικοί, εθνικοί και φυλετικοί» (2020: 122).

σχέσεις, τα υποκείμενα που σεξεργάζονται εκτίθενται ανισομερώς σε συνθήκες τρωτότητας και αναλωσιμότητας συγκριτικά με άλλους/άλλες/α εργαζόμενους/-ες/α. Πολύ περισσότερο, ο ίδιος ο νόμος Ν.2734/1999 φαίνεται να υιοθετεί κανονιστικές αντιλήψεις για τη σεξουαλικότητα.

Σύμφωνα με το άρθρο τρία (3) του ίδιου νόμου, δεν επιτρέπεται η χρήση οικήματος για σεξεργασία αν αυτό δεν απέχει διακόσια (200) *περιμετρικά* μέτρα (ή και περισσότερα, αν κριθεί απαραίτητο από το δημοτικό ή κοινοτικό συμβούλιο) από «ναούς, σχολεία, νηπιαγωγεία, φροντιστήρια, παιδικούς σταθμούς, νοσηλευτικά ιδρύματα, κέντρα νεότητας, αθλητικά κέντρα, οικοτροφεία, ξενοδοχεία κατηγορίας τριών (3), τεσσάρων (4) και πέντε (5) αστερών, βιβλιοθήκες και ευαγή ιδρύματα, καθώς και από πλατείες και παιδικές χαρές» (Νόμος 2734/1999, άρθρο 3, παρ. 4)³. Μάλιστα, τον τελικό λόγο για την έγκριση ή μη της χορήγησης άδειας εγκατάστασης τον διαθέτει ο/η αρμόδιος/-α δήμαρχος (Νόμος 2734/1999, άρθρο 3, παρ. 2). Οι παραπάνω προϋποθέσεις συνεπάγονται την μη εύρεση τέτοιου χώρου για να λειτουργήσει νόμιμα ένας οίκος ανοχής στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Πράγματι, κανένας από τους οίκους ανοχής (studio) που υπάρχουν στο Δήμο Αθηναίων δεν λειτουργεί νόμιμα λόγω χωρικών περιορισμών⁴. Η συγκεκριμένη νομική ρήτρα φαίνεται ότι προσπαθεί να διατηρήσει μια απόσταση ανάμεσα στα σεξεργαζόμενα άτομα και σε εκείνα που αξιολογούνται ως «αθώα» (δηλαδή τα παιδιά) και ως «ιερά» (εκκλησιαστικούς φορείς και τους/τις πιστούς/πιστές αυτών). Μάλιστα, η «πρέπουσα» απόσταση μεταξύ των οίκων ανοχής και των υπόλοιπων ιδρυμάτων/χώρων αφορά περιμετρικά μέτρα ή αλλιώς «ό,τι βλέπει το μάτι». Κατ' επέκταση, γίνεται προσπάθεια να μην υπάρχει καν οπτική επαφή με τους χώρους σεξεργασίας και τα άτομα που την ασκούν, πιθανώς, λόγω της προκατάληψης ότι η ορατότητα δύνανται να αποτελέσει αιτία/αφορμή ώθησης προς την απασχόληση στον τομέα του σεξ. Έτσι, επιχειρείται η

³ Βλ. Color Youth. (χ.χ). *Νομοθετικό Πλαίσιο*. Ανακτήθηκε από: <https://www.colouryouth.gr/sex-work/> Σε ερώτηση που τέθηκε την ίδια χρονιά σε βουλευτές και βουλευτρίες σχετικά με το ζήτημα της απαγόρευσης σεξουαλικής εργασίας αν δεν απέχει 200 μέτρα από ξενοδοχεία τριών αστερών και άνω, απαντήθηκε ότι εθνική προτεραιότητα αποτελούσε ο τουρισμός. Έτσι, ο τελευταίος κρίθηκε σημαντικότερος από την κάλυψη αναγκών των σεξεργαζόμενων ατόμων.

⁴ Σε συνέντευξη της Κουρουπού Α., διευθύντριας του Red Umbrella Athens, γίνεται αναφορά στο παράδοξο γεγονός ότι στην περίπτωση που βρισκόταν χώρος για να λειτουργήσει ως οίκος ανοχής και αργότερα εγκαθίστανται δίπλα σε αυτόν ένα φροντιστήριο μια σχολή χορού ή οτιδήποτε άλλο ορίζει ο νόμος ότι οφείλει να απέχει από τους χώρους σεξεργασίας, χάνεται η προτεραιότητα του πρώτου και οφείλει να κλείσει, καθώς θα βρεθεί σε αντίθεση με τους χωροταξικούς περιορισμούς. Βλ. The press project. (2020, Ιούνιος 27). *Σεξεργασία και κορονοϊός: Συνέντευξη της Άννας Κουρουπού και της Δήμητρας Κανελλοπούλου στο TPP*. [Βίντεο]. YouTube. Ανακτήθηκε από: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=76z1fR4wSQc&%3Bt=1232s>

επιβολή των δραστηριοτήτων που αφορούν την εργασία στο σεξ σε συνθήκες (α)ορατότητας.

Προς την ίδια κατεύθυνση διατήρησης απόστασης μεταξύ σεξεργασίας και των υπόλοιπων εργασιών, κινούνται και άλλες νομικές προϋποθέσεις. Μεταξύ αυτών, είναι οι ρήτρες που απαγορεύουν τον ομαδικό εταιρισμό στα σεξεργαζόμενα άτομα⁵(Νόμος 2734/1999, άρθρο 4, παρ. 1) και την δημιουργία/εμπλοκή τους σε αντίστοιχα σωματεία, καθώς και εκείνες που επιβάλλουν την αναθεώρηση των αδειών τους ανά τρία (3) έτη και προβλέπουν την ισχύ αυτών σε μια συγκεκριμένη περιφέρεια (Νόμος 2734/1999, άρθρο 1, παρ. 3). Για παράδειγμα, εάν κάποιο άτομο διαθέτει νόμιμη άδεια σεξεργασίας για την περιοχή της Αθήνας, δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την Θεσσαλονίκη ή οποιαδήποτε άλλη πόλη της Ελλάδας. Πραγματοποιείται, έτσι, αστυνόμευση των (χωροταξικών) κινήσεων των σεξεργατ(ρι)ών. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι νομοθετικές αυτές ρυθμίσεις σχετίζονται άμεσα με τις στερεότυπες αντιλήψεις που αφορούν τη σεξεργασία. Για τον λόγο αυτό επιβάλλεται από το κράτος ο αυστηρότερος έλεγχος κάθε πτυχής αυτής, στοχεύοντας στη διατήρηση του συγκεκριμένου επαγγέλματος ως ριζικά διαφορετικού από τα υπόλοιπα, βάσει ηθικολογικών και πατριαρχικών αντιλήψεων. Παράλληλα, παρατηρείται η απροθυμία της θεσμικής συμπερίληψης των νέων μορφών σεξεργασίας, όπως της συνοδείας ή αλλιώς escorting, του στριπτίζ καθώς και αυτών που συντελούνται με την βοήθεια των νέων τεχνολογικών εφαρμογών (app) και του διαδικτύου.

Εξαιτίας της μη αναγνώρισης των παραπάνω (καθώς και άλλων) ειδών σεξεργασίας, τα άτομα που απασχολούνται σε αυτές εκτίθενται σε επιπλέον επισφάλεια. Η παρανομία δηλαδή στην οποία αναγκάζονται να τελούν τα εργασιακά τους καθήκοντα, μπορεί να λειτουργήσει επιβαρυντικά προς τα ίδια τα υποκείμενα. Πιο συγκεκριμένα, η εργασιακή παρανομία λειτουργεί ως επιβαρυντικός παράγοντας για την ανασφάλεια των ατόμων, επειδή δεν μπορούν να καταγγείλουν σε αστυνομική ή άλλη αρχή παραβιαστικά περιστατικά που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια τέλεσης των εργασιακών τους καθηκόντων. Κατ' επέκταση, όταν ο εκάστοτε πελάτης γνωρίζει ότι το συγκεκριμένο άτομο ασκεί το επάγγελμα της σεξεργασίας παράνομα, αφήνει σε

⁵ Μάλιστα, το βοηθητικό προσωπικό οφείλει να έχει κλείσει το πεντηκοστό έτος της ηλικίας του. Η ηλικιακή αυτή ρήτρα πιθανότατα αποτελεί προσπάθεια αποθάρρυνσης συνεταιρισμού με τα σεξεργαζόμενα άτομα, θεωρώντας ότι η σεξουαλικότητα στην συγκεκριμένη ηλικία σταματά ή τουλάχιστον ότι δεν υπάρχει επιθυμία/ικανότητα για εργασία στο σεξ.

εκείνον το περιθώριο να ασκήσει την οποιαδήποτε κακοποιητική συμπεριφορά, γνωρίζοντας ότι το σεξεργαζόμενο υποκείμενο δεν διαθέτει τη δυνατότητα καταγγελίας του συμβάντος, αφού θα βρεθεί σε δυσμενή (ίσως και δυσμενέστερη από τον θύτη) θέση εξαιτίας της δικής του «παρανομίας»⁶.

Είναι, όμως, αρκετά ενδιαφέρον να αναλογιστούμε το πλαίσιο «ακουστότητας» της ποινικής δικαιοσύνης, της ικανότητας/προθυμίας δηλαδή εκ μέρους της τελευταίας, όχι μόνο να φτάσουν σε αυτήν παραβιαστικά περιστατικά που υπέστησαν άτομα που αποκλίνουν από το πρότυπο του cis, straight, λευκού άνδρα μεσαίας/άνωτερης κοινωνικοοικονομικής τάξης αλλά πολύ περισσότερο, να ληφθούν υπόψιν οι σύνθετες δομές εξουσίας που επέδρασαν βοηθητικά στην συντέλεση της κακοποίησής τους. Δεδομένου ότι τα δικαστικά όργανα αποτελούν υποκείμενα με πεποιθήσεις ή/και προκαταλήψεις και συγκεκριμένη κάθε φορά θεσιακότητα καθώς ο ίδιος ο νόμος και η νομική γλώσσα, φέρουν αντίστοιχα στερεότυπα, η απόδοση ποινικής δικαιοσύνης δεν εξαρτάται από μια γενική αλήθεια, που υφίστανται αϊστορικά και περιμένει το κατάλληλο δικαστικό όργανο για να την ανακαλύψει. Αντιθέτως, υφίστανται πολλές δικλείδες που αποκρύπτουν την βία που υπάρχει σε τέτοιες θεσμικές δομές. Με αντίστοιχο τρόπο, περιστατικά κακοποίησης σεξεργαζόμενων ατόμων δεν φτάνουν ποτέ σε δικαστικές αίθουσες. Στην περίπτωση όμως που θα είχαν αυτή τη δυνατότητα, μπορούμε να αναλογιστούμε την (νομική/θεσμική) αντιμετώπιση που θα λάμβαναν οι δικές τους καταγγελίες;

Αξίζει να σημειωθεί, ότι στην περίοδο της πανδημίας (2021), στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας, συντελέστηκε ένα μαζικό κίνημα με τίτλο «MeToo», που ξεκίνησε μετά τη δημόσια καταγγελία της γνωστής αθλήτριας, Σοφίας Μπεκατώρου, για σεξουαλική κακοποίηση εναντίον της από παράγοντα του αθλητισμού. Στη συνέχεια, όλο και περισσότερα περιστατικά έμφυλης βίας καταγγέλλονταν τόσο δημόσια όσο και σε αντίστοιχες αρχές. Σε αυτό το πλαίσιο, αναπτύχθηκαν εθνικές στρατηγικές καταπολέμησης της έμφυλης βίας με καμπάνιες που απευθύνονταν σε

⁶ Προς αυτή την κατεύθυνση, κινείται και η άποψη της τρανς σεξεργάτριας Ψαρρά Ρ. όπου στην ερώτηση, εάν θα κατήγγειλε κάποιο παραβιαστικό περιστατικό εναντίον της κατά τη διάρκεια τέλεσης των επαγγελματικών της καθηκόντων στην αστυνομία, απάντησε αρνητικά, τονίζοντας «ότι από θύμα θα βγω θύτης». Αντίστοιχα, για το ίδιο ζήτημα η Κουρουπού Α. επίσης σεξεργάτρια, τόνισε ότι «η παρανομία φέρνει παρανομία». Βλ. Δημητρακοπούλου, Γ. (παραγωγός). (2022-2023). *Επικίνδυνα σώματα* (Ντοκιμαντέρ). Αθήνα. Ανακτήθηκε από: <https://www.ertflix.gr/en/vod/vod.239043-epikindunes-24>

θηλυκότητες, παροτρύνοντάς τες να «σπάσουν την σιωπή» (όπως είναι ο τίτλος μιας από αυτές τις καμπάνιες).⁷ Άραγε η ενθάρρυνση αυτή εκ μέρους της Πολιτείας, ώστε να φωτιστούν περιστατικά έμφυλης και ενδοοικογενειακής βίας συμπεριλαμβάνει όλες τις θηλυκότητες ή ισχύουν έμφυλοι, φυλετικοί και ταξικοί όροι και προϋποθέσεις;

Με παρόμοιο τρόπο, φαίνεται ότι λειτούργησε το πρότζεκτ με τίτλο «It gets better», που υιοθετήθηκε σαν τίτλος από τον ομοφυλόφιλο δημοσιογράφο Dan Savage, αναφερόμενος σε αυτοκτονίες κούηρ (queer) νέων που έλαβαν χώρα στην Αμερική (Puar 2017, σ. 6-10). Πιο συγκεκριμένα, η Jasbir Puar στην ανάλυσή της αναδεικνύει το πώς φυλετικά και έμφυλα κριτήρια επηρεάζουν τις συνθήκες ύπαρξης των ατόμων. Σύμφωνα με την ίδια, στο πλαίσιο βιοπολιτικής διακυβέρνησης, τείνουν να συσκοτίζονται οι συστημικοί λόγοι που παράγουν αναλώσιμους ανθρώπους και αντιθέτως, για πολλά υποκείμενα δεν βελτιώνεται δια μαγείας η συνθήκη αυτή, η οποία τους έχει επιβληθεί (2017: 10). Μάλιστα, σε τέτοιες πολιτικές, θεωρούνται τα ίδια τα άτομα φορείς ευθυνών για την ευάλωτη και τρωτή θέση που τοποθετήθηκαν και αντίστοιχα οφείλουν τα ίδια να μεριμνήσουν για την ευημερία τους. Συγχρόνως, το αφήγημα για ένα βιώσιμο μέλλον χωρίς επισφαλαιοποίηση μετατρέπεται σε ατομικό εγχείρημα. Με παρόμοιο τρόπο, και τα μη νόμιμα σεξεργατά κρίνονται υπεύθυνα για την επιβίωσή τους, όπως προκύπτει από την συζήτησή μου με σεξεργαζόμενα άτομα. Τι σημαίνει όμως, το να βρίσκεται κάποιος/-α υπό συνθήκες διαρκούς επισφάλειας;

Σύμφωνα με τον Foucault (2011β) «το σώμα περιβάλλεται από πολύ πυκνές σχέσεις εξουσίας που του επιβάλλουν περιορισμούς, απαγορεύσεις και υποχρεώσεις» (2011β: 157). Στοχεύοντας στην παραγωγή πειθήνιων και άρα χειραγωγήσιμων σωμάτων, υιοθετούνται θεσμικά σχολαστικές τεχνικές που επενδύουν στα σώματα συγκεκριμένα κάθε φορά νοήματα. Βέβαια, κατά τον Foucault η εξουσία δεν έχει μόνο μια νομική διάσταση που απαγορεύει αλλά και μια θετική/παραγωγική (2011α: 102). Αναλυτικότερα, η τελευταία, παράγει τα υποκείμενα που υπάγονται στους μηχανισμούς της εξουσίας μέσα από τεχνικές που μπορούν να είναι «θετικές», όπως για παράδειγμα τη φροντίδα του εαυτού. Θα μπορούσε, λοιπόν, με αντίστοιχο τρόπο να κανονικοποιείται η ευθύνη για την αυτο-φροντίδα με τρόπο που να υπερβαίνει τόσο το κράτος όσο και τους μηχανισμούς αυτού;

⁷ Βλ. MeeToo Greece. (χ.χ). Ανακτήθηκε από: <https://metoogreece.gr/>

Στην περίπτωση του ανταλλακτικού σεξ, η συνθήκη κατά την οποία εξαιτίας του νομικού καθεστώτος που τυπικά δεν αποκλείει την εργασία αυτή ως απασχόληση, αλλά ουσιαστικά την καθιστά παράνομη, επιφορτίζει εκ νέου τα άτομα που βιοπορίζονται από αυτήν, με την ευθύνη της αυτοσυντήρησής τους και της απαλλαγής τους από τις επισφαλείς συνθήκες τέλεσης των εργασιακών τους καθηκόντων. Όπως προκύπτει από τη συνομιλία μου με ενεργό σεξεργάτη στον τομέα του escort, η διαπραγματευτική ισχύς και η δυνατότητα να ορίζει το σεξεργαζόμενο άτομο το καθηκοντολόγιό του, δηλαδή τις εκάστοτε προσφερόμενες σεξουαλικές υπηρεσίες, δεν είναι δεδομένη. Αντιθέτως, η (σεξ)εργασία σε οίκους ανοχής ή αλλιώς studio, λόγω της ύπαρξης ανταγωνισμού, εκτός αλλά και εντός αυτών, αφήνει ελάχιστα έως καθόλου περιθώρια στις/στους/στα εργαζόμενες/-ους/-α να ορίσουν τις υπηρεσίες που παρέχουν καθώς και το κόστος αυτών⁸, εντείνοντας την επαγγελματική και οικονομική επισφάλειά τους. Παρουσιάζει, μάλιστα, αρκετό ενδιαφέρον το γεγονός ότι στη μοναδική μορφή σεξεργασίας που αναγνωρίζει ο νόμος, οι συνθήκες είναι επισφαλέστερες συγκριτικά με άλλες απονομιμοποιημένες μορφές. Φυσικά, δεν υπονοείται ότι η θεσμική αναγνώριση είναι πανάκεια. Αντιθέτως, και σε αυτήν υπάρχει κάθε φορά ένα κόστος. Με άλλα λόγια, παρατηρείται η τάση να κανονικοποιούνται και να εργαλειοποιούνται από το νόμο ζητήματα φύλου, ταυτότητας και σεξουαλικότητας με τρόπο που αποδομείται η ριζοσπαστικότητα πολλών αιτημάτων και αντιθέτως, επανεγκαθιδρύονται προβληματικές ιεραρχίες⁹.

Συγχρόνως, όπως έχει αναδείξει η Butler, η επισφάλεια και οι έμφυλες νόρμες συνδέονται στενά, καθώς υποκείμενα που επιτελούν το φύλο τους με τρόπο που αντιβαίνει το κανονιστικό πρότυπο της ετεροφυλοφιλίας και της μονογαμικότητας, εκπίπτουν από το ανθρώπινο (2014: 2). Δεδομένου ότι, τα σεξεργαζόμενα άτομα παρέχουν σεξουαλικές υπηρεσίες έναντι αμοιβής και όχι στο πλαίσιο συντροφικής μονογαμικής σχέσης χωρίς την χρηματική διαμεσολάβηση, είναι εύλογο ότι οι/τα σεξεργάτ(ρι)ες/-α εκτίθενται σε συνθήκες τρωτότητας/αναλωσιμότητας εξαιτίας της μη συμμόρφωσής τους με τα έμφυλα πρότυπα της κανονικοποιημένης σεξουαλικότητας. Επιπλέον, προκειμένου να τους χορηγηθεί νομική αναγνώριση

⁸ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γλωσσικό λογοπαίγνιο που υιοθετούν σεξεργαζόμενα άτομα αναφερόμενα όχι σε οίκους ανοχής αλλά σε οίκους *ανοχής*, όπως προέκυψε από την επιτόπια έρευνά μου.

⁹ Βλ. Butler (2006: 219-227) για τον τρόπο με τον οποίο η διεκδίκηση για ανοιχτότητα (outness) μπορεί να οδηγήσει τα υποκείμενα σε εκ νέου καταπίεση με πιο ύπουλους όρους.

νόμιμης άσκησης σεξερργασίας, αποκλείονται από τον έγγαμο βίο. Κάτι τέτοιο συμβαίνει γιατί, όπως προβλέπεται στο άρθρο ένα (1) του νόμου Ν. 2734/1999, η έκδοση άδειας εργασίας στο σεξ προϋποθέτει το άτομο να είναι άγαμο, διαζευγμένο ή χήρο¹⁰ Νόμος 2734/1999, άρθρο 1, παρ. 1β). Όπως το έχει θέσει η/ο Άσπα/Πάκο Χαλκίδου/Χαλκίδης (2018), δεδομένου ότι θεμέλιος λίθος της έγγαμης ζωής αποτελεί η αγάπη, φαίνεται η τελευταία έννοια να εργαλειοποιείται θεσμικά, προκειμένου τα σεξερραζόμενα άτομα να στερηθούν εργασιακά δικαιώματα (2018: 35). Γιατί όμως, ορισμένες μορφές σεξουαλικότητας είναι αποδεκτές και διανοητές ενώ άλλες αδιανόητες;

Η έγγαμη ζωή και η συνακόλουθη εργασία στο σεξ κατασκευάζονται ως μη βιώσιμες, ασύλληπτες εκδοχές ενσώματης ύπαρξης. Όπως ακριβώς η ετεροφυλοφιλία χρειάζεται τα παράγωγά της (ομοφυλοφιλία) για να εδραιώνει συνεχώς την πρωτοκαθεδρία της στο σύστημα της σεξουαλικότητας (Butler, 2006, σ. 233· Butler, 2009, σ. 59), με τον ίδιο τρόπο οι ιδεολογικοί μηχανισμοί που τοποθετούν τον έγγαμο, ετεροφυλόφιλο και μονογαμικό βίο ως πρότυπο, χρειάζονται τα άτομα που αποκλίνουν από αυτό. Έτσι, οι σεξερράτες/-ριες που κρίνονται ως αποκλίνοντα υποκείμενα βιώνουν όχι μόνο διακρίσεις από τον θεσμό αλλά και από μέλη του κοινωνικού σώματος. Πράγματι, στην ελληνική κοινωνία υπάρχουν διάχυτα στερεότυπα και προκαταλήψεις που αφορούν τα σεξερραζόμενα άτομα αλλά και έλλειψη γνώσης σχετικά με τις συνθήκες ύπαρξης και εργασίας τους. Παράλληλα, επειδή και η ίδια η γλώσσα είναι φορέας εξουσίας και ιδεών, αξίζει να σημειωθεί ότι το λεξιλόγιο που υιοθετείται στον κυρίαρχο λόγο για να περιγράψει τα άτομα που εργάζονται στο σεξ είναι αρκετά στιγματιστικό, εφόσον όχι μόνο υιοθετούνται όροι που δεν αναγνωρίζουν την παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών ως εργασία (για παράδειγμα εκδιδόμενες/-οι, πόρνες, κ.ά.) αλλά πολύ περισσότερο και το ίδιο το νόημα φαίνεται να αναπαράγει αντίστοιχες ιδεολογίες.

Στο σημείο, λοιπόν, αυτό, θα αναφερθώ σύντομα και στον όρο του μπουρδέλου, όπου παρατηρείται, να γίνεται χρήση αυτού στις μικρο-συζητήσεις της καθημερινότητας, προκειμένου να δηλωθεί απορρύθμιση και απουσία οργάνωσης.

10 Χρησιμοποιώντας και τα λόγια της Κουρουπού Α. «ή θα είσαι πόρνη ή παντρεμένη», υποδεικνύοντας ότι η συνύπαρξη και των δύο είναι αδύνατη. Βλ. Δημητρακοπούλου, Γ. (παραγωγός). (2022-2023). *Επικίνδυνα σώματα* (Ντοκιμαντέρ). Αθήνα. Ανακτήθηκε από: <https://www.ertflix.gr/en/vod/vod.239043-epikindunes-24>

Στην πραγματικότητα, στους χώρους αυτούς της σεξεργασίας, υπάρχει ξεκάθαρη οργάνωση και ιεραρχία. Μήπως, λοιπόν, με τον συγκεκριμένο όρο υποδηλώνεται μια μεταφορική απορρύθμιση στα σεξουαλικά πρότυπα/ιδεώδη; Υπό το πρίσμα αυτό, η έννοια μπορεί εν δυνάμει να αποκτά πολύ σημαντικό θετικό φορτίο, γιατί λειτουργεί ως ρωγμή στα έμφυλα και σεξουαλικά πρότυπα, εκθέτει και αποκαλύπτει όλη την προσπάθεια επανάληψης που χρειάζονται αυτά για να διαιωνίζουν την ύπαρξή τους μέσα στον χρόνο. Ο αποκλεισμός αυτός των σεξεργαζόμενων υποκειμένων από τον έγγαμο βίο, παραπέμπει αρκετά στον αντίστοιχο αποκλεισμό που επιβάλλονταν στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Και στις δύο περιπτώσεις, η πρόσβαση στον θεσμοθετημένο έγγαμο βίο δεν είναι αυτονόητη, καθώς αυτός αποτελεί προνομιακό πεδίο ύπαρξης για τα ετεροφυλόφιλα υποκείμενα, η σεξουαλικότητα των οποίων είναι μονογαμική και αναπαραγωγική, επομένως, «φυσιολογική/υγιής». Ως αποτέλεσμα, αναγνωρίζεται ως τέτοια και θεσμικά, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται αυτόματα την επίλυση ακανθωδών ζητημάτων. Για παράδειγμα, ταυτόχρονα με την θεσμική αναγνώριση των ΛΟΑΤΚΙ+ γάμων, υπάρχει η πιθανότητα να υιοθετούνται άκριτα ομοκανονικές πρακτικές χωρίς ταυτόχρονη αμφισβήτηση του ίδιου του θεσμού που θεωρείται ως ο μόνος διανοητός και ικανός τρόπος να αποδίδονται στα άτομα τέτοια προνόμια¹¹. Τι θα συνεπαγόταν όμως για τη σεξεργασία η αντικατάσταση του νομοθετικού πλαισίου με ένα πιο συμπεριληπτικό/«προοδευτικό»;

Παρόλο που η αναθεώρηση του ισχύοντος νόμου, αποτελεί αίτημα αρκετών σεξεργαζόμενων ατόμων, προκειμένου να διαθέτουν αντίστοιχα εργασιακά δικαιώματα, όπως ένσημα, δυνατότητα σύνταξης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κ.ά. η νομοθετική αλλαγή, παρόλο που αποτελεί μια καλή αφετηρία, δεν συνεπάγεται αυτόματα και αντίστοιχη αλλαγή στις στάσεις/πεποιθήσεις του κοινωνικού σώματος. Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψιν παραβιαστικές/τραυματικές εμπειρίες σεξεργαζόμενων ατόμων με τους άμεσους εφαρμοστές του νόμου, δηλαδή την αστυνομία, όπως αυτές αναφέρθηκαν κατά την επιτόπια έρευνά μου, γίνεται φανερό ότι δεν λύνεται δια μαγείας η ευάλωτη και τραυτή θέση των ανθρώπων που εργάζονται στο σεξ. Μάλιστα, σε κοινωνικό επίπεδο, υπάρχουν ακόμα βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις

¹¹ Βλ. Γιαννακόπουλο (2012: 173-196) για τον τρόπο με τον οποίο το κανονιστικό ιδεώδες του γάμου ή γενικότερα μιας «σοβαρής» σχέσης που μελλοντικά θα μετατραπεί σε γαμήλια συμβίωση αποτελεί την μοναδική πολιτισμική προϋπόθεση «ολοκλήρωσης» του ανθρώπινου υποκειμένου

για τη σεξεργασία, οι οποίες όχι μόνο δεν την αναγνωρίζουν ως εργασία αλλά υιοθετούν στερεότυπες και στιγματιστικές πεποιθήσεις που αφορούν τα σεξεργαζόμενα άτομα. Αντίστοιχες νοηματοδοτήσεις παρατηρούνται και σε επιστημονικό επίπεδο.

Στο παρακάτω κεφάλαιο θα αναφερθώ στον τρόπο με τον οποίο οι ιατρικοί λόγοι έχουν επιστρατευθεί για την παθολογικοποίηση των σωμάτων εκείνων που αποκλίνουν από το κανονιστικό πρότυπο της «υγιούς» σεξουαλικότητας, σε μια προσπάθεια εκ νέου εγκαθίδρυσης προβληματικών ιεραρχιών.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Σεξεργασία και ιατρικοί ρυθμιστικοί λόγοι

Η εργασία στο σεξ, έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και ρύθμισης κρατών όπως η Σουηδία, η Ουκρανία και η Γερμανία, μεταξύ άλλων, υιοθετώντας κάθε φορά νομοθετήματα που εναρμονίζονται με τις εκάστοτε πολιτισμικές πεποιθήσεις¹². Σε εγγώριο επίπεδο, η ύπαρξη θεσμικού πλαισίου πραγματοποιήθηκε υπό το πρόσχημα της προστασίας της «δημόσιας υγείας». Με άλλα λόγια, η έννοια της νόσου, εμφυλοποιήθηκε στοχεύοντας συγκεκριμένες ομάδες ενσώματων υποκειμένων. Μάλιστα, σύμφωνα με τα κυρίαρχα αφηγήματα που αξιολογούν τις θετικές επιστήμες ως αντικειμενικές, η ιατρική, ως μία από αυτές, παρήγαγε λόγους για τα σεξεργαζόμενα σώματα, δίνοντας την εντύπωση ότι θα συντελεστεί κάποια αποκάλυψη μιας «αλήθειας» σχετικά με εκείνα. Επιπλέον, οι λόγοι αυτοί χρησιμοποιήθηκαν εργαλειακά και από το κράτος ψηφίζοντας άρθρα του νόμου Ν.2734/1999, που προβλέπουν αυστηρούς ιατρικούς ελέγχους τόσο για τη σωματική όσο και για την ψυχική υγεία. Στο παρόν κεφάλαιο, διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους μέσα από τέτοιου είδους πρακτικές εξυπηρετούνται κατ' επίφαση μόνο ζητήματα υγείας, ενώ στην πραγματικότητα, επιχειρείται η επέκταση του ελέγχου/αστυνόμευσης και της εδραίωσης εξουσιών επί των σωμάτων που θεωρούνται «επικίνδυνα».

Ιατρικοποίηση του (σεξ)εργαζόμενου σώματος

Ιατρικοί λόγοι ρυθμίζουν και τοποθετούν σώματα σε κατηγορίες διπολικού τύπου όπως υγιή/μολυσματικά με αντίστοιχο τρόπο που αξιολογούν και την ίδια τη σεξουαλικότητα των υποκειμένων είτε ως «φυσιολογική» είτε ως «αφύσικη» (βλ. ενδεικτικά Σαμπατακάκη 2021)¹³. Η πρώτη κατηγορία των δυισμών χαρακτηρίζεται από θετικό πρόσημο, ενώ η δεύτερη από αρνητικό. Με άλλα λόγια, πρότυπο υγιούς σεξουαλικότητας θεωρείται η ετεροφυλόφιλη μονογαμική και αναπαραγωγική σεξουαλική επαφή, ενώ οποιαδήποτε σεξουαλική πρακτική που παρεκκλίνει από αυτό χαρακτηρίζεται ως «ανώμαλη» και «μη υγιής». Με τον ίδιο τρόπο λειτουργούν και οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στα άτομα που επιτελούν τις εκάστοτε σεξουαλικές

¹² Βλ. Θετική Φωνή. (χ.χ). *Τα Νομοθετικά μοντέλα για την εργασία στο σεξ*. Ανακτήθηκε από: <https://positivevoice.gr/5521>

¹³ Για τον τρόπο με τον οποίο εισχωρούν πολιτισμικές αντιλήψεις στην ιατρική βλ. Martin, E. (1991). The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles. *Chicago Journals*, 16:3, 485-501.

συνευρέσεις. Στο παράδειγμα της σεξεργασίας, τα υποκείμενα που την ασκούν, αποδοκιμάστηκαν και θεωρήθηκαν φορείς μεταδοτικών ασθενειών. Ως αποτέλεσμα, αναπτύχθηκαν ιατρικοί λόγοι γύρω από την εργασία στο σεξ που αναπαρήγαγαν το παραπάνω στερεότυπο, επικυρώνοντας και δικαιολογώντας τον αυστηρό έλεγχο των σωμάτων των σεξεργατριών/-ών. Εντούτοις, η συγκεκριμένη πρακτική, εκπορευόμενη από την ιατρική, συνέβαλε στην εκ νέου επισφαλαιοποίηση των ανθρώπων που σεξεργάζονται. Με ποιους τρόπους όμως επιτεύχθηκε κάτι τέτοιο;

Ο γνωστός έως τώρα νόμος Ν. 2734/1999, είναι στενά συνυφασμένος με τους ιατρικούς λόγους που αξιολογούν τα σεξεργαζόμενα σώματα ως εστίες μόλυνσης και ως πιθανούς φορείς μολυσματικών ασθενειών, καθορίζοντας έτσι συγκεκριμένες προϋποθέσεις για την «ασφαλή» (σύμφωνα πάντα με ιατρικά κριτήρια) άσκηση των σεξουαλικών υπηρεσιών. Έτσι, χρησιμοποιώντας εργαλειακά την παραπάνω πρόφαση, τέθηκαν αυστηρά νομικά μέτρα που επιβάλλουν αντίστοιχους ιατρικούς ελέγχους, εντείνοντας τόσο το στίγμα, όσο και τον ίδιο τον έλεγχο εξουσίας μέσω μιας διαδικασίας (αυτό)δικαιολόγησης της χρησιμότητάς της¹⁴. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο δύο, παρ. 1 του νόμου Ν.2734/1999, προβλέπει τον ιατρικό έλεγχο των σεξεργατριών κάθε δεκαπέντε ημέρες, ως προϋπόθεση για τη χορήγηση νόμιμης άδειας. Η εξέταση σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, υποθάλλει άρρητα την στερεότυπη αντίληψη που αναφέρθηκε στην αρχή, ενώ παράλληλα, φαίνεται να αγνοεί τη σύνθετη ελληνική πραγματικότητα.

Όπως προκύπτει από τη συζήτησή μου με άτομα που εργάζονται στον τομέα του σεξ, το γεγονός ότι η σεξεργασία στην Ελλάδα είναι ουσιαστικά παράνομη συμβάλλει στην απόκρυψη αυτής της ιδιότητας κατά τη διάρκεια των επισκέψεών τους στους εκάστοτε γιατρούς. Μάλιστα, οι τελευταίοι είναι πιθανό να μην γνωρίζουν πώς να συμπεριφερθούν σε κοινωνικό επίπεδο στα σεξεργαζόμενα άτομα και να ασκήσουν για παράδειγμα κριτική στο επάγγελμά τους ή να θέσουν αδιάκριτα ερωτήματα. Κάτι τέτοιο, όπως είναι φυσικό, φέρει τα σεξεργατά σε δυσμενή θέση, με αποτέλεσμα να αποκρύπτουν στοιχεία του επαγγέλματός τους εξαιτίας αυτής της στάσης του ιατρικού προσωπικού. Επιπλέον, στο πλαίσιο της επιτόπιας έρευνάς μου, έχει ειπωθεί από ένα τρανς άτομο που εργάζεται στο σεξ ότι, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του σε δημόσιο νοσοκομείο, προκειμένου να διενεργήσει τις προαπαιτούμενες εξετάσεις,

¹⁴ Βλ. Federici (2023:128-129), για το πως ήδη από τον 19^ο αιώνα επιβλήθηκαν ιατρικοί και κρατικοί έλεγχοι επί των σεξεργαζόμενων σωμάτων.

δέχονταν συνεχώς αδιάκριτα βλέμματα από τον κόσμο που περίμενε εξίσου στους διάφορους διαδρόμους, αλλά και χλευασμό τόσο από επισκέπτες/-ριες του νοσοκομείου όσο και από το ιατρικό προσωπικό. Μάλιστα, όπως μου ανέφερε, αρκετές ήταν οι φορές που μπορεί να μην εξυπηρετούνταν καθόλου τα τρανς άτομα, ειδικά σε παλαιότερες δεκαετίες.

Συγχρόνως, όπως πληροφορήθηκα στην ημερίδα που πραγματοποιήθηκε από τον οργανισμό «HUG: Healthy and Unique we Grow» τον Φεβρουάριο του 2024, με θέμα τη σεξεργασία και το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, αναφέρθηκε ότι μέσω της διεξαγωγής ιατρικών εξετάσεων, επιχειρείται και η καταγραφή/δίωξη ατόμων που σεξεργάζονται. Έτσι, η διαδικασία της εξέτασης, καθώς και η στάση των ειδικών υγείας, εντείνουν τις στιγματιστικές εμπειρίες για τα σεξεργαζόμενα άτομα και καθιστούν συναισθηματικά επίπονη τη διαδικασία εξέτασης. Κατ' επέκταση, οι πολιτισμικές αντιλήψεις οι οποίες υπάρχουν και μεταξύ του ιατρικού προσωπικού, λειτουργούν ως παράγοντας που δυσχεραίνει τη διενέργεια των αντίστοιχων εξετάσεων. Πολύ περισσότερο, αν και η πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες υγείας τυπικά είναι διαθέσιμη προς εκμετάλλευση από όλα τα άτομα, στην πραγματικότητα στοιχεία της ταυτότητας του εκάστοτε υποκειμένου μπορούν να συμβάλλουν, ώστε αυτή να μην είναι ουσιαστικά ισότιμη.

Επιπρόσθετα, το νομικό πλαίσιο της Ελλάδας, απαγορεύει τη χορήγηση άδειας άσκησης επαγγέλματος στο σεξ σε άτομα που πάσχουν από οποιασδήποτε μορφή ψυχικής νόσου και είναι χρήστ(ρι)ες ναρκωτικών ουσιών (Νόμος 2734/1999, άρθρο 1, παρ. 1δ). Στο στίγμα δηλαδή των μολυσματικών σωμάτων προστίθενται και αυτό που ενυπάρχει στις ψυχικές νόσους. Συγκεκριμένα, η νομική αυτή ρήτρα απαγορεύει σε άτομα να εργαστούν ακόμη και αν πάσχουν από ήπιας μορφής κατάθλιψη. Παράλληλα, πραγματοποιείται όχι μόνο «τσουβάλιασμα» όσον αφορά τις ψυχικές νόσους, αλλά και αποσύνδεση αυτών από τη δυνατότητα (σεξ)εργασίας. Παρόλα αυτά, αν και στην σωματική ασθένεια προβλέπεται η ίαση/θεραπεία της δωρεάν από δημόσιους φορείς, δεν αναγράφεται κάτι αντίστοιχο στην περίπτωση της ψυχικής νόσου, ούτε των ναρκωτικών ουσιών.

Έτσι συνεπάγεται ότι στις τελευταίες δύο περιπτώσεις το άτομο οφείλει να μεριμνήσει για τη θεραπεία του. Πώς όμως και με τί ευκολία μπορεί το εκάστοτε υποκείμενο χωρίς εργασία να πληρώσει για κοστοβόρες ιατρικές επισκέψεις σε

ψυχολόγους/ψυχιάτρους ή να του χορηγηθεί πρόσβαση σε κέντρα αποτοξίνωσης; Παρατηρείται και πάλι μια αποποίηση των ευθυνών από μέρους του κράτους και μετατόπιση αυτών στην «ατομική ευθύνη». Άλλωστε, αυτή αποτελεί και μια πάγια τακτική νεοφιλελεύθερων πολιτικών που απομονώνουν την ευθύνη στο άτομο, αποκρύπτοντας έτσι τα συστήματα εξουσίας που παράγουν ανισότητες και ιεραρχίες στις ανθρώπινες ζωές.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα πάλι με το άρθρο 1, παρ. 1δ του ίδιου νόμου, άτομα που ζουν με τον ιό του HIV ακόμα και αν το ιϊκό φορτίο είναι μη ανιχνεύσιμο και κατ' επέκταση, μη μεταδοτικό, δεν δύνανται να αποκτήσουν άδεια σεξεργασίας (Νόμος 2734/1999, άρθρο 1, παρ. 1δ). Αυτό ισχύει ανεξαρτήτως του αν η σεξουαλική επαφή πραγματοποιείται με χρήση ή χωρίς προφυλακτικού. Κάτι τέτοιο, (ανα)παράγει και το γενικότερο στίγμα που υπάρχει γύρω από τον HIV. Ενώ οι σύγχρονες φαρμακευτικές αγωγές που χορηγούνται σε οροθετικά άτομα επιτρέπουν μια ποιότητα ζωής σε όλους τους τομείς αυτής, χωρίς τις σημαντικές παρενέργειες που είχαν τα αρχικά φάρμακα, το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας επιμένει να διατηρεί τα στερεότυπα για το πώς μεταδίδεται ο ιός του HIV, βασίζοντάς τα σε «ιατρικούς λόγους». Μάλιστα, όπως πληροφορήθηκα από σεμινάριο που πραγματοποίησε η «Θετική Φωνή» ή αλλιώς ο «Σύλλογος Οροθετικών Ελλάδος» τον Δεκέμβριο του 2023, τα σύγχρονα φάρμακα για τον HIV έχουν τη δυνατότητα να μειώνουν τα ποσοστά του ιϊκού φορτίου σε τόσο χαμηλά επίπεδα, ώστε να μην είναι καν ανιχνεύσιμος ο ιός. Κατ' επέκταση, δεν μπορεί να μεταδοθεί ούτε κατά τη σεξουαλική επαφή χωρίς χρήση προφυλακτικού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι καμπάνιες με τίτλο: «Undetectable=Untransmittable (U=U)».

Η ίδια η ιστορία, όμως, της συγκεκριμένης νόσου, νοσηματοδοτήθηκε και παθολογικοποιήθηκε γύρω από την ομοφυλοφιλία. Όπως υποστηρίζει ο Σαμπατακάκης, εξαιτίας της πλειοψηφίας των θετικών κρουσμάτων ανάμεσα σε ομοφυλόφιλους άνδρες, ο HIV εμφυλοποιήθηκε. Ως αποτέλεσμα, επήλθε εκ νέου αστυνόμευση με αντίστοιχη ηθικόλογη πλαισίωση της σεξουαλικής επιθυμίας. Όχι όμως της ετεροφυλόφιλης επιθυμίας, αλλά της παρέκκλισής της. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, τον ηθικό πανικό ακολούθησαν δημόσιοι λόγοι που υποστήριζαν ότι η νόσηση από HIV αποτελούσε τιμωρία για την «αμαρτία» που έπραξαν ομοφυλόφιλοι άνδρες (2021: 22-24). Με άλλα λόγια, επειδή κλονιζόταν το πρότυπο της ετεροφυλόφιλης ελληνικής οικογένειας, υιοθετήθηκαν ομοφοβικές απόψεις που

διατυμπάνιζαν την «κρίση αξιών» ενώ παράλληλα, εντάχθηκε η ιατρικοποίηση των σεξουαλικών πρακτικών και σχέσεων.

Όπως είναι αναμενόμενο, υπό αυτές τις συνθήκες ευνοείται ο πολλαπλασιασμός δίπολων όπως υγεία/ασθένεια και φυσιολογική σεξουαλικότητα/ανωμαλία. Επιπλέον, παράγεται η αντίληψη για δίκαιη νόσηση από HIV όταν πρόκειται για ομοφυλόφιλο άτομο, ενώ η νόσηση θεωρείται άδικη αν πρόκειται για ετεροφυλόφιλο. Επιπρόσθετα, όπως προκύπτει από την έρευνα του Σαμπατακάκη, τα ομοφυλόφιλα οροθετικά άτομα όχι μόνο δεν δέχονταν την αντίστοιχη (ιατρική) μέριμνα/καθησύχαση αλλά πολύ περισσότερο έρχονταν αντιμέτωπα και με τον εκ νέου στιγματισμό, καθώς και με λόγους που υποστήριζαν ότι ευθύνονται οι ίδιοι για το γεγονός ότι «δεν αυτό-περιθάληκαν μέσα σε ένα μη συμπεριληπτικό υγειονομικό περιβάλλον που τους αγνοούσε» (2021: 26).

Αντίστοιχα στερεότυπα αλλά και γενικότερη άγνοια, παρατηρούνται ακόμα και στην σημερινή ελληνική κοινωνία¹⁵. Εκείνο όμως που αποκτά εξαιρετικό ενδιαφέρον είναι η συστηματική αποσιώπηση γεγονότων που από-εμφυλοποιούν τον HIV και το AIDS από τα ομοφυλόφιλα άτομα. Για παράδειγμα, στο ίδιο σεμινάριο που ανέφερα και παραπάνω, πληροφορήθηκα από τον κεντρικό ομιλητή ότι τα θετικά κρούσματα στον ιό ετεροφυλόφιλων ατόμων άνω των 50 ετών ξεπερνούσαν σε ποσοστά εκείνα των ομοφυλόφιλων οροθετικών αρρενωποτήτων. Επιπλέον, σύμφωνα με την ετήσια έκδοση για το 2021 του Εθνικού Οργανισμού Υγείας (ΕΟΔΥ), τα θετικά ποσοστά HIV ανάμεσα σε ετεροφυλόφιλη και ομοφυλόφιλη σεξουαλικής επαφή χωρίς προφυλακτικό ήταν ακριβώς τα ίδια (2021: 29). Επομένως, είναι εύλογο να προκύψει το εξής ερώτημα: Πώς η εμφυλοποίηση και ιατρικοποίηση του HIV εξυπηρετεί την κατασκευή ορισμένων σωμάτων ως αποκλίνοντα και παράλληλα δικαιολογεί την αστυνόμευση όχι μόνο των ίδιων αλλά και των σεξουαλικών πρακτικών που αυτά επιτελούν;

Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ποινικοποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά ο HIV προκειμένου να διακρίνει και να ελέγξει υποκείμενα, αποτέλεσε η επιχείρηση σκούπα της αστυνομίας τον Απρίλιο του 2012. Κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, πραγματοποιήθηκαν μαζικοί *εξαναγκαστικοί*

¹⁵Για τα ποσοτικά στοιχεία που αφορούν τις γενικότερες στάσεις/πεποιθήσεις που ενυπάρχουν στην ελληνική κοινωνία σχετικά με τον HIV και τους τρόπους μετάδοσης αυτού, βλ. Σουλάκη, Γ.(2023, 1 Δεκεμβρίου). Παγκόσμια Ημέρα κατά του AIDS: Σχεδόν 1 στους 3 πιστεύει μεταδίδεται μέσω αγκαλιάς. *Newsit*. Ανακτήθηκε από: <https://www.newsit.gr/ellada/pagkosmia-imera-kata-tou-AIDS-sxedon-1-stous-3-pisteyei-metadidetai-meso-agkalias/3921155/>

έλεγχοι για ανίχνευση του HIV σε χρήστριες που βρίσκονταν στο κέντρο της Αθήνας. Όποια βρισκόταν θετική, κατηγορούνταν ταυτόχρονα για μη νόμιμη άσκηση σεξουαλικής καθώς και για βαριά σκοπούμενη σωματική βλάβη, με το συλλογισμό ότι ενώ γνώριζε ότι νοσεί από τον ιό εσκεμμένα μόλυνε τους πελάτες της. Η πεποίθηση αυτή, αποδείχτηκε αρκετή, ώστε όχι μόνο να υποβάλλονται χρήστριες σε εξετάσεις χωρίς να γνωρίζουν καν τον λόγο, αλλά και να τους ανακοινώνεται η οροθετικότητα τους χωρίς περαιτέρω πληροφορίες για το τι συνεπάγεται για τη ζωή τους αυτή η νέα κατάσταση. Αντιθέτως, φυλακίστηκαν και οι φωτογραφίες τους καθώς και στοιχεία δικά τους και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος κυκλοφορούσαν σε όλα τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ).

Το παράδοξο είναι ότι όλα αυτά τα γεγονότα, συνέβησαν υπό την αιγίδα του τότε υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανδρέα Λοβέρδου. Η συγκεκριμένη υπουργική απόφαση που εξέδωσε ο Λοβέρδος, στηρίχθηκε στην υγειονομική διάταξη 39Α που βασιζόταν σε Αναγκαστικό Νόμο του 1940, και δεν μεριμνούσε ούτε για την υγεία των χρηστριών και των περιστασιακά σεξουαλιζόμενων ατόμων, ούτε διακρινόταν από αλληλεγγύη προς αυτά¹⁶. Αντιθέτως, οι νοσηματοδοτήσεις γύρω από τη συγκεκριμένη πρακτική περνούσαν ένα ξεκάθαρο μήνυμα ότι οι σεξεργάτριες «μολύνουν» τους πελάτες τους. Συνεπώς, ανέλαβε το κράτος να ενημερώσει τους λεγόμενους ως οικογενειάρχες που είχαν συνευρεθεί μαζί τους, προκειμένου να προστατεύσει τους πρώτους από τα μολυσματικά σώματα των δεύτερων.

Στο συγκεκριμένο εγχείρημα συνετέλεσε σημαντικά η παραβίαση του κώδικα δεοντολογίας αλλά και του νόμου που προστατεύει τα προσωπικά δεδομένα από το Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (ΚΕΕΛΠΝΟ) διευκολύνοντας τη δημόσια προβολή φωτογραφιών και άλλων στοιχείων των σεξεργατριών/χρηστριών. Η προτεραιοποίηση, λοιπόν, της προστασίας των οικογενειάρχων δεν ήταν τυχαία. Εκείνοι, ακόμα και αν αποτελούν πελάτες που αγοράζουν υπηρεσίες από σεξεργάτριες

¹⁶ Κατά τη διάρκεια συγγραφής του παρόντος κεφαλαίου, ανακοινώθηκε η καταδίκη της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, για παραβίαση του άρθρου 8, που αφορά την μη προστασία στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής. Στο πλαίσιο αυτής, προβλέπεται χρηματική αποζημίωση για μόνο τέσσερες περιπτώσεις γυναικών, ενώ απορρίφθηκαν άλλες πέντε αιτήσεις (4 αιτήσεις εκ των οποίων είναι νεκρές) και κάποιες άλλες που πραγματοποιήθηκαν εκπρόθεσμα ή για λόγους μη εξάντλησης των εθνικών ένδικων μέσων. Βλ. Γούλας, Γ. (2024, 23 Ιανουαρίου). ΕΔΔΑ: Καταδίκη Ελλάδας για την υπόθεση των οροθετικών γυναικών. *NOMIKI BIBLIOTHIKI*. Ανακτήθηκε από: <https://daily.nb.org/nomothesia-nomologia/edda-katadiki-tis-elladas-gia-tin-ypothesi-ton-orothetikon-gynaikon/>

σε ένα ιδιωτικό επίπεδο, δεν διαταράσσουν το έμφυλο σύστημα σεξουαλικότητας. Επομένως, εφόσον η δημόσια εικόνα τους (ανα)παράγει το έγγαμο ετεροφυλόφιλο πρότυπο, η υγεία τους ιεραρχείται ως σημαντικότερη από τα άτομα εκείνα που βιοπορίζονται μέσω της παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών.

Φυσικά, η εκπορευόμενη από το υπουργείο πρακτική αυτή, αναθέρμανε στερεότυπες αντιλήψεις του κοινού φαντασιακού για τα σεξεργαζόμενα άτομα. Εξαιρετικά εύγλωττα παραδείγματα προς αυτή τη κατεύθυνση αποτελούν οι δημοσιογραφικοί τίτλοι εκείνης της εποχής, οι οποίοι υπερτόνιζαν βαρύγδουπες και συναισθηματικά φορτισμένες λέξεις, με στόχο να προκαλέσουν φόβο¹⁷. Αντίστοιχα, το περιοδικό «Espresso» στο εξώφυλλο ανέφερε: «ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ Αυτή είναι η 22χρονη που έσπειρε τον τρόπο του AIDS στην Αθήνα!», συνοδεύοντας τον τίτλο με φωτογραφία της 22χρονης (Σαμπατακάκης, 2021, σ. 150). Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα εθνικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης έσπειραν τον φόβο για τυχόν μολύνσεις από σεξεργαζόμενα άτομα. Ο φόβος όμως, όπως έχει αναδείξει η Άχμεντ (2018), ως συναισθηματική οικονομία, διολισθαίνει ανάμεσα στα σώματα, δημιουργώντας όρια ανάμεσα στον εαυτό και στον «άλλον» (2018: 146). Συγχρόνως, μέσω του λόγου, κατασκευάζονται νοηματοδοτήσεις που συνδέουν ένα άτομο ή μία πληθυσμιακή ομάδα με συγκεκριμένα κάθε φορά αφηγήματα. Όταν, δηλαδή, επιχειρείται η περιγραφή μιας (κοινωνικής, εθνοτικής, ταξικής, φυλετικής, έμφυλης) κατηγορίας ανθρώπων, αυτή γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να παραχθούν συγκεκριμένα συναισθήματα για την τελευταία.

Χαρακτηριστικά, η Άχμεντ, στο κείμενό της αναφέρει ως παράδειγμα λόγους πολιτικών στην Βρετανία, που για να περιγράψουν τους αιτούντες άσυλο και τα παιδιά αυτών χρησιμοποιούσαν ρήματα όπως «πλημμυρίζουν», «πνίγουν» αλλά και ουσιαστικά όπως «βρομιά» και «απόβλητα». Όπως ήταν αναμενόμενο, μέσω της χρήσης των παραπάνω δημιουργήθηκαν συναισθήματα άγχους και φόβου. Έτσι, ήταν πιθανό οι Βρετανοί πολίτες να συγκροτηθούν ως συλλογικό σώμα ενάντια στους/στις αιτούντες άσυλο και οποιοδήποτε άλλο άνθρωπο που δεν θεωρείται βρετανός πολίτης (2018: 137-141). Στην περίπτωση της σεξεργασίας, τον Απρίλιο του 2012, έγινε χρήση

¹⁷ Βλ. Οικονομίδη, Θ., Σταμέλλος, Λ. (Παραγωγοί) & Μαυρούδι, Ζ. (Σκηνοθέτης). (2013). RUINS/EPEIPHA: Οροθετικές γυναίκες. Το χρονικό μιας διαπόμπευσης (Ντοκιμαντέρ). Ελλάδα

της συν-αισθηματικής λειτουργίας του φόβου, προκειμένου να δαιμονοποιηθεί η εργασία στο σεξ. Μέσω ρημάτων και ρηματικών φράσεων όπως: «μολύνθηκαν», «έσπειρε τον τρόμο», δημιουργώντας μια απόσταση ανάμεσα στις σεξεργάτριες από τη μία, και τους «αθώους» οικογενειάρχες από την άλλη. Η απόσταση αυτή, διευκόλυνε την παραβίαση των δικαιωμάτων των σεξεργαζόμενων γυναικών/θηλυκοτήτων και (αυτό)δικαιολογήθηκαν οι κρατικοί μηχανισμοί που επέτρεψαν στο να συμβεί αυτή (δηλαδή η έλλειψη προστασίας προσωπικών τους δεδομένων) με τόση «φυσικότητα».

Μάλιστα, οι στιγματιστικές αυτές πρακτικές του κράτους, μεταφέρθηκαν και στο κοινωνικό σώμα, το οποίο επίσης μπορεί να λειτουργήσει με ελεγκτικό τρόπο. Όπως είναι όμως αναμενόμενο, οι στρατηγικές αυτές εκτός από σοβαρές κοινωνικές και συναισθηματικές επιπτώσεις στα άτομα που εργάζονται στο σεξ φέρουν αντίστοιχα και σημαντικές επιπτώσεις σε πολιτικό επίπεδο. Πώς μπορούν τα σεξεργαζόμενα άτομα να διεκδικήσουν από το κράτος δικαιώματα που αφορούν την άσκηση των εργασιακών τους καθηκόντων όταν κατηγορούνται δημόσια ότι βλάπτουν την υγεία των πελατών τους και ταυτόχρονα το ίδιο το κοινωνικό σώμα ενστερνίζεται και αναπαράγει αντίστοιχες πεποιθήσεις;

Στην πρώτη έρευνα που πραγματοποιήθηκε για το *stealththing*, δηλαδή την μη συναινετική αφαίρεση προφυλακτικού κατά τη σεξουαλική επαφή, από την «Θετική Φωνή» και την «Red Umbrella Athens» (2023), έγινε φανερό ότι από τις 71 σεξεργάτριες που συμμετείχαν στην έρευνα το 63.4% είχαν υποστεί *stealththing*, εκ των οποίων το 88.6% δήλωσε ότι το παραβιαστικό αυτό περιστατικό έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια τέλεσης των επαγγελματικών τους καθηκόντων (Apostolidou et al, 2023). Εντούτοις, παρατηρείται το εξής παράδοξο. Από τη μια, εντοπίζεται η ύπαρξη και αναπαραγωγή «ιατρικού τρόμου» όσον αφορά τα σεξεργαζόμενα σώματα και από την άλλη, μερίδα των πελατών προβαίνει στη μη συναινετική αφαίρεση του προφυλακτικού. Παρόμοια, άποψη εξέφρασε στο σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε από την «Red Umbrella Athens» με θεματική την εργασία στο σεξ, η διευθύντρια αυτής, Κουρουπού Α., τονίζοντας ότι πολλές φορές τα σεξεργαζόμενα άτομα «εκπαιδεύουν» τον εκάστοτε πελάτη τους σε θέματα σεξουαλικής υγείας. Επιπλέον, πραγματοποίησε μια δήλωση που συνδυάζει προβοκατόρικα το χιούμορ με την πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, είπε: «αυτοί (εννοώντας τους πελάτες), μας φοβούνται μόνο όταν δεν συνευρίσκονται μαζί μας».

Συνοψίζοντας όσα έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα, γίνεται φανερό ότι η σεξερργασία συνδέεται άμεσα με τους ιατρικούς ρυθμιστικούς λόγους, που την καθιστούν υγειονομικά επικίνδυνη. Το συγκεκριμένο, όμως, πρόσχημα συντελεί τόσο στην επέκταση του κρατικού ελέγχου επί των σεξερραζόμενων σωμάτων όσο και στην εκ νέου επισφαλαιοποίηση των ατόμων που απασχολούνται στον τομέα του σεξ. Για τον λόγο αυτό, επιχειρείται διαρκώς, η εντατικοποίηση των ιατρικών εξετάσεων αλλά και τα αφηγήματα που καθιστούν την εργασία στο σεξ ως την πηγή της εξάπλωσης μολυσματικών ασθενειών. Μπορεί όμως να είναι αυτή η μοναδική «αλήθεια»;

Ο αντί-λογος του Βαγγέλη, της Σοφίας και της Μαρίας: Δημιουργώντας ρωγμές στην ιατρική αυθεντία

Όπως έχει αναδειχθεί ήδη από όσα έχουν αναφερθεί παραπάνω, τα σεξερραζόμενα άτομα έρχονται αντιμέτωπα με πληθώρα λόγων και καταστάσεων που τα εκθέτουν σε επισφαλείς συνθήκες. Η ένταξη της σεξουαλικότητας στο πεδίο της εργασίας συμβάλλει στον χαρακτηρισμό της πρώτης ως «αποκκλίνουσας» και ως «μη υγιούς». Στο παρόν υποκεφάλαιο, θα προσπαθήσω να αναδείξω πώς η βιωμένη εμπειρία τριών ατόμων που εργάζονται στο σεξ και που συνομίλησα μαζί τους, έρχεται σε αντίθεση με τα όσα επιχειρούν κρατικοί και ιατρικοί ρυθμιστικοί λόγοι να (ανα)παράγουν.

Παρά την κατασκευή των εργαζόμενων στο σεξ σωμάτων ως μολυσματικών, από τις συνεντεύξεις που πραγματοποίησα σε άτομα που εργάζονται στον συγκεκριμένο τομέα, προκύπτουν διαφορετικά δεδομένα. Αναλυτικότερα, και τα τρία σεξερραζόμενα άτομα που συνομίλησα επεδείκνυαν μεγάλο ενδιαφέρον τόσο για την σωματική όσο και για την ψυχική τους υγεία. Φυσικά, τα μέτρα και οι ανάγκες προστασίας διαφέρουν ανάλογα με την μορφή σεξερργασίας. Αναλυτικότερα, ο Βαγγέλης, ο οποίος υπενθυμίζω ότι είναι είκοσι πέντε (25) χρονών φοιτητής φυσιοθεραπείας και ταυτόχρονα εργάζεται ως συνοδός τα τελευταία επτά έτη, θεωρεί δεδομένη την χρήση προφυλακτικού κατά την συνεύρεση με τον εκάστοτε πελάτη. Ο ίδιος μάλιστα, μου ανέφερε ότι πρέπει να προσέχει την υγεία και το σώμα του, καθώς μέσω του τελευταίου μπορεί και εργάζεται. Στην άποψή του αυτή, πιθανώς, να έχει συμβάλλει και η προηγούμενη εμπειρία νόσησής του από ένα σεξουαλικά μεταδιδόμενο νόσημα, η ίαση του οποίου τον ταλαιπώρησε αρκετά. Παράλληλα, για όλο το διάστημα της θεραπείας του, είχε σταματήσει τις συναντήσεις με τους πελάτες του. Επιπλέον, στα πλαίσια της συζήτησής μας, τόνιζε αρκετά τη σημασία της έννοιας της υγείας, αναφερόμενος στις προκλήσεις του επαγγέλματός του. Μάλιστα, στην

ερώτησή μου σχετικά με το πώς προέκυψε να εργάζεται ως συνοδός, μου απάντησε ότι η εργασία στο σεξ του προσφέρει καλύτερες χρηματικές απολαβές ασκώντας παράλληλα κριτική στις κυρίαρχες εργασιακές συνθήκες άλλων επαγγελματικών κλάδων. Πολύ περισσότερο, χαρακτήρισε «καρκίνο» τις χαμηλές αμοιβές και τα εξοντωτικά ωράρια που επικρατούν στην αγορά εργασίας.

Σε πρακτικό/επαγγελματικό επίπεδο, είπε ότι αρκετοί πελάτες προσφέρουν περισσότερα χρήματα, προκειμένου να μην χρησιμοποιηθεί προφυλακτικό κατά την επαφή, γεγονός που σύμφωνα με τον Βαγγέλη, μπορεί να ωθήσει ένα σεξεργαζόμενο άτομο με οικονομική ανάγκη στο να υποκύψει στην συγκεκριμένη πρόκληση, αψηφώντας τον κίνδυνο για την υγεία του. Συγχρόνως, ορισμένοι πελάτες είναι πρόθυμοι να πληρώσουν συνοδούς όχι μόνο για σεξουαλικές υπηρεσίες αλλά και για την παροχή ναρκωτικών ουσιών. Ο συνδυασμός σεξουαλικής συνεύρεσης και λήψης ναρκωτικών ουσιών αποτελεί αρκετά συνηθισμένη πρακτική και αυτό το φαινόμενο ονομάζεται chemsex¹⁸. Σύμφωνα με τον Βαγγέλη, το chemsex, έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία των συμμετεχόντων/-ουσών, ενώ ελλοχεύει επίσης ο κίνδυνος ο εκάστοτε πελάτης να ξοδέψει πολλά χρήματα στις ουσίες και εν τέλει να πληρώσει πολύ λιγότερο από το συμφωνημένο ποσό για τις σεξουαλικές υπηρεσίες.

Στην περίπτωση της δεύτερης συνομιλήτριάς μου, της Σοφίας, η οποία είναι είκοσι τριών (23) χρονών φοιτήτρια ποδολογίας και συμπρωταγωνίστρια σε ταινίες με σεξουαλικό περιεχόμενο, αν και τα μέτρα προστασίας διαφέρουν, το ενδιαφέρον της για τη διατήρηση της σωματικής της υγείας είναι έκδηλο. Στο πλαίσιο των γυρισμάτων των συγκεκριμένων ερωτικών ταινιών, η χρήση προφυλακτικού αποφεύγεται. Εξαιτίας αυτού, τα άτομα που συμμετέχουν στις ταινίες είναι υποχρεωτικό να έχουν πραγματοποιήσει προηγουμένως τις απαραίτητες ιατρικές εξετάσεις. Ρόλος και ευθύνη της εκάστοτε παραγωγής είναι ο έλεγχος και η επιβεβαίωση ότι πράγματι όλα τα άτομα που πρόκειται να συμμετάσχουν στο γύρισμα είναι εξετασμένα για σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα και δεν φέρουν κάποιο από αυτά. Όπως όμως μου ανέφερε η Σοφία, υπήρξε περίπτωση ατόμου που είχε δηλώσει ότι είχε εξεταστεί και στην ουσία είχε στείλει στην παραγωγή λανθασμένες εξετάσεις. Επομένως, αποτελεί ευθύνη της εκάστοτε παραγωγής, να εξασφαλίσει ότι οι συμμετέχοντες/-ουσες δε φέρουν κάποιο

¹⁸Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το chemsex βλ. Change Grow Live. (χ.χ). *What is chemsex? Support, advice and how to stay safe*. Ανακτήθηκε από: <https://www.changegrowlive.org/advice-info/alcohol-drugs/chemsex-drugs>

σεξουαλικά μεταδιδόμενο νόσημα, προκειμένου να αποφευχθούν επικίνδυνες συνευρέσεις. Έτσι, η ίδια θεωρεί ότι πάντα υπάρχει ο κίνδυνος να νοσήσει από κάποιο σεξουαλικά μεταδιδόμενο νόσημα, γι' αυτό και είναι πολύ τυπική στις εξετάσεις της. Κατ' αυτόν τον τρόπο διασαλεύεται και η πεποίθηση ότι τα σεξεργαζόμενα άτομα αγνοούν την υγεία τους, δεν εξετάζονται και έτσι μολύνουν τους πελάτες τους, αφού προβαίνουν στις αντίστοιχες εξετάσεις πολύ πιο συχνά από το μέσο σεξουαλικά ενεργό άτομο.

Τέλος, η Μαρία, εικοσιοκτάχρονη φοιτήτρια στη γεωπονική σχολή και εν ενεργεία σεξεργάτρια μέσω της πλατφόρμας του OnlyFans, μεριμνά ιδιαίτερα για την ψυχική της υγεία. Πιο αναλυτικά, η ίδια δεν πραγματοποιεί δια ζώσης συναντήσεις με πελάτες, αντ' αυτού παρέχει διαδικτυακές υπηρεσίες. Στον ψηφιακό κόσμο, όμως, υπάρχουν σχόλια που επηρεάζουν δυσμενώς την ψυχική υγεία των αποδεκτριών τους. Η Μαρία, αποδέκτρια αρκετών σεξιστικών και επικριτικών για την ιδιότητά της σχολίων, επιδεικνύει μεγάλο ενδιαφέρον για την ψυχική της ευδαιμονία. Αδιαμφισβήτητα, οι επισκέψεις και οι συζητήσεις της με την ψυχιάτρό της, βοηθούν, μεταξύ άλλων, στην ανάπτυξη μηχανισμών «αντιμετώπισης» τέτοιων περιστατικών. Μάλιστα, η ίδια με το πέρασμα των χρόνων και την ταυτόχρονη εμπειρία που αποκομίζει, αναλύει με μεγάλη οξυδέρκεια τα σχόλια που της γίνονταν, αντιλαμβανόμενη ότι αυτό το μίσος που εκφραζόταν για εκείνη, από ανθρώπους που δεν την γνωρίζουν, δεν είναι κάτι που την αφορά.

Αν και παραπάνω αναφέρομαι ενδεικτικά στις βιωμένες εμπειρίες τριών ανθρώπων που σεξεργάζονται, είναι βέβαιο ότι αντίστοιχα βιώματα θα υπάρχουν και σε περιπτώσεις άλλων σεξεργατριών/-ων. Οι συγκεκριμένες αναφορές, βέβαια, πραγματοποιήθηκαν όχι για να γίνει μια γενίκευση που να αφορά όλα τα σεξεργαζόμενα άτομα, καθώς κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό ούτε επιθυμητό, αλλά περισσότερο για να φανεί ότι τα αφηγήματα που συνεχίζουν και (ανα)κατασκευάζουν τα άτομα που εργάζονται στον τομέα του σεξ, ως μολυσματικά και «βρώμικα», στην ουσία επιχειρούν τη δικαιολόγηση μηχανισμών που ελέγχουν και αστυνομεύουν κάθε κίνηση των συγκεκριμένων σωμάτων, υπό το πρόσχημα της υγείας. Άλλωστε, όταν η κρατική παρέμβαση διατυπώνεται με βάση το ιδίωμα της υγείας, οδηγεί στο να αποτελέσουν οι γιατροί και οι επιστήμονες σημαντικούς συντελεστές των ρυθμιστικών λόγων (Vance, 2006, σ.113). Παρομοίως, όπως παρατηρεί και η Silvia Federici (2023), η ιατρική ως θεσμός συνδέεται άμεσα με την εξουσία, διαθέτοντας πειθαρχική

λειτουργία (2023: 82). Υπό αυτό το πρίσμα στο επίκεντρο του ιατρικού λόγου τίθενται τα «ατίθασα» σώματα, όπως αυτά των σεξεργατριών¹⁹.

Όπως έχει αναδειχθεί παραπάνω, τόσο οι κρατικοί θεσμοί, όσο και τα κυρίαρχα αφηγήματα και οι ρυθμιστικοί λόγοι που κυκλοφορούν στο κοινωνικό σώμα, συμβάλλουν στην παθολογικοποίηση των σεξεργατριών/-ών και της σεξουαλικότητας αυτών, οδηγώντας στην έκθεσή τους σε περιστατικά που εντείνουν την βία, το τραύμα και την ευαλωτότητα. Όπως το θέτουν πολύ εύστοχα η Αβραμοπούλου και η/ο Χαλκίδου/Χαλκίδης (2022), αναφορικά με την ιατρική επιστήμη, τη βιολογία και τη σεξολογία, αν και δεν προτείνεται η απόρριψη της παραχθείσας επιστημονικής από τους συγκεκριμένους κλάδους, επισημαίνουν όμως τη σημασία της συνειδητοποίησης ότι αυτός ο (ιατρικός) λόγος που έχει παραχθεί συμβάλει καθοριστικά στην αναπαραγωγή του κοινωνικού στιγματισμού ατόμων και πληθυσμιακών ομάδων. Παράλληλα, στο ίδιο σημείο, τονίζουν την ανάγκη για από κοινού μετασχηματισμό αυτής της γνώσης (2022: 21). Στο ίδιο πλαίσιο, ανέφερα ενδεικτικά τις εμπειρίες του Βαγγέλη, της Σοφίας και της Μαρίας, σε μια προσπάθεια όχι μόνο άρθρωσης ενός αντι-λόγου στον ιατρικό-ρυθμιστικό, αλλά και ως ευκαιρία για συν-διαμόρφωση των ιατρικών πολιτικών, νομοθεσιών και πρωτοκόλλων.

Στο παρακάτω κεφάλαιο, αντλώντας ξανά από τις βιωμένες εμπειρίες σεξεργαζόμενων ατόμων, επιχειρώ να αναδείξω τις επιτελεστικές πρακτικές που συντελούνται από αυτά κατά την τέλεση των επαγγελματικών τους καθηκόντων. Μέσω αυτών, εξετάζω τη σημασία που εκείνες λαμβάνουν για την επαγγελματική επιτυχία αλλά και για την αποκρυστάλλωση στερεοτυπικών πεποιθήσεων.

¹⁹ Βλ. Federici (2023: 110-114) για τον τρόπο με τον οποίο η ψυχολογία ως επιστήμη προσπάθησε να «αποδείξει» φυλετικές και έμφυλες διαφορές.

Κεφάλαιο Τρίτο

Φύλο, σώμα, (σεξ)εργασία: Επιτελεστικές πρακτικές

Όπως αναδείχθηκε από τα παραπάνω, πληθώρα λόγων «μιλούν» για τα σεξεργαζόμενα σώματα, παράγοντας και καθιερώνοντας τις δικές τους αλήθειες *εκ μέρους* αυτών και για αυτά. Ταυτόχρονα, τα κατασκευάζουν ως παρεκκλίσεις της «υγιούς» σεξουαλικότητας. Συγχρόνως, αναπαράγονται στερεότυπα και προκαταλήψεις σχετικά με τα ίδια τα υποκείμενα που εργάζονται στο σεξ, καθώς και γενικευτικές αναπαραστάσεις. Εντούτοις, η πραγματικότητα είναι πολύ πιο σύνθετη. Για το λόγο αυτό, κρίνεται σημαντική η προσπάθεια άντλησης εμπειριών που είτε ενισχύουν είτε διασαλεύουν τις υφιστάμενες προκαταλήψεις που παρατηρούνται στην ελληνική κοινωνία, όσον αφορά την εργασία στο σεξ. Παράλληλα, αποφεύγονται οι γενικεύσεις και οι διπολικού τύπου προσεγγίσεις. Παρακάτω γίνεται αναφορά στις διάφορες επιτελεστικές χρήσεις του σώματος που συντελούνται κατά την εργασία στο σεξ, έτσι όπως αναδύθηκαν από τη συνομιλία μου με τρία σεξεργαζόμενα άτομα. Μέσω αυτών, επιχειρείται η μελέτη των πατριαρχικών κατάλοιπων που παρατηρούνται εντός της σεξεργασίας με έμφαση στη στρατηγική/εργαλειακή χρήση αυτών από τα ίδια τα άτομα που την ασκούν. Πραγματοποιείται, επίσης, η μελέτη του ακανθώδους ζητήματος της ύπαρξης ή μη εμπρόθετης δράσης σε μια προσπάθεια άμβλυνσης θυματοκεντρικών προσεγγίσεων.

Επιτέλεση του σώματος και των αισθήσεων

Είναι γεγονός ότι επιβιώνουν μέχρι και σήμερα κυρίαρχα αφηγήματα τα οποία διαιώνίζουν την πεποίθηση περί έμφυλης διαφοράς μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς τη σεξουαλικότητά τους. Σύμφωνα με αυτά, οι άνδρες θεωρούνται από τη φύση τους ότι επιδίδονται συχνότερα σε πληθώρα σεξουαλικών σχέσεων, σε αντίθεση με τις γυναίκες, που επίσης εκ φύσεως τείνουν να συνάπτουν σεξουαλική σχέση μόνο στο πλαίσιο μονογαμικών συντροφικών σχέσεων (Knebel et al, 2019). Στην ελληνική κοινωνία, επίσης υπάρχουν διάχυτα τέτοια στερεότυπα. Από τα εφηβικά μου χρόνια θυμάμαι σε επίπεδο μικρο-συζητήσεων γονείς ή/και συγγενείς να μιλούν ανοιχτά για τις ερωτικές συντρόφους των παιδιών τους με ανδρικό βιολογικό φύλο. Πολύ περισσότερο ενθάρρυναν τη σύναψη πολλών τέτοιων σχέσεων. Εν αντιθέσει, παρατηρούνταν είτε σιωπή γύρω από τη σεξουαλικότητα των παιδιών τους θηλυκού βιολογικού φύλου είτε έντονη «αστυνόμευση». Κατ' επέκταση, η σεξουαλική ζωή των κοριτσιών/γυναικών ελέγχονταν και επικρίνονταν εντονότερα, ειδικά στην περίπτωση

που παρέκκλινε από την μονογαμικότητα. Με άλλα λόγια, η σύναψη πολλών ερωτικών συνευρέσεων για τις αρρενωπότητες θεωρείται «εμπειρία», ενώ για τις θηλυκότητες αιτία για άσκηση κριτικής.

Όπως προκύπτει από την έρευνά μου, τέτοιες διακρίσεις, βασισμένες σε ουσιοκρατικές θεωρήσεις σχετικά με το φύλο και τη σεξουαλικότητα παρατηρούνται επίσης στη σεξεργασία, με τις θηλυκότητες που ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα να στιγματίζονται εντονότερα. Από πού όμως πηγάζουν τέτοια αφηγήματα και τι εξυπηρετούν; Αντλώντας από τις βιωμένες εμπειρίες τριών σεξεργαζόμενων υποκειμένων, θα επιχειρήσω να αναδείξω τις πατριαρχικές αντιλήψεις που εντοπίζονται και στην εργασία στο σεξ, καθώς και τη σημασία των επιτελεστικών ενσώματων πρακτικών που πραγματοποιούνται από τα σεξεργαζόμενα άτομα κατά τη διάρκεια τέλεσης των επαγγελματικών τους καθηκόντων. Με άλλα λόγια, θα αναδειχθεί η σημαντικότητα που έχουν τέτοιες εργαλειακές χρήσεις των στερεοτύπων για την επαγγελματική «επιτυχία».

Στην περίπτωση του πρώτου συνομιλητή μου, του Βαγγέλη, αν και στην αρχή της σχέσης του, ο σύντροφός του αντιμετώπισε με προβληματισμό το γεγονός ότι σεξεργάζεται, τελικά όχι μόνο «αποδέχτηκε» την ιδιότητά του ως σεξεργάτη αλλά ασκούν το ίδιο επάγγελμα μαζί. Μάλιστα, με πληροφόρησε ότι έχει συμφωνηθεί και από τους δύο να σεξεργάζονται αποκλειστικά παρέα και κανείς να μην πραγματοποιεί επισκέψεις σε πελάτες χωρίς τον άλλον, διαφορετικά θα θεωρούνταν απάτη ή «θα έβγαине μαστίγιο», όπως χαρακτηριστικά μου είπε ο Βαγγέλης. Αντιθέτως, στο ίδιο ζήτημα, οι εμπειρίες της Σοφίας και της Μαρίας, που είναι επίσης σεξεργάτριες, διαφέρουν. Πιο συγκεκριμένα, η Σοφία, που συμμετέχει σε ταινίες με σεξουαλικό/ερωτικό περιεχόμενο στην ερώτησή μου πώς και αν έχουν επηρεαστεί οι ερωτικές της σχέσεις από το γεγονός ότι σεξεργάζεται, απάντησε το εξής: «δεν ξέρω γιατί αλλά τα αγόρια δεν με παίρνουν στα σοβαρά». Παράλληλα, όμως, όπως διαπίστωσα δεν διέκοπταν τις ερωτικές σχέσεις μαζί της, απλώς δεν δημιουργούσαν αυτό που εννοείται ως συντροφική σχέση με την εκδήλωση των αντίστοιχων συναισθημάτων τρυφερότητας. Παρομοίως, στην ίδια ερώτηση, η Μαρία, η οποία παρέχει σεξουαλικές υπηρεσίες μέσω γνωστής πλατφόρμας, μου είπε πως αν και δεν έχει δεχθεί άμεση απόρριψη λόγω του επαγγέλματός της, έχει δεχθεί έμμεση. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ίδια, ο πρώην σύντροφός της που γνώριζε εξ αρχής την εργασιακή της ιδιότητα και δήλωσε «ότι δεν είχε πρόβλημα» στην πορεία της σχέσης

τους η αρχική του στάση άλλαξε. Όταν, λοιπόν, η Μαρία του ανέφερε ότι ξεκινά να εργάζεται εκείνος εκδήλωνε δυσарέσκεια. Ως αποτέλεσμα, η σχέση τους διακόπηκε, γιατί και η ίδια ένιωσε ότι δεν αποδέχεται τις επιλογές της. Μάλιστα, και οι δύο συνεντευξιαζόμενές μου ανέφεραν τα πατριαρχικά κατάλοιπα ως πιθανή αιτία που οι σχέσεις τους επηρεάζονται δυσμενώς. Παράλληλα, η πατριαρχία ενσωματώνεται στα σεξεργαζόμενα υποκείμενα και με άλλους τρόπους.

Όπως έχει αναδείξει και η Αμπατζή μέσω της έρευνάς της για την κονσομασιόν στην Ελλάδα, στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, ο επιστημονικός αστικός λόγος χώρισε τα θηλυκά σώματα σε δύο κατηγορίες: «το αναπαραγωγικό σώμα της κανονικής σεξουαλικότητας και το μη αναπαραγωγικό σώμα της παρέκκλισης, της ανωμαλίας, της πορνείας» (2009: 191). Όπως είναι αναμενόμενο, οι διακρίσεις λειτουργούν με τρόπο που δημιουργούνται ιεραρχίες και θετικές ή αρνητικές αξιολογήσεις. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, θετικό πρόσημο λαμβάνει το αναπαραγωγικό σώμα, και αρνητικό το σεξουαλικό. Άλλωστε, αποτελεί εξαιρετικά κοινότυπο γεγονός, ότι το γυναικείο σώμα εξυμνείται μόνο για την ικανότητά του να κυοφορεί. Οποιαδήποτε άλλη λειτουργία του δεν χάρει τέτοιου κύρους ή/και σεβασμού (Martin, 1991: 486). Σύμφωνα με κυρίαρχα αφηγήματα που σχετίζονται με το φύλο, η ενεργητική σεξουαλικότητα εκλείπει από την «κανονική» γυναίκα καθώς αναλαμβάνει πληθώρα ασεξουαλικών ρόλων όπως μητέρα, κόρη, σύζυγος κ.ά. (Αμπατζή, 2009, σ. 207). Αντιθέτως, οι σεξεργάτριες προκαλούν «ρωγμές» σε αυτή την τάξη πραγμάτων υιοθετώντας χαρακτηριστικά που αξιολογούνται ως «ανδρικά», όπως η έντονη σεξουαλικότητα. Μάλιστα, σύμφωνα με το παραπάνω διχοτομικό σκεπτικό, οι διαφορές στα (αναπαραγωγικά/ερωτικά) σώματα εντοπίζονται και οπτικά. Έτσι, όσες θηλυκότητες σεξεργάζονται, εμφανίζονται ως υπερσεξουαλικοποιημένα όντα. Όπως, όμως, προκύπτει από την δική μου επιτόπια έρευνα, αυτός ο διαχωρισμός είναι πλασματικός.

Με άλλα λόγια, τόσο η Σοφία όσο και η Μαρία, παρόλο που το διαδικτυακό/επαγγελματικό τους προφίλ ήταν διάχυτο από τέτοια σημεία/σύμβολα, δεν διέφεραν στην καθημερινότητά τους εκτός των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media) από τη μέση νεαρή γυναίκα. Αντιθέτως, μέσω της χρήσης αυτών επιτελούν την θηλυκότητά τους με τέτοιο τρόπο ώστε να βρίσκουν πελάτες και επομένως να ασκούν με επιτυχία το επάγγελμά τους. Αντίστοιχα, σύμφωνα με την Αμπατζή «οι γυναίκες στο μπαρ χρησιμοποιούν τους κυρίαρχους λόγους και τις αντιλήψεις για το θηλυκό σώμα

και την εγγενή προκλητικότητά του, προκειμένου να σταθούν (με επιτυχία) στον επαγγελματικό τους χώρο» (2009: 170). Υπό αυτή την προοπτική, έχει ζωτική σημασία τόσο η στάση του σώματος και οι κινήσεις αυτού, επιπρόσθετα με την ενδυμασία. Συγχρόνως, όπως διαπιστώνει η ίδια μέσω των ενδυματολογικών σημείων και συμβόλων επιτυγχάνεται η ευκολότερη επικοινωνία μεταξύ σεξεργάτριας-πελάτη (2009: 175). Με παρόμοιο τρόπο και μέσα από την δική μου έρευνα αναδείχθηκε η σημασία που έχει η υιοθέτηση χαρακτηριστικών που στερεοτυπικά θεωρούνται προκλητικά από την «ανδρική θέαση» του γυναικείου σώματος, όπως το στήθος και τα οπίσθια. Ταυτόχρονα από τέτοιες πρακτικές ελλοχεύει ο κίνδυνος να αναζωπυρωθούν επικριτικά σχόλια, σύμφωνα με τα οποία οι σεξεργάτριες αναπαράγουν σεξιστικές αντιλήψεις ή/και επώδυνους «τραυματισμούς» που σχετίζονται με την εκ νέου αντικειμενοποίηση των γυναικών. Είναι όμως αυτή η μοναδική εκδοχή ή μέσω της παραπάνω πρακτικής πραγματοποιείται εν δυνάμει και μια εργαλειακή χρήση των έμφυλων στερεότυπων;

Πιο αναλυτικά, τα τελευταία χρησιμοποιούνται στρατηγικά μέσω εμπρόθετης και εθελούσιας χρήσης ενδυματολογικών συμβόλων, προκειμένου να διευκολυνθεί η επαγγελματική επιτυχία. Πολύ περισσότερο, στο παράδειγμα της Μαρίας, η οποία λόγω φαρμάκων που επηρεάζουν τις ορμόνες της και μειώνουν τη σεξουαλική επιθυμία, η τέλεση των επαγγελματικών της καθηκόντων καθίσταται δυσκολότερη. Παρόλα αυτά, προσποιείται τη δική της σεξουαλική διέγερση, «μπαίνοντας στον ρόλο». Στην ουσία, όπως είπε και η ίδια: «πρόκειται για μια περσόνα», που υιοθετεί κατά τη συνομιλία της με τον εκάστοτε πελάτη, προκειμένου να διατηρηθεί η αληθοφάνεια της σεξουαλικής τους αλληλεπίδρασης.

Προς την ίδια κατεύθυνση, ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης η χρήση της γλώσσας. Αναλυτικότερα, η εργασία στο σεξ, όπως και κάθε άλλη εργασία, προϋποθέτει τη χρήση συγκεκριμένων λεκτικών φράσεων για να επιτευχθεί η σεξουαλική διέγερση. Όπως με πληροφόρησαν ο Βαγγέλης και η Μαρία, ενώ εργάζονται, χρησιμοποιούν συγκεκριμένα επίθετα και ρήματα που θεωρούνται στερεοτυπικά σεξουαλικά ή/και προκλητικά. Πολλές φορές και οι ίδιοι οι ρόλοι που «υποδύονται» ως σεξεργαζόμενα άτομα στο πλαίσιο τέλεσης των καθηκόντων τους αντικατοπτρίζουν παραδοσιακούς ρόλους μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το ίδιο παρατηρείται και στις σεξουαλικές πρακτικές ανδρών που κάνουν σεξ με άνδρες. Λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία του Βαγγέλη, οι πελάτες του «ζητούν»

συγκεκριμένα παιχνίδια ρόλων (role play). Στο πλαίσιο αυτών, είτε το σεξεργαζόμενο άτομο είτε ο πελάτης, λαμβάνει έναν πιο «παθητικό» ρόλο και αντίστοιχα ο άλλος έναν πιο «ενεργητικό». Φυσικά, οι έννοιες αυτές έχουν και αντίστοιχες νοηματοδοτήσεις που συνδέονται άρρηκτα με το στερεότυπο των παθητικών γυναικών και των αντιθέτως ενεργητικών ανδρών. Όπως μάλιστα το θέτει η Αμπατζή «οι άντρες είναι φορείς της σεξουαλικής επιθυμίας και οι γυναίκες αντικείμενα αυτής» (2009: 2006).

Συγχρόνως, το λεξιλόγιο που υιοθετείται είναι πολύ συγκεκριμένο και «εναρμονισμένο» με την παραπάνω κανονιστική αντίληψη. Χαρακτηριστικά, αναφέρω ότι οι λέξεις που χρησιμοποιούνται για το άτομο που καταλαμβάνει τον παθητικό ρόλο κατά τη σεξουαλική πράξη είναι γένος θηλυκού, όπως προκύπτει από τη συζήτησή μου με τον Βαγγέλη. Όπως παρατηρεί και η Αμπατζή, στην περίπτωση της κονσομασιόν πραγματοποιείται «λεκτική επιτέλεση της καυλάντας» (2009: 210). Με άλλα λόγια και στη δική της έρευνα τα άτομα, που εργάζονταν ως κονσοματρίς οργάνωναν την κουβέντα με τους πελάτες τους γύρω από την αναφορά στο σεξ ως απόδειξη της οικειότητας μεταξύ των δύο αυτών εταίρων της ερωτικής συναλλαγής.

Ωστόσο, ένα ακόμη πιο σημαντικό στοιχείο από τη γλώσσα και το λεξιλόγιο ίσως είναι η χροιά της φωνής. Σύμφωνα με τον Βαγγέλη, ο οποίος εργάζεται ως συνοδός επτά χρόνια και την δική του βιωμένη εμπειρία, στις αρχικές του συναντήσεις παρατηρούσε πως ορισμένοι πελάτες του δεν διεγείρονταν ερωτικά, παρόλο που χρησιμοποιούσε τις «σωστές» λέξεις. Στη συνέχεια, ανακάλυψε ότι κεντρικό ρόλο δεν έχει μόνο το τι θα πει το σεξεργαζόμενο άτομο αλλά το πώς θα το πει. Στο σημείο αυτό, θα παρατεθεί η εμπειρία του Βαγγέλη καθώς και η εργαλειακή χρήση των στερεότυπων κατά τη διάρκεια τέλεσης των επαγγελματικών του καθηκόντων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον ίδιο, όταν τον καλεί ο εκάστοτε πελάτης για τις υπηρεσίες του απαιτεί από εκείνον την στερεοτυπική εικόνα του κοινού φαντασιακού για τον ομοφυλόφιλο άνδρα. Αυτό συνεπάγεται ότι ο Βαγγέλης «οφείλει» να μιλά και να κινείται θηλυπρεπώς, προκειμένου να ανταποκριθεί στο ρόλο του. Μάλιστα, ο ίδιος τόνισε ότι: «Στην (σεξ)εργασία, το εκάστοτε άτομο οφείλει να δεχτεί μέσα του όλα τα στερεότυπα, να τα διαχειριστεί κάπως και στη συνέχεια να τα χρησιμοποιήσει στην εργασία του με τρόπο που θα αποφέρει απολαβές». Παρατηρείται λοιπόν ένας μετασχηματισμός του εαυτού από τον ίδιο τον εαυτό, με στόχο την επιτυχή σεξουαλική συνένωση/διέγερση. Κατά αυτόν τον τρόπο, αποδομούνται οι διάφορες ουσιοκρατικές θεωρίες του φύλου,

καθώς πραγματοποιείται η στρατηγική και επιτελεστική χρήση του σώματος, της φωνής, της γλώσσας και γενικότερα των αισθήσεων.

Όπως είναι αναμενόμενο, το τι θεωρείται κάθε φορά αποδοτικό στοιχείο σχετίζεται άμεσα με τις πολιτισμικές αντιλήψεις, εφόσον σύμφωνα με τις τελευταίες διαφορετικά κάθε φορά σύμβολα ή μέρη του σώματος αξιολογούνται ως σεξουαλικά²⁰. Επιπρόσθετα, όπως έχει ήδη φανεί από το έργο της Butler (2008), μέσω της αναφοράς της σε χορούς drag, το σώμα μπορεί να συμβάλλει στην αποσταθεροποίηση και ανατροπή των φυσικοποιημένων έμφυλων κανονικοτήτων. Βασική όμως προϋπόθεση αποτελεί η αμφισβήτηση μίμησης ενός πρωτοτύπου όπως του ετεροφυλοφιλικού κανονιστικού πλαισίου (2008: 264). Στην περίπτωση της εργασίας στο σεξ, οι ενσυνείδητες εναλλαγές θηλυκότητας και αρρενωπότητας στην προσωπική ζωή από τη μία, και στην επαγγελματική/σοσιαλομιντιακή από την άλλη, δύνανται να αποτελέσουν ανατρεπτικές πρακτικές.

Λαμβάνοντας υπόψιν όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι η εργασία στο σεξ διαπλέκεται στενά με ουσιοκρατικές θεωρήσεις του φύλου, οι οποίες εξυπηρετούν την εδραίωση πατριαρχικών αντιλήψεων. Έτσι, οι σεξεργάτριες θεωρούνται ότι αποκλίνουν από το πρότυπο της «φυσιολογικής» γυναίκας, η οποία αφιερώνει τη σεξουαλικότητά της στον εκάστοτε σύντροφό της, χωρίς της διαμεσολάβηση του χρήματος, το οποίο «αμαυρώνει» κάθε συναίσθημα. Εντούτοις, η στρατηγική επιτέλεση και εργαλειακή χρήση του σώματος, αμφισβητούν και προκαλούν «χαλάσματα» σε τέτοιου είδους διπολικές θεωρήσεις, αναδεικνύοντας την πολλαπλότητα των σεξουαλικών πρακτικών, φαντασιώσεων και επιθυμιών. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, εξετάζω επιπλέον επιτελεστικές πρακτικές που συνδέονται με το ζήτημα της εμπρόθετης δράσης (agency) και τη γενικότερη συνθετότητα γύρω από αυτό, σε μια προσπάθεια να αποκρυσταλλωθούν θυματοκεντρικές προσεγγίσεις.

Σεξεργασία: επιτέλεση ή επιβολή;

Η ύπαρξη ή μη εμπρόθετης δράσης, όσον αφορά την εργασία στο σεξ, έχει αποτελέσει ζήτημα για το οποίο έχουν εκφραστεί πληθώρα απόψεων, συχνά αντιθετικών μεταξύ τους. Πολλοί λόγοι, θεσμοθετημένοι και μη, υποστηρίζουν ότι τα άτομα που εργάζονται στο σεξ, δεν επιλέγουν να εργαστούν στο συγκεκριμένο κλάδο, αλλά, αντίθετα, εξαναγκάζονται. Έτσι, φαίνεται να «μπερδεύονται» οι έννοιες της

²⁰ Βλ. Αμπατζή (2009: 178-179), για τις αναπαραστάσεις του γυναικείου στήθους.

σεξεργασίας και αυτής της εμπορίας ανθρώπων (trafficking). Στην τελευταία, όχι μόνο δεν υπάρχει εμπρόθετη δράση, αλλά αντιθέτως είναι έντονα τα στοιχεία του εξαναγκασμού και της εκμετάλλευσης. Παρόλα αυτά, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων για την περίοδο 2016-2020 υποστήριζε ότι η εργασία στο σεξ αποτελεί «βία» ενάντια στα σώματα των γυναικών αλλά και ενάντια στην ανθρωπινότητά τους. Πολύ περισσότερο, προβλεπόντουσαν μέτρα που θα τιμωρούσαν τους εκάστοτε πελάτες και θα «προστάτευαν» τις σεξεργαζόμενες γυναίκες. Τι συνιστά, λοιπόν, όλη αυτή η παραγωγή λόγων που αποκλείει την ύπαρξη επιλογής στο ανταλλακτικό σεξ;

Όπως προκύπτει τόσο από βιβλιογραφική μελέτη όσο και από την επιτόπια έρευνα και τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσα, η απουσία επιλογής δεν είναι εγγενής στη σεξεργασία, αλλά μπορεί να συνδεθεί με ορισμένα στοιχεία της έμφυλης ταυτότητας, με την ύπαρξη ή μη εξάρτησης από ναρκωτικές ή άλλες ουσίες καθώς και το γενικότερη έλλειψη οικονομικών πόρων. Αναλυτικότερα, ο όρος «σεξ για επιβίωση» ή αλλιώς «survival sex» αναφέρεται στην παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών, προκειμένου το άτομο που παρέχει τις υπηρεσίες να προμηθευτεί είτε άμεσα από τον εκάστοτε πελάτη τις ναρκωτικές ουσίες, από τις οποίες εξαρτάται, είτε έμμεσα, ανταλλάσσοντας τα χρήματα που έλαβε από την παροχή. Παράλληλα, υπάρχουν αρρενωπότητες και θηλυκότητες που προσφέρουν έναντι αμοιβής σεξουαλικές υπηρεσίες με σκοπό να παρέχουν στους/στις εαυτούς/εαυτές τους και πιθανώς στις οικογένειές τους, τα απαραίτητα μέσα για την επιβίωση. Στις περιπτώσεις αυτές, τα όρια μεταξύ ύπαρξης εμπρόθετης δράσης ή μη είναι σαφώς θολά. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η εμπειρία τρανς ατόμων, ειδικά σε προηγούμενες δεκαετίες. Παλαιότερα, εφόσον κάποιο άτομο έφερε την τρανς ταυτότητα, αυτό συνεπαγόταν αυτόματα ότι θα ήταν πρόθυμο και να σεξεργαστεί, καθώς δεν θα έβρισκε απασχόληση σε άλλο εργασιακό τομέα, όπως διαπιστώνεται στην έρευνά μου. Μάλιστα, στο πλαίσιο διαφημιστικού γυρίσματος που αφορούσε την εργασία στο σεξ όπου παρευρέθηκα ως μια από τις συμμετέχουσες, αναδύθηκε μια διαφωνία ανάμεσα σε δύο τρανς σεξεργάτριες σχετικά με την ύπαρξη ή μη εμπρόθετης δράσης.

Για τις ανάγκες του γυρίσματος, είχαν συνταχθεί συγκεκριμένες φράσεις που προέτρεπαν τους/τις μελλοντικούς/-ες ακροατές και ακροάτριες να «φανταστούν» ότι εργάζονται υπό το στιγμιστικό και εκτός πραγματικότητας νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη σεξεργασία. Έτσι, ενώ θα αναφέρονταν οι φράσεις «φαντάσου να

εργάζεσαι χωρίς ένσημα, χωρίς την δυνατότητα για ασφάλιση κ.ά.», μεταξύ αυτών, αναφερόταν και η φράση «φαντάσου να στιγματίζεσαι για το επάγγελμα που έχεις επιλέξει». Στο συγκεκριμένο σημείο, μόλις αναφέρθηκε η τελευταία φράση, μια από τις συμμετέχουσες, που έχει την ιδιότητα της σεξεργάτριας, ενώ, ταυτόχρονα φέρει το τρανς βίωμα, διαφώνησε ως προς τη δημοσιοποίηση τέτοιας δήλωσης περί επιλογής. Σύμφωνα με τη δική της βιωμένη εμπειρία, η σεξεργασία δεν αποτέλεσε ποτέ επιλογή. Αντιθέτως, ήταν ο μοναδικός τρόπος για να εξασφαλίσει την επιβίωσή της. Ταυτόχρονα όμως, σε αυτή την ένσταση απάντησε μια άλλη τρανς σεξεργάτρια, υποδεικνύοντας ότι είναι σημαντικό να τονιστεί η διάσταση της επιλογής, καθώς μπορεί αυτή να έλειπε από τρανς άτομα παλαιότερων δεκαετιών, όμως στη σημερινή πραγματικότητα παρατηρούνται νέα δεδομένα. Σύμφωνα με την τελευταία, πολλά νέα σε ηλικία άτομα διαλέγουν να σεξεργαστούν και μάλιστα σε συνθήκες ριζικά διαφορετικές από ότι στην δική τους εποχή. Για να στηρίξει το επιχείρημά της, ανέφερε ότι πολλοί πελάτες μισθώνουν ελικόπτερα για να παραλάβουν τις συνοδούς/escorts, πρακτική που φάνταζε αδιανόητη στην εποχή τους.

Επιπλέον, η τρανς ταυτότητα και η καταναγκαστική σεξεργασία έχουν αποσυνδεθεί σε σημαντικό βαθμό. Μάλιστα, παρόλο που τρανς υποκείμενα εργάζονται και σε διαφορετικούς εργασιακούς τομείς, όπως για παράδειγμα στην εστίαση ή σε υπηρεσίες παροχής μακιγιάζ, υπάρχουν παράλληλα και άτομα που επιλέγουν συνειδητά την εργασία στο σεξ, ξεπερνώντας το παλαιό δίπολο βιολογικός θάνατος/σεξεργασία. Επιπρόσθετα, στο ευρέως αναφερόμενο σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε από την «Red Umbrella Athens» τον περασμένο Δεκέμβρη, αναδείχθηκε ότι πολλές θηλυκότητες μεταναστευτικής/προσφυγικής καταγωγής προτιμούσαν την εργασία στο σεξ, καθώς αυτή εξασφάλιζε καλύτερες απολαβές σε σημαντικά συντομότερο χρονικό διάστημα, συγκριτικά με άλλες εργασίες που ήταν διαθέσιμες. Μάλιστα, όπως πληροφορήθηκα από την κεντρική ομιλήτρια, πολλές μητέρες επιλέγουν να σεξεργάζονται προκειμένου να καταφέρουν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ανατροφή των παιδιών τους.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθώ στις βιωμένες εμπειρίες των συνεντευξιζόμενων μου με στόχο να μελετηθεί το ζήτημα της εμπρόθετης (ή μη) δράσης μέσα από την δικές τους ιστορίες. Ο πρώτος συνομιλητής μου, ο Βαγγέλης, ο οποίος υπενθυμίζω ότι εργάζεται ως συνοδός τα τελευταία επτά έτη, ενώ παράλληλα είναι στο στάδιο απόκτησης του πτυχίου του στη φυσιοθεραπεία, όταν ρωτήθηκε για

το πώς πήρε την απόφαση να εργαστεί ως συνοδός απάντησε το εξής: «γιατί ήξερα τι είχα ανάμεσα στα πόδια μου, ήξερα ότι αυτό έχει πέραση και στη γκέι (gay) και στη στρέιτ (straight) κοινότητα και δεν θα καθόμουν να βγάλω καρκίνο για πεντακόσια ευρώ». Στην ίδια ερώτηση, η Σοφία, είκοσι τριών ετών, απόφοιτη ιδιωτικής σχολής αισθητικής και υποκριτικής και εν ενεργεία φοιτήτρια ποδολογίας που παράλληλα συμμετέχει ως συμπρωταγωνίστρια σε παραγωγές ταινιών σεξουαλικού περιεχομένου από το 2019, ανέφερε ως σημαντικό λόγο τη σχέση μεταξύ χρόνου και απολαβών. Με τη συμμετοχή της σε ταινίες με σεξουαλικό περιεχόμενο, καταφέρνει να συντηρεί την εαυτή της, το σπίτι που νοικιάζει και τα δίδακτρα της σχολής της. Μάλιστα, για την απόκτηση του πτυχίου της στην ποδολογία απαιτούνται περίπου εκατό ώρες απλήρωτης πρακτικής άσκησης, γεγονός που δεν θα μπορούσε να συμβαδίσει με τα περισσότερα εργασιακά ωράρια μισθωτής εργασίας. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνταν και η εμπειρία της Μαρίας, είκοσι οκτάχρονης φοιτήτριας της γεωπονικής σχολής, που παράλληλα διατηρεί προφίλ στη γνωστή πλατφόρμα του «OnlyFans», προκειμένου να συντηρείται οικονομικά ενώ συνεχίζει τις σπουδές της.

Τα παραπάνω παραδείγματα αναφέρονται ενδεικτικά, και όχι αποκλειστικά, με στόχο να καταστεί φανερό ότι οι διχοτομικού τύπου απαντήσεις είναι περιοριστικές για την ερμηνευτική ανάλυση, εφόσον επιχειρούν να την «οδηγήσουν» σε συγκεκριμένες κάθε φορά νοηματοδοτήσεις, αγνοώντας τη σύνθετη πραγματικότητα. Ενάντια στα κυρίαρχα αφηγήματα που υιοθετούν θυματοκεντρικές προσεγγίσεις όσον αφορά την εργασία στο σεξ, πολλά παραδείγματα βιωμένης εμπειρίας κλονίζουν τέτοιες αντιλήψεις, αναδεικνύοντας ότι οι λόγοι που οδηγούν στη συγκεκριμένη επιλογή εργασιακής απασχόλησης, δεν διαφέρουν καθόλου από τους λόγους εκείνους για τους οποίους κάποιο υποκείμενο επιθυμεί να εργαστεί στον οποιοδήποτε άλλο εργασιακό κλάδο. Αποκτά, μάλιστα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον, να αναλογιστούμε γιατί παράγονται τόσοι λόγοι που αμφισβητούν την ύπαρξη επιλογής στο παράδειγμα της εργασίας στο σεξ, καθώς και ο γενικότερος σκεπτικισμός γύρω από τα κίνητρα των υποκειμένων που ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα.

Υπενθυμίζω εκ νέου τους τους φεμινιστικούς θεσμικούς λόγους που επίσης αμφισβητούσαν καθολικά την ύπαρξη εμπρόθετης δράσης για όλα τα σεξεργαζόμενα άτομα και «τσουβάλιαζαν» την εργασία στο σεξ με την εμπορία ανθρώπων (Γενική Γραμματεία Ισότητας Φύλων, χ.χ.). Επομένως, δεν αναγνωρίζονταν η δυνατότητα εθελούσιας παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών έναντι αμοιβής. Το συγκεκριμένο

αφήγημα αναδεικνύεται έντονα και στη μελέτη της Peano (2012) και συγκεκριμένα στην αναφορά στο παράδειγμα της Karima, σεξεργάτριας που ενεπλάκη σε σκάνδαλο λόγω του χρηματισμού της από τον τότε πρωθυπουργό της Ιταλίας, Berlusconi. Συγκεκριμένα, σε δημόσια τηλεοπτική της συνέντευξη εκείνη τοποθετήθηκε στη θέση του θύματος, με το κακοποιητικό οικογενειακό περιβάλλον που την οδήγησε σε μια «άσωτη ζωή» κυνηγώντας το «εύκολο» χρήμα. Μάλιστα, η ίδια ανέφερε ότι ο χρηματισμός της από τον Berlusconi, δεν αφορούσε παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών, αντιθέτως θεωρήθηκε αρωγή επειδή του προκάλεσε αισθήματα λύπης, αφού κατά τον ίδιο, καμία γυναίκα δεν θα δήλωνε ότι έλαβε χρήματα για παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών (2012: 424). Εντούτοις, η Peano υποστηρίζει ότι η παρουσίαση «θυμάτων-πορνών» (victim-whore), ή αλλιώς ο αποκλεισμός μέσω της θυματοποίησης, εξυπηρετεί την εκ νέου επιβεβαίωση της κυρίαρχης εξουσίας και της δυνατότητάς της να στιγματίζει, να εκμεταλλεύεται αλλά και να παράγει υποκείμενα ως καταστατικό «άλλο» (2012: 424). Πολύ περισσότερο, θεωρεί ότι η σεξεργασία απειλεί την ανδρική κυριαρχία επί της σεξουαλικότητας, του χρόνου και της εργασίας των γυναικών (2012: 422).

Η παραπάνω άποψη επιβεβαιώνεται και από τη βιωμένη εμπειρία τόσο της Μαρίας όσο και της Σοφίας, οι οποίες έχουν αποτελέσει αποδέκτριες πληθώρας πατριαρχικών και στιγματιστικών σχολίων. Πιο αναλυτικά, και οι δύο, όπως μου ανέφεραν έχουν δεχτεί κριτική από άγνωστους σε αυτές άνδρες εξαιτίας της ιδιότητάς τους ως σεξεργάτριες. Ενδεικτικά αναφέρω το μήνυμα που έλαβε η Μαρία από χρήστη των social media που την απειλούσαν ότι θα εκθέσουν στον πατέρα της την επαγγελματική της απασχόληση. Η ίδια η αναφορά στον «πατέρα» ή αλλιώς «στον άντρα του σπιτιού», κάνει εμφανές το πατριαρχικό κατάλοιπο της ανδρικής κυριαρχίας επί των γυναικών και του γυναικείου σώματος. Είναι επομένως πιθανό η σεξεργασία να «κλονίζει» τέτοιες κανονιστικές αντιλήψεις και γι' αυτό να εγείρονται τόσες αρνητικές νοηματοδοτήσεις γύρω από το ανταλλακτικό σεξ.

Στα παραπάνω παραδείγματα που αφορούσαν τα σεξεργαζόμενα άτομα με τα οποία συνομίλησα, η ύπαρξη εμπρόθετης δράσης ήταν εμφανής. Αν και όλα εξέφρασαν ρητά την εθελούσια απασχόλησή τους στο πεδίο της σεξεργασίας, υπήρξαν όμως και ορισμένες άρρητες δηλώσεις που συνηγορούσαν προς το ίδιο συμπέρασμα. Στο πλαίσιο των συνεντεύξεων που πραγματοποίησα, παρατήρησα την έννοια της απόλαυσης ως επαναλαμβανόμενο μοτίβο. Συγκεκριμένα, συζητώντας με τον Βαγγέλη

σχετικά με τις νέες δυνατότητες σεξεργασίας που προέρχονται από τις σύγχρονες εφαρμογές, ο ίδιος ανέφερε κάτι σχετικά με την «αληθοφάνεια». Πιο αναλυτικά, παρατήρησε ότι η πλαστικότητα στην κάμερα «φαίνεται» και πως αν το άτομο που παρέχει την υπηρεσία δεν απολαμβάνει αυτό που κάνει «θα περάσει» και στον/στην αποδέκτη/-τρια αυτής. Ακόμα περισσότερο, τόνισε ότι για την εύρεση πελατών δεν έχει τόση σημασία η εξωτερική εμφάνιση του σεξεργαζόμενου υποκειμένου, αλλά το κατά πόσο το ίδιο το άτομο «γουστάρει» να (σεξ)εργάζεται. Αντίστοιχα, στη συζήτησή μου με τη Σοφία, που αφορούσε τις διαδικασίες που ακολουθούνται πριν το γύρισμα της εκάστοτε ερωτικής ταινίας, η ίδια με ενημέρωσε ότι μέρος αυτών αποτελεί το να εκφράζουν μεταξύ τους τα άτομα που θα συμμετάσχουν «τι τους αρέσει». Στόχος, όπως είπε, είναι και να «περνάνε καλά».

Τα παραπάνω συνδέουν την έρευνά μου με εκείνη που πραγματοποίησε η Νας (2022) σχετικά με το πορνογραφικό υλικό και τα φυλετικοποιημένα νοήματα που ενδέχεται να αναπαράγονται από αυτό. Ταυτόχρονα, όμως, όπως προκύπτει από την ανάλυσή της, μέσω της πορνογραφίας διευκολύνεται η ονομασία εναλλακτικών μορφών απόλαυσης δια μέσου πρακτικών που αποδοκιμάζονται/στιγματίζονται από ετεροκανονιστικά πρότυπα. Για παράδειγμα, το πρωκτικό σεξ έχει συνδεθεί με συγκεκριμένα νοήματα που το ταυτίζουν με ομόφυλες πρακτικές ανδρών ή με τη μαύρη γυναικεία σεξουαλικότητα, όπως παρατηρεί η Νας (2022: 253). Εντούτοις, η αποδιάρθρωση τέτοιων νοηματοδοτήσεων δημιουργεί εναλλακτικούς χώρους απόλαυσης και φαντασιώσεων. Επιπλέον, όπως προκύπτει από την επιτόπια έρευνά μου, τα σεξεργατά επαναπροσδιορίζουν τις τιμές και τις παρεχόμενες υπηρεσίες για πελάτες που ευχαριστιούνται την παρέα τους. Για να γίνει αυτό πιο κατανοητό, θα χρησιμοποιήσω ορισμένα παραδείγματα από εν ενεργεία σεξεργαζόμενα άτομα. Ένα από αυτά (μου) ανέφερε ότι σε τέτοιες περιπτώσεις πελατών είτε μειώνει την τιμή των υπηρεσιών είτε κρατά την ίδια τιμή για περισσότερες όμως σεξουαλικές παροχές. Ταυτόχρονα, άλλο σεξεργαζόμενο άτομο επισήμανε ότι σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να μην λάβει κανένα χρηματικό αντίτιμο. Επιπρόσθετα, είναι πιθανό σε αυτές τις κατηγορίες πελατών να «επιτραπεί» να μείνουν το βράδυ στο σπίτι των σεξεργατ(ρι)ών. Όπως μάλιστα παρατηρεί η Αμπατζή (2009): «η ανάμειξη χρημάτων και ερωτικής επιθυμίας δεν είναι ανέφικτη. Αντίθετα, μέσα από τη σπατάλη του χρήματος, αναδεικνύεται ο συναισθηματικός χαρακτήρας της συνεύρεσης αντρών και

γυναικών στο μπαρ» (2009: 202), γεγονός που επιβεβαιώνεται και μέσα από την επιτόπια έρευνα και τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσα.

Συνεπώς, από όλα όσα αναφέρθηκαν στις παραπάνω σελίδες, γίνεται εμφανές ότι οι «εύκολες» απαντήσεις με όρους διχοτομίας, δημιουργούν ιεραρχίες και επομένως νέους αποκλεισμούς. Η εργασία στο σεξ αποτελεί ένα δυναμικό και ανομοιογενές πεδίο, με υποκείμενα που έχουν πληθώρα θεσιακοτήτων. Επομένως και το ζήτημα της εμπρόθετης ή μη δράσης μελετήθηκε λαμβάνοντας υπόψιν τις διαφορετικές και συχνά αντιθετικές μεταξύ τους εμπειρίες και τα αντίστοιχα βιώματα των ατόμων που την ασκούν. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, αναλύονται επιπλέον επιτελεστικές, αντιστασιακές και ακτιβιστικές πρακτικές που επιδεικνύουν τα σεξεργαζόμενα άτομα.

Κεφάλαιο Τέταρτο

Ενσώματες αντιστάσεις

Όπως αναδείχθηκε από τα παραπάνω, τα άτομα που εργάζονται στο σεξ καλούνται να αντιμετωπίσουν πληθώρα αντιξοοτήτων εξαιτίας της τέλεσης των εργασιακών τους καθηκόντων σε συνθήκες (α)ορατότητας και παρανομίας, λόγω του απαρχαιωμένου και ανεπαρκούς εθνικού νομοθετικού πλαισίου για τη σεξεργασία, όσο και των στερεοτυπικών αντιλήψεων που φέρει η σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Μάλιστα, το γεγονός ότι το θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ζουν και εργάζονται τα παράγει ως ανθρώπους δεύτερης κατηγορίας, αφήνει το περιθώριο στο κράτος να μην προστατεύει τις ζωές τους με τον ίδιο τρόπο, όσο τις ζωές των ατόμων εκείνων που συμμορφώνονται με τα κυρίαρχα πρότυπα έμφυλης και σεξουαλικής συμπεριφοράς. Έτσι, οι ζωές των σεξεργαζόμενων ατόμων μετατρέπονται αντίστοιχα και σε μη πενήσιμες, υπό την έννοια ότι η απώλεια ενός σώματος που αποκλίνει από το έγγαμο, μονογαμικό και αναπαραγωγικό πρότυπο, έχει αμελητέα σημασία, καθώς παράγεται ως μόνιμα αναλώσιμο.

Στο πλαίσιο αυτό και παράλληλα με τη διαρκή επισφαλειοποίηση των σεξεργαζόμενων ατόμων, τα τελευταία έχουν αναδείξει σημαντικές μορφές ενσώματης αντίστασης. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας το βιολογικό τους σώμα, προκαλούν αναταραχή και ρωγμές, στα έμφυλα πρότυπα της κανονικοποιημένης σεξουαλικότητας, καταλαμβάνοντας δημόσιο χώρο και διεκδικώντας (εργασιακά και ανθρώπινα) δικαιώματα που στερούνται ήδη από το 1999. Στο παρόν κεφάλαιο, λοιπόν, αναδεικνύονται οι (δημόσιες) πράξεις αντίστασης που επιτελούν τα άτομα που εργάζονται στο σεξ, ενώ γίνεται αναφορά και στις γενικότερες «αντιστάσεις» φεμινιστικών τάσεων, ώστε να αναγνωριστούν τα κοινά τους σημεία με τις σεξεργάτριες, γεγονός που διαχωρίζει επώδυνα τα κοινωνικά κινήματα.

(Μη)πενθήσιμες ζωές: επαναδιεκδικώντας δημόσιο χώρο

Όπως έχει αναδείξει ο Foucault (2003), οι σύγχρονες μορφές βιοεξουσίας, δεν αφορούν πια τον θάνατο αλλά τη διαχείριση της ζωής (2003: 240-241). Κάτι τέτοιο συνεπάγεται ότι η ίδια η ύπαρξη δεν είναι δεδομένη, αλλά πάντα συνυφασμένη με την εξουσία. Μάλιστα, και η ανθρωπότητα δεν θεωρείται αυτονόητη, καθώς μέσα στην οικονομία του νόμου, ορισμένες μορφές ύπαρξης δεν αναγνωρίζονται καν (Butler, 2006, σ. 231). Έτσι, παρατηρείται πληθώρα ατόμων και πληθυσμιακών ομάδων να οδηγούνται σε

έναν «αργό θάνατο» (Berlant, 2007). Στην περίπτωση της σεξεργασίας, τα άτομα που ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα, αποτελούν ένα από τα παραδείγματα υποκειμένων που τοποθετούνται σε κατάσταση εξαίρεσης συγκριτικά με τα υπόλοιπα εργαζόμενα άτομα. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι είναι τα ίδια υπεύθυνα για κάθε πτυχή της επαγγελματικής τους ζωής, αφού όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, δεν παρέχεται σε αυτά η δυνατότητα ασφάλισης, ενσήμων, και κατ' επέκταση συνταξιοδότησης, καθώς και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.

Κατά την επιτόπια έρευνά μου, ένα τρανς σεξεργαζόμενο άτομο ανέφερε ότι πολλά γνωστά του πρόσωπα, που επίσης εργάζονταν στον τομέα του σεξ, έμειναν άστεγα με το πέρασμα του χρόνου, καθώς, μη έχοντας τη σωματική (ή/και ψυχική) ικανότητα να συνεχίσουν την εργασία τους, ούτε τη δυνατότητα συνταξιοδότησης, δεν μπορούσαν να καλύψουν τις βασικές τους βιοτικές ανάγκες. Το παράδειγμα αυτό επιβεβαιώνει, κατά κάποιο τρόπο, τη θεωρία της νεκροπολιτικής που εισήγαγε ο Μπέμπε (2020) και μέσω της οποίας αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο η εξουσία/κυριαρχία διαπλέκεται με τον θάνατο και τη διαχείρισή του. Εφόσον παρατηρούνται ιεραρχίες στη σημαντικότητα όσον αφορά τις έμβιες ζωές, το ίδιο συμβαίνει και στο ενδεχόμενο της απώλειας αυτών. Στην περίπτωση μάλιστα των ανθρώπων που εργάζονται στο σεξ, ισχύουν οι ίδιοι (έμφυλοι/φυλετικοί/ταξικοί) όροι και προϋποθέσεις για την αναγνωρισιμότητα της ύπαρξής/απώλειας τους.

Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση για το 2023 της οργάνωσης «Transgender Europe» (TGEU), σε μια προσπάθεια να μην λησμονηθούν οι απώλειες των τρανς υποκειμένων, προκύπτει ότι ο αριθμός των δολοφονημένων ανέρχεται στα τριακόσια είκοσι (320) άτομα (αντίστοιχα, για το 2021, ο αριθμός ήταν αυξημένος κατά 7 άτομα). Παράλληλα, σε παγκόσμιο επίπεδο, το 48%, ήταν σεξεργαζόμενα υποκείμενα, ενώ το ποσοστό εκτινάσσεται στα τρία τέταρτα όσον αφορά τα ευρωπαϊκά κράτη, με το 78% των δολοφονιών να στοχεύει άτομα που εργάζονται στο σεξ²¹. Όπως γίνεται αντιληπτό, η συνύφανση ρατσισμού, μισογυνισμού και πορνοφοβίας τοποθετεί τις/τους/τα σεξεργά(τρ)ιες/-ά σε τρωτή θέση. Στα παραπάνω ποσοστά, εντάσσεται και η δολοφονία της Άννας Ιβάνκοβα, τρανς προσφύγισσας και σεξεργάτριας, που έλαβε

²¹ Βλ. TGEU Europe (2023, Νοέμβριος 13). Trans Murder Monitoring 2023 Global Update. *TransrespectversusTransphobia worldwide*. Ανακτήθηκε από: <https://tgeu.org/trans-murder-monitoring-2023-global-update/>

χώρα στις 10 Ιουλίου του 2023, στην περιοχή του Άγιου Παντελεήμονα στην Αθήνα²². Η καταγραφή, λοιπόν, των δολοφονιών χρησιμοποιείται ως μέσο για να δοθεί ορατότητα σε αυτές και στις συνθήκες που «επιτρέπουν» ή/και διευκολύνουν την τέλεσή τους. Εν συνεχεία, θα επαναφέρω το παράδειγμα της Άννας Ιβάνκοβα για να αναδείξω πώς η θεσμική (και κοινωνική) βία, η αναλωσιμότητα και η αντίσταση διαπλέκονται.

Η αναγγελία της δολοφονίας της Άννας αποτέλεσε αφορμή για τη μαζική κινητοποίηση (τρανς σεξεργαζόμενων) υποκειμένων, και την κατάληψη δημόσιων χώρων, με στόχο την «έκθεση» των συστημικών παραγόντων που υποθάλπουν και διαιωνίζουν τις εξοντωτικές εκείνες συνθήκες που συνηγορούν στην επισφαλειοποίηση των ζώων των ατόμων, που εμφυλοποιούνται και φυλετικοποιούνται με τρόπους που απομακρύνονται από το (λευκό/ανδρικό) πρότυπο ανθρωπινότητας. Μάλιστα, η επισφαλειοποίηση «περιγράφει τη διαδικασία με την οποία ένας πληθυσμός εγκλιματίζεται την ανασφάλεια» (Butler, 2016, σ. 40). Πράγματι, ολόκληροι πληθυσμοί και η καθημερινότητά τους, όπως αυτή των σεξεργατ(ρι)ών, βρίσκονται σε μια μόνιμη συνθήκη επισφάλειας. Η τελευταία, ως έννοια, περιλαμβάνει το αυξημένο αίσθημα αγωνίας και ανασφάλειας για το μέλλον. Σύμφωνα με τη Lorey (2015), η επισφάλεια αποτελεί γενικό κανόνα και βασική μέθοδο της εξουσίας για την παραγωγή υποταγμένων πληθυσμών. Παράλληλα, όμως, είναι εφικτό να συντελεστούν ανατρεπτικές πρακτικές αναδιάταξης της κανονιστικής εξουσίας, η οποία επιβάλλει συγκεκριμένα όρια του (δημόσια) διανοητού.

Προς αυτή την κατεύθυνση, η «Θετική Φωνή» και η «Red Umbrella Athens» συνέβαλαν στην οργάνωση δύο συγκεντρώσεων, μίας έξω από τη Βουλή και μίας στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα, όπου έμενε η Άννα. Μάλιστα, παρευρέθηκα και εγώ στη δημόσια διαμαρτυρία έξω από το κτίριο της Βουλής, όπου σχηματίστηκε το όνομα της Άννας με κεριά, ως ένδειξη πένθους. Στο ίδιο πλαίσιο, κρατήσαμε ενός λεπτού σιγή στη μνήμη της. Η σιγή αυτή όμως «κάτι έλεγε». Παρομοίως, στην έρευνα της Αθανασίου (2007) σχετικά με τη γλώσσα του πένθους, αναφερόμενη στο κίνημα των Γυναικών στα Μαύρα, οι οποίες αποτελούν φεμινιστική αντιμιλιταριστική ομάδα, επισημαίνει ότι εκείνες πενθούσαν «σιωπηλά», εκφράζοντας την «πολιτική δυσπιστία

²² Ενδιαφέρον παρουσιάζει το σύνθημα «θα ζήσουμε εμείς και η Ελλάδα θα πεθάνει», που κυριαρχεί σε πολλές πορείες διαμαρτυρίας, με κάποιες παραλλαγές, καθώς και σε στίχους τραγουδιών που αναφέρεται στις θανατοπολιτικές πρακτικές του ελληνικού κράτους.

για τα όρια της γλώσσας» (2007: 235). Η μνημο-πολιτική, όπως το θέτει η Αθανασίου (2016: 246), αποτελεί εν δυνάμει μια επιτελεστική πρακτική αντίστασης, στην οποία το τραύμα, το πένθος και η αντίσταση αλληλοσυνδέονται. Χαρακτηριστικά, θυμάμαι συζητήσεις κι άλλων τρανς σεξεργαζόμενων υποκειμένων που αισθάνονταν φόβο και απειλή για τη ζωή τους, και παρόλα αυτά βρίσκονταν στη συγκέντρωση. Μάλιστα, σύμφωνα με την Μπάτλερ, «εκείνο που ονομάζουμε αντίσταση είναι ακριβώς το εδραίο δίπτυχο της έκθεσης στο τραύμα και, ταυτόχρονα, της άρνησης και της αντίστασης» (2016: 163). Αυτό που επίσης διαπίστωσα εκείνη την ημέρα είναι πως τα σώματά μας μπορούν να αποτελέσουν μέσα άντλησης πολιτικής ισχύος, ακόμα και αν δεν κινούνται. Η ανυπακοή, δηλαδή, στην κανονιστική βία, μπορεί να επέλθει και με την ενεργητική στασιμότητα.

Επιπλέον, λίγους μήνες μετά τη δολοφονία, η «Red Umbrella Athens» διοργάνωσε ένα βράδυ αφιερωμένο στην Άννα, στο μαγαζί «Κούκλες», όπου δούλευε ως χορεύτρια. Τη συγκεκριμένη βραδιά τη διέκρινε ξανά ένα μείγμα πένθους και ενδυνάμωσης. Στο χώρο γύρω από την σκηνή είχαν τοποθετηθεί φωτογραφίες της Άννας, ενώ οι συναδέλφισσές της, καθώς τραγουδούσαν αγαπημένα της κομμάτια, πολύ συχνά είτε κοιτούσαν επίμονα τις φωτογραφίες της, είτε τις χάιδευαν και έστελναν φιλία σε αυτές. Μάλιστα, σε κάποιο σημείο το show διακόπηκε και τα άτομα που το πραγματοποιούσαν μίλησαν για τις γενικότερες μιλιταριστικές και εξοντωτικές πρακτικές της Υπηρεσίας Ασύλου, η οποία αντιμετωπίζει ρατσιστικά, ομοφοβικά και τρανσφοβικά τις τρανς προσφύγισες. Με τον τρόπο αυτό, στηλίτευσαν και τις γενικότερες (θεσμικές) συνθήκες που επιτρέπουν ή/και ενθαρρύνουν τέτοιες κακοποιητικές συμπεριφορές εναντίον τους. Ενδεικτικά αναφέρω, ως παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ορισμένες ζωές/απώλειες κατασκευάζονται ως ανάξιες να βιωθούν, την πυρκαγιά που ξέσπασε το καλοκαίρι του 2023 κατά μήκος της οροσειράς της Ροδόπης, η οποία αποτέλεσε αιτία να χάσουν τη ζωή τους δεκαοκτώ (18) μετανάστες. Κατά την αναγγελία της είδησης στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αναφέρθηκε, μεταξύ άλλων, η φράση: «ευτυχώς δεν υπήρξαν απώλειες». Η καταστροφή δασικής έκτασης, η απανθράκωση πληθώρας ζώων που βρίσκονταν στην περιοχή, όσο και ο θάνατος δεκαοκτώ ανδρών μεταναστευτικής προέλευσης, δεν αξιολογήθηκαν ως απώλειες. Οι τελευταίοι, εκτός του ότι δεν «μέτρησαν» ως τέτοιες, κατηγορήθηκαν επίσης ως πιθανοί υποκινητές της φωτιάς, γεγονός που δεν επιβεβαιώθηκε ποτέ.

Την εποχή εκείνη, όταν πραγματοποιήθηκε η εκδήλωση/μνημόσυνο για την Άννα, εργαζόμουν εθελοντικά στην Υπηρεσία Ασύλου, που βρίσκεται στην περιοχή της Κατεχάκη, απασχολώντας δημιουργικά τα παιδιά των προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών, ενώ περίμεναν να εξυπηρετηθούν. Η δική μου τριετής εμπειρία στο χώρο αυτό ως εθελόντρια εναρμονίζεται πλήρως με την κριτική που ασκήθηκε προηγουμένως. Η διαδικασία απόκτησης ασύλου λόγω ταυτότητας ή/και επιτέλεσης φύλου δεν διευκολύνεται ούτε θεσμικά ούτε σε κοινωνικό επίπεδο από άποψη προσωπικού της υπηρεσίας. Γεγονός που επιβεβαιώνει τη θετική/παραγωγική διάσταση της εξουσίας, όπως την έχει αναλύσει στο έργο του ο Foucault (2011α). Η εξουσία, δηλαδή, δεν διαθέτει μόνο μια νομική απαγορευτική λειτουργία, αντιθέτως έχει και μια θετική παραγωγική διάσταση, η οποία διαχέεται και στο κοινωνικό σώμα (2011α: 97).

Σύμφωνα με τον παραπάνω συλλογισμό, οι σχέσεις εξουσίας δεν παρατηρούνται μόνο σε επίπεδο θεσμών και υποκειμένων, αλλά και μεταξύ των υποκειμένων. Πολύ περισσότερο, οι βιοπολιτικές τεχνικές της εξουσίας εμπλέκουν και την (αυτό)αστυνόμευση και την (αυτό)φροντίδα, ως μέσα ελέγχου. Με άλλα λόγια, η «επιτυχημένη» άσκηση της βιοεξουσίας δεν στηρίζεται σε πρακτικές όπως το πανοπτικό²³, όπου ο έλεγχος πραγματοποιείται εξωτερικά. Αντιθέτως, χρειάζεται η συναινετική/εθελούσια και ενεργητική συμμετοχή των υποκειμένων. Όπως όμως στην περίπτωση φυλακών πανοπτικού τύπου, όπου σχεδιάστηκαν ατομικά κελιά, κάτι αντίστοιχο παρατηρείται και στις πάγιες τακτικές νεοφιλελεύθερων καθεστώτων που επικεντρώνονται στο να κατασκευάζουν ατομικότητες και αντίστοιχες συνειδήσεις, και όχι συλλογικότητες. Συνεπώς, είναι καίριας σημασίας η διαρκής και εκ νέου διεκδίκηση δικαιωμάτων, καθώς και η προσπάθεια άρθρωσης εναλλακτικών τρόπων αντίστασης, οι οποίοι δεν θα αναπαράγουν το ίδιο σύστημα εξουσίας και τις αποκλείσεις/εξαιρέσεις που αυτό επιβάλλει. Στο σημείο αυτό θα αναφερθώ σε μια διαφορετικού τύπου απώλεια και στην ακτιβιστική διάσταση του πένθους.

Ο δημόσιος χώρος αναπαράγει άρρητα το ηγεμονικό προνόμιο της (έγγαμης/αναπαραγωγικής) ετεροφυλοφιλίας. Όπως ανέλυσα και στο πρώτο κεφάλαιο

²³ Το Πανοπτικό αποτελεί είδος κτηρίου-φυλακής που σχεδιάστηκε από τον κοινωνιολόγο Τζ. Μπένθαμ το 1785. Σύμφωνα με την αρχιτεκτονική οπτική του πανοπτικού στην περιφέρεια τοποθετούνταν τα κελιά των φυλακισμένων και στο κέντρο ένας πύργος ελέγχου. Ο εκάστοτε κρατούμενος αν και είχε τη δυνατότητα να βλέπει το σημείο ελέγχου, στην πραγματικότητα δεν είχε γνώση του πότε πράγματι παρακολουθούνταν οι κινήσεις του. Βλ. σχετικά Foucault (2011β: 233).

της παρούσας διπλωματικής, στη δημόσια σφαίρα επιχειρείται δια του νόμου να διατηρηθούν σε συνθήκες αορατότητας οι χώροι σεξεργασίας από άλλες επιχειρήσεις και θεσμούς. Αντίστοιχα, στο έργο τους, η/το Berlant και ο Michael Warner αναφέρονται στο κλείσιμο αντίστοιχων μαγαζιών, sex shop και θεάτρων στην περιοχή, όπου βρίσκονταν άνδρες που ήθελαν να κάνουν σεξ με άλλους άνδρες, καθώς και άλλα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, και στην απώλεια κουήρ δρόμων (1998: 551-552). Η διεκδίκηση, λοιπόν, εκ νέου χώρων όπου θα είναι ουσιαστικά συμπεριληπτικοί και δεν θα αφήνουν «εκτός» τα υποκείμενα εκείνα που δεν εναρμονίζονται με τις κανονιστικές αντιλήψεις του φύλου και της σεξουαλικότητας, είναι καίριας σημασίας πολιτικό εγχείρημα.

Η κατάληψη λοιπόν κεντρικών δρόμων της Αθήνας στην παρέλαση/πορεία υπερηφάνειας (pride) που διοργανώνεται κάθε Ιούνιο μπορεί εν δυνάμει να αποτελεί πρακτική αντίστασης. Μαζικά, υποκείμενα που τα κυρίαρχα αφηγήματα θεωρούν ότι παρεκκλίνουν από το «φυσιολογικό», κατακλύζουν το κέντρο με σημαίες, συνθήματα, πανό και άλλα ενδυματολογικά σύμβολα, διαρρηγνύοντας το στατικό διπολικό σύστημα του φύλου και των προτύπων που αυτό επιβάλλει, και δημιουργώντας εναλλακτικές εικόνες του δημόσια διανοητού. Έχοντας, μάλιστα, παρευρεθεί συστηματικά από το 2019 σε παρελάσεις υπερηφάνειας, παρατηρούσα ανά τα χρόνια διάφορα πανό, στα οποία αναγράφονταν «sex work is so much work» ή «Ίσα δικαιώματα για τα άτομα που εργάζονται στο σεξ», φανερώνοντας ότι τα σεξεργαζόμενα άτομα δεν δέχονται παθητικά τους εξοντωτικούς νόμους και θεσμούς του κράτους, αντιθέτως επιδεικνύουν αντίσταση και αγωνιστικότητα, διατυπώνοντας το εκάστοτε αίτημά τους. Ταυτόχρονα, τα σεξεργαζόμενα άτομα με τα οποία συνομίλησα πρόβαλαν επίσης πρακτικές αντίστασης, είτε οργανωμένες/συλλογικές είτε ατομικές, μέσω των λογαριασμών τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Όπως προκύπτει από τη συνομιλία μου με τον Βαγγέλη, ο ίδιος είναι μέλος σε οργανωμένη ομάδα στην οποία ανήκουν και άλλοι σεξεργάτες. Μάλιστα, εκείνος, επιδεικνύει σημαντικό ακτιβιστικό ενδιαφέρον για τα ζητήματα που αφορούν τα σεξεργαζόμενα άτομα ανεξαρτήτως της μορφής σεξεργασίας στην οποία απασχολούνται. Συγκεκριμένα, στη συζήτησή μας, ανέφερε ότι στο πλαίσιο συναδελφικής αλληλεγγύης τον ενδιαφέρουν ιδιαίτερα οι εξαντλητικές εργασιακές συνθήκες που επικρατούν στα διάφορα studio. Σύμφωνα με τον ίδιο, οι χαμηλές τιμές και η μη δυνατότητα άρνησης παροχής της εκάστοτε υπηρεσίας αφήνουν ελάχιστα περιθώρια στα άτομα που σεξεργάζονται στους χώρους αυτούς. Έτσι, στην

αλληλεπίδρασή του με σεξεργάτριες που εργάζονται σε οίκους ανοχής, τείνει να τους αναφέρει τις εναλλακτικές μορφές (σεξ)εργασίας που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες, μέσω των οποίων θα αμείβονται καλύτερα και θα έχουν τη δυνατότητα να επιλέγουν τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Επιπλέον, όσον αφορά το επάγγελμα της συνοδείας, ο Βαγγέλης, τονίζει την ανάγκη ενημέρωσης των ατόμων σχετικά με τον τρόπο ομιλίας είτε στην περίπτωση πιθανής σύλληψης, είτε αν κάποιος πελάτης προσφέρει ναρκωτικές ουσίες στο σεξεργαζόμενο άτομο και εκείνο θέλει να αρνηθεί. Ταυτόχρονα, τόσο η Μαρία όσο και η Σοφία, επίσης σεξεργάτριες, αν και χρησιμοποιούν τα προσωπικά τους μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media) κυρίως για να προωθούν τη δουλειά τους, σε πολλές περιπτώσεις έχουν κάνει χρήση αυτών για να δώσουν φωνή σε αθέατες πλευρές της σεξεργασίας, προωθώντας έναν αντί-λογο προς τα κυρίαρχα στιγματιστικά αφηγήματα. Βέβαια, το γεγονός ότι οι εμπειρίες όπως και οι ανάγκες των σεξεργαζόμενων ατόμων διαφέρουν σημαντικά από μορφή σε μορφή, είναι πολύ πιθανό να συμβάλλει στη μη συσπείρωση των ατόμων που σεξεργάζονται.

Όπως παρατήρησα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποίησα, τα άτομα που εργάζονταν είτε μέσω εφαρμογών (app) είτε στο πλαίσιο οργανωμένων παραγωγών, δεν είχαν γνώση για το ισχύον νομικό πλαίσιο που «ρυθμίζει» την εργασία στο σεξ. Κατ' επέκταση, είναι πιο δύσκολη η μετάδοση της πληροφορίας σε αυτά για κάποια πιθανή πορεία ή οποιοδήποτε άλλο μέσο διαμαρτυρίας. Συνεπώς, και η ενεργή εμπλοκή δυσχεραίνεται. Αντίστοιχα, εξαιτίας των στιγματιστικών επιπτώσεων που εν δυνάμει μπορεί να φέρει στα άτομα η δημόσια «δήλωση» της ιδιότητας του/της σεξεργάτη/-τριας, πολλά από αυτά επιθυμούν να μη συμμετέχουν σε τέτοιου είδους συλλογικές δράσεις. Όπως χαρακτηριστικά μου ανέφερε η Μαρία, πρώην συνεργάτιδά της, η οποία τη βοήθησε να εξελιχθεί επαγγελματικά με τη δημιουργία κοινού υλικού προς κοινοποίηση στην πλατφόρμα του «OnlyFans», δημοσίευσε βίντεο στο οποίο απαντούσε σε αρνητικά σχόλια, τονίζοντας ότι δεν είναι σεξεργάτρια, καθώς «δεν πουλάει το σώμα της». Βέβαια, σε αυτό η ίδια η Μαρία σχολίασε πως κανένα σεξεργαζόμενο άτομο δεν πουλάει το σώμα του, αλλά υπηρεσίες. Το συγκεκριμένο περιστατικό αποτέλεσε και την αιτία ώστε να διακοπεί τόσο η επαγγελματική όσο και η φιλική τους σχέση. Το παράδειγμα αυτό επαναφέρει το ζήτημα της ατομικότητας και των αντίστοιχων συνειδήσεων υπό βιοπολιτική διακυβέρνηση. Τί είναι όμως αυτό που υποκινεί τους ανθρώπους, ώστε να συσπειρώνονται και να συν-κινούνται, ενάντια στα συστήματα εξουσίας που τα εκθέτουν στην επισφάλεια, το τραύμα και τη βία;

Αρχικά, το γεγονός ότι όλοι/-ες/-α βρισκόμαστε σε αλληλεξάρτηση μεταξύ μας, παρά τις διάφορες ατομικιστικές ρητορικές της φιλελεύθερης δημοκρατίας, εξαρτόμαστε άμεσα για την επιβίωσή μας από θεσμούς και δομές, μέσα από τις οποίες συνάπτονται κοινωνικές σχέσεις. Άλλωστε, και η ίδια η ευαλωτότητα συνδέεται άμεσα με το κοινωνικοοικονομικό και ιστορικό περιβάλλον. Όπως το διατυπώνει η Butler: «Ποτέ δεν είμαστε απλώς ευάλωτοι. Είμαστε ευάλωτοι απέναντι σε κάποια κατάσταση, σε ένα πρόσωπο, κάποια κοινωνική δομή, κάτι στο οποίο είμαστε βασιζόμαστε και σε σχέση με το οποίο βρισκόμαστε εκτεθειμένοι» (2022: 50). Αλληλεξαρτώμενα και απαλλοτριωμένα αρνούμαστε να αναπαράγουμε τις συνθήκες εκείνες που μας κατατάσσουν ιεραρχικά, μας εκθέτουν ανισομερώς στη βία και την αναλωσιμότητα και διακρίνουν ανάμεσα σε ζώες άξιες να βιωθούν και σε άλλες αβίωτες. Πολύ περισσότερο, υιοθετώντας πρακτικές αντίστασης όπως οι παραπάνω, πραγματοποιείται και η πολιτική αμφισβήτηση στις κυρίαρχες νόρμες οι οποίες ενσωματώνουν, ποινικοποιούν και εν τέλει διατηρούν καθεστώτα που παράγουν πλεονάζοντα υποκείμενα και σώματα. Στην υποενότητα που ακολουθεί, μελετώ τις φεμινιστικές «αντιστάσεις», οι οποίες επίσης συμβάλλουν στην αναπαραγωγή προβληματικών ιεραρχιών και διπολικών αντιστιξέων.

Ανταλλακτικό σεξ και φεμινιστικές (εν)τάσεις

Κλείνοντας την παραπάνω υποενότητα, αναφέρθηκα συνοπτικά σε φεμινιστικές αντιστάσεις σε μια προσπάθεια η γραφή μου να είναι όσο το δυνατόν πιο ακριβής. Η χρήση πληθυντικού αριθμού πραγματοποιήθηκε για να καταστήσω φανερό ότι δεν υπάρχει ένα οικουμενικό φεμινιστικό κίνημα με κοινές διεκδικήσεις, όπως ακριβώς δεν υφίστανται καθολικά η κατηγορία «γυναίκα» ούτε, αντίστοιχα, μια κοινή «γυναικεία εμπειρία». Αναλυτικότερα, η φεμινιστική θεωρία και το φεμινιστικό κίνημα των δεκαετιών του 1970-1980 «στήριζαν» τις δράσεις ή/και τους αγώνες τους ενάντια στο πατριαρχικό σύστημα καταπίεσης στην ενοποιητική κατηγορία «γυναίκες». Όμως, τα όρια χρήσης τέτοιων καθολικών ταυτοτήτων επισημάνθηκαν από Αφροαμερικανές φεμινίστριες τη δεκαετία του 1980. Η κριτική των τελευταίων επέτρεψε να φανεί η «λευκότητα» του «δεύτερου κύματος» του φεμινισμού. Με άλλα λόγια, το μέχρι τότε κίνημα εξηγούσε την έμφυλη ανισότητα με τρόπο που απέκρυπτε τους ασύμμετρους μηχανισμούς με τους οποίους οι γυναίκες έρχονταν αντιμέτωπες με τη διάκριση, τη βία, τη φτώχεια και άλλα κοινωνικά φαινόμενα (Αθανασίου, 2006, σ. 63). Παρομοίως, στο έργο της η Kimberlé Crenshaw (1989) αναφέροντας περιπτώσεις δικαστικής

προσφυγής μαύρων γυναικών στην Αμερική, «εκθέτει» τους σύνθετους τρόπους με τους οποίους το φύλο και η φυλή, αλληλοδιαπλέκονται δημιουργώντας περίπλοκες σχέσεις διακρίσεων (1989: 141). Όπως μάλιστα παρατηρεί η Αθανασίου: «οι εμπειρίες της φυλής, της εθνότητας και της κοινωνικής τάξης δεν προστίθενται απλώς, αλλά μετασχηματίζουν και περιπλέκουν την εμπειρία του φύλου» (2006: 63).

Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η βιωμένη εμπειρία τρανς σεξεργάτριας, η οποία στην ομιλία της σε σεμινάριο που αφορά τη σεξεργασία επισήμανε, μεταξύ άλλων και τις πολλαπλές διακρίσεις που βιώνουν τα άτομα που εργάζονται στο συγκεκριμένο τομέα. Συγκεκριμένα, αναφερόταν στα στοιχεία αυτά που συνθέτουν την ταυτότητα των υποκειμένων ως «καπέλα», θεωρώντας ότι όσα περισσότερα τέτοια «φοράς» τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητές σου να βιώσεις πολλαπλές διακρίσεις. Επιπλέον, στην αναφορά της σε μη λευκό, οροθετικό, τρανς σεξεργαζόμενο άτομο αναρωτήθηκε: «Πού πας με τόσα καπέλα;». Ως αποτέλεσμα άρθρωσης τέτοιου είδους αντι-λόγων στο κυρίαρχο αφήγημα του (λευκού, αστού) υποκειμένου του φεμινισμού, αναδύθηκε το «τρίτο κύμα» του φεμινιστικού κινήματος, οι υποστηρίκτρι(ρι)ες του οποίου αμφισβητούν τη βιολογική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ως αιτία για τις έμφυλες διακρίσεις. Αντίστοιχα, ασκείται κριτική στην πεποίθηση ότι οι επιπτώσεις των ανισοτήτων αυτών είναι ίδιες για όλα τα θηλυκά υποκείμενα. Εντούτοις, ακόμα και σήμερα παρατηρούνται παρόμοιες διχοτομίες εντός ορισμένων ομάδων φεμινιστρι(ών), οι οποίες διαχωρίζουν επώδυνα τα κοινωνικά κινήματα.

Όπως προκύπτει από την τρέχουσα πραγματικότητα και τους λόγους (discourses) που παράχθηκαν σχετικά με την τροποποίηση του άρθρου 1350 του Αστικού Κώδικα που αφορά τον ομόφυλο γάμο και τη γονεϊκότητα στην Ελλάδα, φαίνεται πως οι φεμινιστικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες κατακερματίζονται από εσωτερικές συγκρούσεις. Πιο συγκεκριμένα, αν και αδιαμφισβήτητα η επέκταση του «αυτονόητου» δικαιώματος στον έγγαμο βίο μετά από χρόνια διεκδικήσεων ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεων αποτελεί θετικό βήμα, ταυτόχρονα προϋποθέσεις και άρθρα αυτού (ανα)παράγουν εκ νέου αποκλεισμούς για τρανς, intersex και μη δυαδικά άτομα. Ενδεικτικά, αναφέρω τη φράση «ίδιου ή διαφορετικού φύλου» και όχι ανεξαρτήτως φύλου που κυριαρχεί στο συγκεκριμένο νομοθέτημα. Επιπλέον, αποτελεί επώδυνο ζήτημα η «αντίσταση» συμπερίληψης των τρανς γυναικών στους πολιτικούς και

κοινωνικούς αγώνες φεμινιστικών ομάδων²⁴. Ανήμερα της 8 Μαρτίου, η φεμινιστική οργάνωση «Το Μωβ», δημοσίευσε άρθρο το οποίο υποστήριζε τη διατήρηση των πολιτικών της ταυτότητας και συγκεκριμένα της κατηγορίας «γυναίκες». Η αρθρογράφος, ισχυριζόταν ότι η υιοθέτηση του όρου «θηλυκότητες» αποπροσανατολίζει από τα επείγοντα προβλήματα των «γυναικών», δημιουργώντας έτσι διάκριση μεταξύ «πραγματικών» και μη γυναικών, με βιολογικούς όρους. Μάλιστα, ο ίδιος ο τίτλος του άρθρου: «Γυναικείο ζήτημα: Πες το με το όνομά του» συνηγορεί στην ενίσχυση της θέσης της²⁵. Παρόμοιες διαφωνίες εντός των διάφορων φεμινισμών έχουν δημιουργηθεί με αφορμή και τη σεξουαλικότητα καθώς και την επιτέλεση αυτής.

Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση του σώματος έχει αποτελέσει πυρήνα για βασικές διεκδικήσεις των διάφορων φεμινιστικών κινημάτων. Εντούτοις, και σε αυτή την περίπτωση δεν ήταν όλα τα σώματα και οι σεξουαλικότητες «αποδεκτές» από το φεμινισμό. Αναλυτικότερα, πολλά σεξεργαζόμενα άτομα έχουν επικριθεί από φεμινιστικές ομάδες (ιδιαίτερα τις δεκαετίες του 1960-1970 αλλά και σήμερα), σύμφωνα με τις οποίες, μέσω της πορνογραφίας αναπαράγονται οι έμφυλες ανισότητες και αντικειμενοποιούνται εκ νέου οι γυναίκες. Με άλλα λόγια, οι σεξεργάτριες επικρίνονται και θεωρούνται φορείς ευθυνών για την εκδήλωση σεξιστικών συμπεριφορών εναντίον των γυναικών. Αν και φαινομενικά οι διεκδικήσεις των γυναικών/θηλυκοτήτων που εργάζονται στο σεξ φαίνεται να εναρμονίζονται με βασικούς φεμινιστικούς αγώνες, στην πραγματικότητα, αυτό δεν συνέβη. Όπως προκύπτει από σεμινάριο που παρακολούθησα τον Δεκέμβρη του 2023 από την οργάνωση «Red Umbrella Athens» που ασχολείται με την εργασία στο σεξ, το συγκεκριμένο είδος απασχόλησης έχει πράγματι επικριθεί από τον φεμινισμό. Μάλιστα, η διευθύντριά της έχει έρθει πολλές φορές σε σύγκρουση με φεμινίστριες, εξαιτίας της ιδιότητας της ως σεξεργάτριας. Όμως, όπως υποστηρίζει η ίδια: «αν δεν είναι φεμινισμός η κάθε γυναίκα, το κάθε πρόσωπο εν γένει, να κουμαντάρει το σώμα του, να το κάνει ό,τι θέλει, τότε τι είναι;».

²⁴ Αντίστοιχες ασυμφωνίες παρατηρούνται μεταξύ φεμινιστικών οργανώσεων σχετικά με την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και συγκεκριμένα για την παρένθετη μητρότητα. Βλ. 10 φεμινιστικές οργανώσεις ενάντια στην παρένθετη μητρότητα και στην εμπορία γυναικών και παιδιών (2024, Ιανουάριος 27). *left.gr*. Ανακτήθηκε από: <https://left.gr/news/10-feministikes-organoseis-enantia-stin-parentheti-mitrotita-kai-stin-emporია-gynaikon-kai>

²⁵ Βλ. Σιατερλή, Β. (2024, Μάρτιος 14). Γυναικείο ζήτημα: Πες το με το όνομά του. *Το μώβ*. Ανακτήθηκε από: <https://tomov.gr/2024/03/14/gynaikeio-zitima-pes-to-to-onoma/>

Παρόμοια κριτική έχει ασκηθεί και σε συνεντευξιαζόμενη μου. Αναλυτικότερα, η Σοφία, εν ενεργεία φοιτήτρια ποδολογίας και συμπρωταγωνίστρια σε ερωτικές ταινίες από το 2019, έχει βιώσει αποδοκιμασία από άλλες συμφοιτήτριες της, λόγω του επαγγέλματός της, με αποτέλεσμα να απομονωθεί κοινωνικά. Όπως αντιλήφθηκα κατά τη διάρκεια της συζήτησής μας, το γενικότερο αίσθημα «συντηρητισμού» που ένιωθε στην πόλη καταγωγής της, την Θεσσαλονίκη, ήταν ένας από τους λόγους που αποφάσισε να μετακομίσει στην Αθήνα. Την περίοδο της συνάντησής μας βρισκόταν σε αυτό το μεταβατικό στάδιο, όπου γνώριζε λίγα πράγματα για την πόλη και ακόμα λιγότερους ανθρώπους. Ανέφερε όμως, ότι «κάνει παρέα με τα κορίτσια από τη δουλειά», με τα οποία φάνηκε να νιώθει οικειότητα. Με αφορμή τη συγκεκριμένη εμπειρία της συζητήσαμε για διάφορα πατριαρχικά κατάλοιπα που βιώνουμε ως θηλυκότητες στην Ελλάδα και έτσι την ρώτησα την άποψή της σχετικά με τη σχέση μεταξύ σεξεργασίας και φεμινισμού. Αν και όπως μου είπε δεν το είχε σκεφτεί προηγουμένως απάντησε πολύ γρήγορα με τη φράση «ναι, φυσικά, γιατί όχι;». Πώς, λοιπόν, μπορεί η εργασία στο σεξ να αποτελέσει μια φεμινιστική επιλογή επαγγέλματος; Πολύ περισσότερο, τι μπορεί να εξυπηρετούν οι μηχανισμοί/λόγοι εκείνοι που προσδίδουν *a priori*, αντι-φεμινιστικό νόημα στις παροχές σεξουαλικών υπηρεσιών έναντι αμοιβής;

Όπως έχει αναδείξει η Gayle Rubin (2006), στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες παρατηρείται ιεραρχία όσον αφορά τις σεξουαλικές πρακτικές, στην κορυφή της οποίας τοποθετούνται τα έγγαμα, αναπαραγωγικά, ετεροφυλόφιλα υποκείμενα, ενώ στην ιεραρχικά κατώτερη θέση ανήκουν, μεταξύ άλλων, και εκείνα που σεξεργάζονται (2006: 420). Παράλληλα, αναφέρει ότι η αντι-πορνική ρητορική/προπαγάνδα που συντελέστηκε κατά τη δεκαετία του 1960 συνέδεε το εμπορευματοποιημένο σεξ με τον γενικότερο σεξισμό που εντοπιζόταν στην κοινωνία (2006: 455). Σύμφωνα με την παραπάνω οπτική, το ανταλλακτικό σεξ αποτελούσε αιτία για την ύπαρξη σεξισμού, αγνοώντας άλλες σύνθετες δομές εξουσίας που ενισχύουν σεξιστικές συμπεριφορές. Κατ' επέκταση, άτομα που εργάζονταν στο σεξ «αποκλείονταν» από τον φεμινισμό. Εντούτοις, σύμφωνα με τον συλλογισμό της Tabet (2016), μέσω της εργασίας στο σεξ, οι γυναίκες κατάφεραν να γίνουν όχι αντικείμενα μιας σχέσης με τους άνδρες αλλά υποκείμενα και εταίροι μιας ανταλλαγής (2016: 376). Πιο αναλυτικά, μέσα από την παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών έναντι αμοιβής, διαρρηγνύεται αυτό που θεωρείται «φυσικό» και αυτονόητο μέσα σε μια συντροφική/σεξουαλική σχέση και αντίθετα στην

περίπτωση αυτή τίθενται όρια και τιμές για την εκάστοτε υπηρεσία. Επιπρόσθετα, ενώ σε συντροφικές σχέσεις, που είναι προσανατολισμένες στην αναπαραγωγή, γίνεται ολική χρήση του γυναικείου σώματος με την διείσδυση-εκσπερμάτιση-γονιμοποίηση, στο παράδειγμα της εργασίας στο σεξ, οι σεξεργάτριες παραχωρούν μέρος από τη σεξουαλικότητα τους, και προσδίδουν αξία σε κάθε μέρος του σώματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο πραγματοποιείται αμφισβήτηση της επιβεβλημένης σεξουαλικότητας (2016: 396). Παρατηρείται, λοιπόν, ένας εναλλακτικός τρόπος θέασης του ανταλλακτικού σεξ, που υποδηλώνει όχι μόνο μια (σεξουαλική) εξέγερση αλλά και εναρμόνιση με τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση του σώματος.

Στο σημείο αυτό, θα αναφερθώ στη Federici (2023) και στη δική της αναφορά σχετικά με την σχέση μεταξύ φεμινισμού και σεξεργασίας. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει στο έργο της, οι φεμινίστριες της δεκαετίας του 1970 επικεντρώθηκαν στη διεκδίκηση του ελέγχου της σεξουαλικότητάς τους καθώς και της επιλογής (ή μη) να τεκνοποιούν (2023: 39). Οι πολιτικές αυτές του σώματος, όπως τις ονομάζει η ίδια, φαίνεται για μια ακόμη φορά να εναρμονίζονται πλήρως με την εργασία στο σεξ και την αυτοδιάθεση του σώματος. Εντούτοις, ακόμα και στην ανάλυσή της, η Federici, παρόλο που ασκεί κριτική σε εκείνες τις φεμινίστριες που υποστήριζαν την κατάργηση της εργασίας στο σεξ ως «εξευτελιστική και βίαιη» ενασχόληση, στην ουσία αναπαράγει το ίδιο πατερναλιστικό αφήγημα. Συγκεκριμένα, στο εγχείρημά της να «υποστηρίξει» τις γυναίκες που σεξεργάζονταν παραθέτει πληθώρα άλλων επαγγελματικών ή/και προσωπικών στιγμών, όπου οι γυναίκες χρησιμοποιούν τη σεξουαλικότητά τους λόγω δομικών/συστημικών ανισοτήτων. Για παράδειγμα, συμπεριλαμβάνοντας και την εαυτή της, τονίζει πως ως γυναίκες: «Πουλήσαμε το σώμα μας στον γάμο. Πουλήσαμε το σώμα μας στη δουλειά-είτε για να την κρατήσουμε είτε για να την αποκτήσουμε, για μια προαγωγή ή για να μη μας παρενοχλήσει κάποιος ανώτερος» (2023: 47). Εντούτοις, τα συγκεκριμένα παραδείγματα τα παραθέτει για να υποστηρίξει τη θέση της ότι πολλές γυναίκες αναγκάζονται να σεξεργαστούν, ίσως γιατί έτσι έχουν διδαχθεί (ιστορικά-κοινωνικά), παραγνωρίζοντας, έτσι, την ύπαρξη εμπρόθετης δράσης.

Παράλληλα, υπό αυτό το πλαίσιο, αναπτύσσονται και θυματοκεντρικές προσεγγίσεις, που εκφράζουν λύπη και συμπόνοια για τις σεξεργάτριες. Σύμφωνα με την παραπάνω συλλογιστική, οι σεξεργάτριες γίνονται αποδέκτριες «φεμινιστικής» συμπόνοιας στην περίπτωση μόνο που επιθυμούν να βρουν μια «πραγματική δουλειά».

Αποτελούν, λοιπόν, έτσι θύματα προς διάσωση (rescue projects), όπου χαίρουν (υπο)στήριξης υπό προϋποθέσεις. Μάλιστα, το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων το διάστημα 2016-2020 υιοθετούσε παρόμοιες προβληματικές θέσεις όσον αφορά τη σεξεργασία (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, χ.χ.). Αρχικά, αναφερόταν στην εργασία στο σεξ χαρακτηρίζοντάς την ως πορνεία, όρος αρκετά κακοποιητικός για τα ίδια τα άτομα που σεξεργάζονται. Παράλληλα, γινόταν αναφορά μόνο σε εκδιδόμενες γυναίκες, κάνοντας ξανά χρήση ενός στιγματιστικού όρου, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μόνο στις γυναίκες (με όρους βιολογίας) που ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα, αφήνοντας εκτός εκείνες τις θηλυκότητες και αρρενωπότητες που επίσης αποτελούν υποκείμενα που σεξεργάζονται. Συγχρόνως, η σεξεργασία σύμφωνα με τη Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων ορίζεται ως: «παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προσβολή της αξιοπρέπειας είτε πρόκειται για ‘πορνεία από εξαναγκασμό’ είτε για εκούσια συνεύρεση: « (..) Μορφή βίας κατά των γυναικών και καταστρατήγηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ισότητας των δύο φύλων» ή αλλιώς όσον αφορά τη στρατηγική προσέγγισης του ζητήματος της σεξεργασίας προτείνεται: «μια πιο ευέλικτη προσέγγιση όσον αφορά την πορνεία, που θα τιμωρεί τους άνδρες που αντιμετωπίζουν ως εμπόρευμα το σώμα της γυναίκας και όχι τα άτομα που αναγκάζονται να προσφέρουν σεξουαλικές υπηρεσίες» (χ.χ.: 3-7)²⁶.

Φαίνεται, λοιπόν, από το παραπάνω Εθνικό Σχέδιο Δράσης, ότι οι γυναίκες που εργάζονται στο σεξ θα δέχονταν κρατική αρωγή, εφόσον αποτέλεσαν «θύματα εκμετάλλευσης». Βέβαια, στην προκειμένη περίπτωση είναι προβληματική και η ίδια η βοήθεια υπό τέτοιες προϋποθέσεις. Μάλιστα, το «τσουβάλιασμα» της σεξεργασίας και της εμπορίας ανθρώπων (trafficking) από το Υπουργείο Εσωτερικών είναι ένα ζήτημα που χρήζει προβληματισμού. Εντούτοις, υπό την αιγίδα τέτοιων στρατηγικών «βοήθειας», ενισχύονται πατερναλιστικές πρακτικές. Με άλλα λόγια, άτομα που δεν εργάζονται στο σεξ, αναπτύσσουν ιδέες, απόψεις και πολιτικές για την ίδια τη σεξεργασία καθώς και τις ανάγκες των ατόμων που απασχολούνται στο συγκεκριμένο τομέα, βασισμένες στις δικές τους στερεότυπες αντιλήψεις²⁷. Έτσι, όχι μόνο δεν

²⁶ Για το αναλυτικό εθνικό σχέδιο δράσης για την ισότητα των φύλων την περίοδο 2014-2020 βλ. Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων. (χ.χ). *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2016-2020 (ΕΣΔΙΦ)*.

²⁷ Βλ. Miss Behave. (2020, Μάιος 25). *Φεμινισμός και σεξεργασία ο ιός της βλακειάς μας απειλεί εξίσου*. Ανακτήθηκε από: <https://imissbehave.wordpress.com/2020/03/25>
Στο παραπάνω άρθρο, αναφέρεται ότι κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19, γράφτηκαν έξω από studio στην οδό Φυλής το εξής: «εσύ πληρώνεις για να βιάζεις» με ταυτόχρονη

εξυπηρετούνται οι πραγματικές και ουσιαστικές ανάγκες των ατόμων που σεξεργάζονται αλλά και πολύ περισσότερο, τα τελευταία θεωρούνται άβουλα πλάσματα, «το καλό» των οποίων αναλαμβάνουν να εξασφαλίσουν άλλα αρμόδια άτομα/θεσμικά όργανα.

Επιπλέον, στο πλαίσιο της εθελοντικής μου συμμετοχής στην οργάνωση «Θετική Φωνή», ήμουν παρούσα στην απολογιστική εκδήλωση του προγράμματος «Dana» που αφορούσε σεξεργαζόμενα άτομα. Σε αυτήν, μίλησε ένα επωφελούμενο από το πρόγραμμα άτομο, το οποίο είναι πλέον μέλος της «Red Umbrella Athens». Συγκεκριμένα, στην ομιλία της ανέφερε ότι εκτίμησε τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα της οργάνωσης προσέγγιζαν τα σεξεργατά ενώ τους προσέφεραν προφυλακτικό και ενημερωτικό υλικό. Αναλυτικότερα όπως είπε η ίδια: «θυμάμαι να ανυπομονώ να δω αυτά τα παιδιά όχι μόνο για την παρέα και το χαμόγελό τους, αλλά κυρίως επειδή μας αποδέχονταν και δεν προσπαθούσαν να μας αλλάξουν». Παράλληλα, τόνισε ότι στο παρελθόν αρκετά συχνά μέλη εκκλησιαστικών οργανώσεων πραγματοποιούσαν επισκέψεις σε σημεία σεξεργασίας με σκοπό να πείσουν τις θηλυκότητες που ασκούσαν το συγκεκριμένο επάγγελμα να «μετανοήσουν» και να δεχτούν αρωγή.

Παρατηρείται, λοιπόν, η εκδήλωση «αντίστασης» από πληθώρα φεμινιστικών οργανώσεων ώστε να αναγνωρίσουν τα κοινά σημεία επαφής με τις σεξεργάτριες. Εντούτοις, κινήματα σεξεργατριών «εκθέτουν» τέτοιου είδους κανονιστικές αντιλήψεις. Όπως παρατηρεί η Juana María Rodríguez (2023), σχετικά με συνθήματα κινημάτων σεξεργατριών λατινικής καταγωγής, σε μία προσπάθεια να εκθέσουν «την υποκρισία των συστημάτων του έμφυλου σεξουαλικού ελέγχου» χρησιμοποίησαν εργαλειακά τη βρισιά «πουτάνες γιοί», τονίζοντας ότι «οι πολιτικοί δεν είναι γιοι μας, απλά χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες μας» (2023: 5). Στο ίδιο πλαίσιο κινηματικής αλλαγής, πραγματοποίησαν την πολιτική ανασηματοδότηση της λέξης «πουτάνα». Συγκεκριμένα, μετέτρεψαν το αρνητικό πρόσημο της βρισιάς «πουτάνα» σε θετικό, «τοποθετώντας» τη λέξη αυτή δίπλα από τη λέξη φεμινίστρια. Έτσι, μέσω του συνθήματος «Put a feminist» (πουτάνα φεμινίστρια), συνδέονται δυο φαινομενικά μη συγγενικά θηλυκά υποκείμενα, δηλαδή οι «πουτάνες» από τη μία και οι φεμινίστριες από την άλλη (2023: 4).

προσυπογραφή του φεμινιστικού συμβόλου. Οι συγκεκριμένες/-οι «φεμινιστ(ρι)ες» εξισώνουν την εργασία στο σεξ με τον βιασμό σε μια προσπάθεια να αποθαρρυνθούν οι πιθανοί πελάτες.

Από όλα όσα ειπώθηκαν παραπάνω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί η άποψη ότι είτε οι αντι-πορνικές ρητορικές είτε οι πιο θυματοκεντρικές θέσεις, εν τέλει αναπαράγουν πατριαρχικές αντιλήψεις για τη σεξουαλικότητα, ενώ ταυτόχρονα δεν διασαλεύουν το διπολικό στατικό σύστημα του φύλου και τα πρότυπα που αυτό προβάλλει. Πολύ περισσότερο, ακόμα και αν η εργασία στο σεξ καταργούνταν, θα σήμαινε αυτό την εξάλειψη του σεξισμού; Άλλωστε, αξίζει να αναλογιστούμε την πληθώρα επαγγελμάτων, εκτός από εκείνη στον τομέα του σεξ, όπου η άσκηση αυτών προϋποθέτει την επιστράτευση της σεξουαλικότητας/εμφάνισης των υποκειμένων για να προσελκύονται πελάτες/-ισσες. Για παράδειγμα, σε μαγαζιά εστίασης πολλές φορές προτιμώνται θηλυκότητες και αρρενωπότητες με συγκεκριμένη εξωτερική εμφάνιση, που αξιολογείται ως ελκυστική, με στόχο να αυξηθεί η επισκεψιμότητα πελατών. Τι όμως, εξυπηρετείται από την προσπάθεια παγίωσης της αντίληψης ότι η εργασία στο σεξ αποτελεί a priori αντι-φεμινιστική επαγγελματική σταδιοδρομία;

Στην ελληνική κοινωνία, ακόμα και σήμερα, υπάρχουν πολλά στερεότυπα αφηγήματα που συνθέτουν το πρότυπο της «καλής και ηθικής γυναίκας». Σύμφωνα με αυτά, και η ίδια η σεξουαλικότητα των γυναικών αστυνομεύεται και ελέγχεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελούν οι λόγοι (discourses), που επικρίνουν το «προκλητικό» ντύσιμο κοριτσιών/θηλυκοτήτων, και που συνήθως συνοδεύονται από χαρακτηρισμούς όπως «πουτανα(κι). Πολύ περισσότερο, άτομα που εργάζονται στο σεξ αξιολογούνται ως μη άξια σεβασμού, τρυφερότητας ή/και συντροφικότητας. Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται και η βιωμένη εμπειρία της συνομιλήτριάς μου που σεξεργάζεται μέσω της πλατφόρμας του OnlyFans.

Συγκεκριμένα, όπως μου ανέφερε, όταν στα προσωπικά της μέσα κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιεί τόσο για να αναδείξει τη δουλειά της, όσο και για να μοιραστεί άλλες πτυχές της καθημερινότητάς της, ανάρτησε τις δυο γάτες της αγκαλιασμένες, με λεζάντα «this could be us», δέχτηκε από άλλο χρήστη των ίδιων social media την ακόλουθη απάντηση: «όταν είσαι πουτάνα, σαν πουτάνα θα σου φέρονται». Μέσα όμως από τέτοιες αντιλήψεις, επανεδραιώνονται δίπολα, και συγκεκριμένα αυτό της καλής/ηθικής γυναίκας από τη μία, και της «πουτάνας» από την άλλη. Ο διαχωρισμός όμως αυτός λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε το ένα μέρος του δίπολου να «απομακρύνεται» από το άλλο, ενώ παράγονται συγκεκριμένα συναισθήματα για κάθε άκρο αυτού. Ταυτόχρονα εξυπηρετείται η εκ νέου εγκαθίδρυση του έγγαμου, ετεροφυλόφιλου, αναπαραγωγικού σεξ.

Όπως έχει αναδείξει στο έργο της η Άχμεντ, αναφερόμενη στους συναισθηματικά φορτισμένους λόγους βρετανών πολιτικών για να περιγράψουν τους αιτούντες/-ουσες άσυλο, τα συναισθήματα κυκλοφορούν ανάμεσα στα ατομικά σώματα, δηλαδή τους βρετανούς πολίτες, δημιουργώντας κοινωνικά/συλλογικά, όπως το βρετανικό έθνος (2018: 137). Μάλιστα, το αίσθημα φόβου που καλλιεργήθηκε στους πολίτες της Βρετανίας λειτούργησε καταλυτικά ώστε να συσπειρωθούν ως ομάδα εναντίον των «άλλων», δηλαδή των προσφυγικών πληθυσμών. Με παρόμοιο τρόπο, ο φόβος για την «κρίση αξιών» που επιφέρουν οι σεξεργάτριες και τα σεξεργαζόμενα άτομα εν γένει κινητοποιεί κάποιες θηλυκότητες, ώστε να αρθρώσουν την κοινή εναντίωσή τους απέναντι στα υποκείμενα που εργάζονται στον τομέα του σεξ. Αντίστοιχα, τα φεμινιστικά κινήματα που αντιτίθενται στη σεξεργασία, επικρίνοντάς την ως σεξιστική μορφή απασχόλησης, «φοβούνται»/ανησυχούν για τον κλονισμό των δικών τους διεκδικήσεων που σχετίζονται με τη δημιουργία πιο «φεμινιστικών» κοινωνιών. Πώς μπορεί όμως να επιτευχθεί η δημιουργία ουσιαστικά φεμινιστικών χώρων, ενώ ταυτόχρονα πραγματοποιείται εκ νέου παραγωγή ετεροτήτων και αποκλεισμών;

Χωρίς να προτείνεται κάποια «συνταγή επιτυχίας», απλώς τίθεται υπό προβληματισμό η δημιουργία καινούργιων δυαδικών αντιστίξεων. Εξάλλου, δια μέσω αυτών, αναπαράγεται ο ίδιος φαύλος κύκλος που επιχειρείται να διαρραγεί. Υπό το πρίσμα αυτό, και η επιμονή διαιώνισης a priori αρνητικών νοηματοδοτήσεων για τη σεξεργασία και τα άτομα που την ασκούν εν τέλει εξυπηρετεί πατριαρχικούς τρόπους διανόησης.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Στο επίκεντρο της παρούσας έρευνας βρίσκονταν οι σύνθετοι τρόποι με τους οποίους η εργασία στο σεξ κατασκευάζεται ως ιδιάζουσα μορφή απασχόλησης, τα άτομα που την ασκούν ως παρεκκλίσεις του «φυσιολογικού» υποκειμένου, και η σεξουαλικότητά τους ως μη υγιής. Όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφική και επιτόπια έρευνά μου, βασική αιτία που συμβαίνει αυτό αποτελεί η ενσωμάτωση σεξουαλικών πρακτικών εντός του επαγγελματικού πεδίου, με τρόπο που διασαλεύονται τα κυρίαρχα πρότυπα σεξουαλικής συμπεριφοράς. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους ρυθμιστικούς κανόνες, οι σεξουαλικές πρακτικές «πρέπει» να τελούνται στο πλαίσιο μονογαμικών συντροφικών σχέσεων. Μάλιστα η μετουσίωση αυτών σε έγγαμο βίο με στόχο την αναπαραγωγή αποτελεί το μοναδικό διανοητό πρότυπο σεξουαλικότητας. Ταυτόχρονα παρατηρείται η εκδήλωση θεσμικής, ιατρικής και κοινωνικής «αγωνίας» που αφορά τον κλονισμό καλά εδραιωμένων προτύπων έμφυλης και σεξουαλικής συμπεριφοράς. Για τον λόγο αυτό, επιστρατεύθηκαν πληθώρα λόγων (discourses) προκειμένου διαμέσου του αποκλεισμού και της δημιουργίας δίπολων να εδραιωθούν εκ νέου ηγεμονικά καθεστώτα «αλήθειας».

Η στρατηγική αυτή επανάληψη κανονιστικών θεωρήσεων «εκθέτει» το γενικότερο διπολικό στατικό σύστημα του φύλου, το οποίο προκειμένου να διατηρεί την πρωτοκαθεδρία του «χρειάζεται» ένα καταστατικό «άλλο», όπως έχει αναδείξει πολύ εύστοχα η Butler (1990/1999). Παράλληλα, επιχείρησα να εξετάσω «πέρα από τη θεωρία» τις πρακτικές συνέπειες που έχουν τέτοιες τεχνικές της βιοεξουσίας στην καθημερινότητα των σεξεργαζόμενων υποκειμένων. Για να γίνει αυτό εφικτό, συνομίλησα τυπικά και άτυπα με αρκετά άτομα που εργάζονται στο σεξ και μέσα από τις δικές τους ιστορίες/εμπειρίες κατόρθωσα όχι μόνο να καταλάβω τι συνεπάγεται να ζει και να εργάζεται κανείς/καμία/κανένα υπό συνθήκες παρανομίας και κοινωνικής περιθωριοποίησης, αλλά πραγματικά να συν-αισθανθώ τις σκέψεις και τους προβληματισμούς τους. Στο σημείο αυτό, θέλω να παραθέσω τα λόγια του Γιαννακόπουλου (χ.χ.) που θεωρώ ότι συνοψίζουν εύγλωττα την εμπειρία μου ως ερευνήτρια. Συγκεκριμένα όπως αναφέρει:

Κατά την γνώμη μου, η εθνογραφική έρευνα είναι μια συνάντηση μεταξύ τοποθετημένων υποκειμένων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την επιστημονική και προσωπική αλλαγή του/της ανθρωπολόγου. Αυτή η συνάντηση προϋποθέτει την εμπλοκή του/της εθνογράφου στις καταστάσεις που μελετά. Η εμπλοκή αυτή δεν είναι μόνο διανοητική, αλλά και αισθησιακή και συναισθηματική (Γιαννακόπουλος, χ.χ.).

Η επιλογή μελέτης του παρόντος πεδίου αρχικά έγινε κάπως παρορμητικά, με την έννοια ότι δεν είχα σκεφτεί τι ακριβώς θέλω να πω μέσα από την εργασία μου. Είχα πρόσφατα δει ένα ντοκιμαντέρ με θέμα τη σεξεργασία στην Ελλάδα και μετά το τέλος αυτού έψαξα να διαβάσω το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο που έχει θεσπιστεί. Από την πρώτη κιόλας ανάγνωση, θυμάμαι να σκέφτομαι πως ο νόμος αυτός περιλαμβάνει ένα κράμα στερεοτύπων και πατριαρχικών καταλοίπων. Έτσι, σκέφτηκα ότι κάτι πρέπει να πω γι' αυτό. Δεν είχα υπολογίσει, όμως, ότι οι αρχικές μου σκέψεις σχετικά με το πώς θα προσέγγιζα το θέμα αυτό θα άλλαζαν τόσο, όσο και εγώ. Στην αρχή πιθανώς υιοθετούσα και η ίδια θυματοκεντρικές θέσεις. Εντούτοις, μέσα από την επαφή μου με άτομα που ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα, μου δόθηκε η ευκαιρία να αναθεωρήσω πολλές από τις αρχικές μου σκέψεις/προσεγγίσεις. Πολύ περισσότερο, συνειδητοποίησα και θαύμασα τη μαχητικότητα που επιδεικνύουν τα ίδια σε καθημερινό επίπεδο απέναντι σε μια κοινωνία και ένα θεσμικό πλαίσιο που τα περιθωριοποιούν. Φυσικά, κάτι τέτοιο δεν θα ήταν εφικτό να συμβεί μόνο από τις συνεντεύξεις που πραγματοποίησα. Η ετήσια εθελοντική μου συμμετοχή στη «Θετική Φωνή» καθώς και σε δράσεις της «Red Umbrella Athens», συνέβαλλαν καταλυτικά στην προσωπική μου αλλαγή αλλά και στη συναισθηματική εμπλοκή μου, όπως περιγράφει παραπάνω ο Γιαννακόπουλος (χ.χ.).

Για τον λόγο αυτό, επιθυμώ να τονίσω τις ενσώματες αντιστάσεις και την ενδυνάμωση που συντελείται μέσα από τις (συλλογικές) δράσεις που επιτελούν εργαζόμενα στο σεξ άτομα και όχι να επαναλάβω τις συνθήκες επισφάλειας και αναλωσιμότητας στις οποίες εκτίθενται ανισομερώς. Θεωρώ ότι οι τελευταίες έχουν ήδη γίνει κατανοητές. Πολλά σεξεργαζόμενα υποκείμενα όχι μόνο επιβιώνουν σε αυτό το στενό νομοθετικό πλαίσιο αλλά πολύ περισσότερο, εκθέτουν τα κενά και τις πρακτικές συνέπειες, που αυτό φέρει στην καθημερινότητά τους. Μάλιστα, η κατάληψη δημόσιου χώρου σε μια προσπάθεια άντλησης πολιτικής ισχύος πραγματοποιείται με τέτοιο τρόπο που η ευαλωτότητά τους διαπλέκεται στενά με την έννοια της αντίστασης. Η συσπείρωσή τους, βασισμένη στην αλληλεγγύη και στις κοινές εκείνες συνθήκες που τα εκθέτουν στη βία και την τρωτότητα διασαλεύουν και προκαλούν τις κανονιστικές θεωρήσεις του φύλου και της σεξουαλικότητας.

Λαμβάνοντας, μάλιστα, υπόψιν τις ενσώματες εμπειρίες και τα βιώματα των ανθρώπων που εργάζονται στο σεξ και συμπεριλαμβάνοντάς τα στον εθνικό νόμο που αφορά τη σεξεργασία, μπορεί να διευκολυνθεί η αποκρυστάλλωση πολλών

στερεότυπων και στιγματιστικών αντιλήψεων που παρατηρούνται ακόμα στην ελληνική κοινωνία. Χωρίς να υπονοείται ότι η θεσμική/νομική αναγνώριση είναι πανάκεια, αποτελεί όμως μια καλή αφετηρία για να αμβλυνθεί η καθημερινή επισφάλεια των εργαζόμενων υποκειμένων, καθώς και για να επέλθει η αλλαγή στις στάσεις και αντιλήψεις του κοινωνικού σώματος. Άλλωστε, το τελευταίο έχει επίσης συνεισφέρει στην περιθωριοποίησή τους, λειτουργώντας ελεγκτικά και ως «κοινωνικό παρατηρητήριο», όπως θα το έθετε ο Foucault (2011β: 240). Βέβαια, και σε άλλες περιπτώσεις, όπως στο παράδειγμα της νομικής αναγνώρισης του ομόφυλου γάμου, η αλλαγή τόσο στον θεσμό όσο και στην κοινωνία δεν συνέβη «μαγικά», αλλά μέσω διεκδίκησης και ενεργούς εμπλοκής των ατόμων. Παρομοίως, όπως αναφέρθηκε στην απολογιστική έκθεση του έργου «DANA» που υλοποιήθηκε από τις οργανώσεις «Θετική Φωνή» και «Red Umbrella Athens» και που αφορούσε την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου που «ρυθμίζει» τη σεξουαλικότητα, τα ίδια τα εμπλεκόμενα/επωφελούμενα άτομα υποστήριξαν τη θέση «τίποτα για εμάς χωρίς εμάς». Μάλιστα, στη συγκεκριμένη εκδήλωση βρίσκονταν παρόντες εκπρόσωποι εθνικών κομμάτων. Με το παραπάνω σύνθημα και την ταυτόχρονη άρθρωσή του μπροστά σε θεσμικούς εκπροσώπους, υπονοείται ότι η νομοθετική αλλαγή είναι επιθυμητή ή/και αναγκαία, ενώ ταυτόχρονα «οφείλει» να λαμβάνει υπόψη τα ίδια και τις ανάγκες τους.

Κλείνοντας, η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια άρθρωσης ενός αντιλόγου στα κυρίαρχα αφηγήματα που επιχειρούν να (ανα)παράγουν τη σεξουαλικότητα ως ιδιάζουσα μορφή απασχόλησης και τα σεξουαλικά άτομα ως παρεκκλίσεις του «φυσιολογικού» υποκειμένου με την «υγιή» σεξουαλικότητα. Πολύ περισσότερο, μέσω της εκπόνησης αυτής, προσπάθησα να δείξω ότι οι ιεραρχίες και τα δίπολα που βασίζονται στο φύλο και τη σεξουαλικότητα αποτελούν τεχνικές της σύγχρονης βιοεξουσίας για έλεγχο και καθυπόταξη των υποκειμένων με την παράλληλη ανάδυση ατομικών συνειδήσεων. Στην πραγματικότητα, υπό τον συγκεκριμένο τρόπο διακυβέρνησης, όλα μας συνδεόμαστε και αλληλεξαρτόμαστε, καθώς είμαστε από κοινού εκτεθειμένα στη βία, την τρωτότητα και την αναλωσιμότητα, απλά σε διαφορετική διαβάθμιση. Συνεπώς, εφόσον δεν μπορούμε/επιθυμούμε να συμπεριληφθούμε στα πρότυπα που επιβάλλει η κανονιστική βία, είναι αναπόφευκτο να εκθέτουμε τα όριά της και να προβάλλουμε νέους (μέχρι πρότινος αδιανόητους) τρόπους συλλογικής/δημόσιας ύπαρξης. Τέλος, επιθυμώ να συνοψίσω όλο το

παραπάνω εγγείρημα σε έξι λέξεις ή αλλιώς ένα σύνθημα: Η εργασία στο σεξ είναι εργασία²⁸.

²⁸ Η συγκεκριμένη φράση αποτελεί σύνθημα της οργάνωσης «Red Umbrella Athens».

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνόγλωσση

- Αβραμοπούλου, Ε. (2019). Όνειρο/ Ειρωνεία: Το δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα, πέρα από τα δικαιώματα. Στο Β. Πούλιος (μτφρ), *Το δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα* (σ. 173-199). Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου.
- Αβραμοπούλου, Ε. & Χαλκίδου/Χαλκίδης, Α/Π. (2022). Εισαγωγή Κριτική θεωρία και σεξουαλικότητα. Στο Ο. Παπακώστα (επιμ.), *Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας: Κριτικές θεωρίες, διεπιστημονικές αναγνώσεις* (σ. 11-47). Αθήνα: Τόπος.
- Αθανασίου, Α. (2007). *Ζωή στο Όριο*: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Αθανασίου, Α. & Τσιμουρή, Γ. (2013). *Χαρτογραφώντας τη βιοπολιτική των συνόρων*: Σώματα, τόποι, απεδαφοποιήσεις. *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, 140, 3-37.
- Αμπατζή, Λ. (2009). *Ποτό για παρέα*: Σεξουαλική διασκέδαση στη σύγχρονη Ελλάδα. Αθήνα: Κέδρος.
- Ανώνυμος (2024, Ιανουάριος 27). 10 φεμινιστικές οργανώσεις ενάντια στην παρένθετη μητρότητα και στην εμπορία γυναικών και παιδιών. *left.gr*. Ανακτήθηκε από: <https://left.gr/news/10-feministikes-organoseis-enantia-stin-parentheti-mitrotita-kai-stin-emporia-gynaikon-kai>
- Άχμεντ, Σ. (2022). Συν-αισθηματικές οικονομίες. Στο Ο. Παπακώστα (επιμ.), *Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας: Κριτικές θεωρίες, διεπιστημονικές αναγνώσεις* (σ. 129-166). Αθήνα: Τόπος.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (χ.χ.). *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2016-2020 (ΕΣΔΙΦ)*. Ανακτήθηκε από: <https://isotita.gr/wp-content/uploads/2018/02/>
- Γιαννακόπουλος, Κ. (2006). Ιστορίες σεξουαλικότητας. Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας* (σ. 17-102). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γιαννακόπουλος, Κ. (2012). Πολιτισμικές εναντιολογήσεις της μοναξιάς: συγγένεια, κοινότητα και πολιτικές του ΛΟΑΤ κινήματος. Στο Α. Αποστολέλλη & Α. Χαλκιά

(επιμ.), *Σώμα, Φύλο, Σεξουαλικότητα ΛΟΑΤΚ Πολιτικές στην Ελλάδα* (σ. 173-196). Αθήνα: Πλέθρον

Γιαννακόπουλος, Κ. (χ.χ.). Τοποθετημένη ανθρωπολογία, σεξουαλικότητα και συναισθήματα. *Φεμινιστικά*. Ανακτήθηκε από: <https://feministika.net/topothetimeni-anthropologia-sexualikotita-synaisthimata/>

Color Youth. (χ.χ.). Νομοθετικό πλαίσιο. Ανακτήθηκε από: <https://www.colouryouth.gr/sex-work/>

Θετική Φωνή. (χ.χ.). *Τα Νομοθετικά μοντέλα για την εργασία στο σεξ*. Ανακτήθηκε από: <https://positivevoice.gr/5521>

MeeToo Greece. (χ.χ.). Ανακτήθηκε από: <https://metoogreece.gr/>

Miss Behave. (2020, Μάιος 25). Φεμινισμός και σεξεργασία ο ιός της βλακειάς μας απειλεί εξίσου. Ανακτήθηκε από: <https://imissbehave.wordpress.com/2020/03/25/>

Μπάτλερ, Τζ. & Αθανασίου, Α. (2016). *Απ-αλλοτρίωση: Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό* (επιμ. Α. Μανταίου μτφρ. Α. Κιουπκιοκλής). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2013).

Μπέμπε, Α. (2020). *Νεκροπολιτική*: Το άρθρο (μτφρ. Γ. Χαραλαμπίτας). Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2003).

Butler, J. (2006). Από-μίμηση και έμφυλη ανυπακοή. Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας* (σ.219-258). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Butler, J. (2008). Σώματα με Σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο (επιμ Α. Αθανασίου μτφρ. Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Εκκρεμές. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1993).

Butler, J. (2009α). *Αναταραχή φύλου: Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας* (επιμ. Β. Καντζά μτφρ. Γ. Καραμπέλας). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990/1999).

Butler, J. (2022). *Η δύναμη της μη βίας* (επιμ. Χ. Σπυροπούλου μτφρ. Γ. Καραμπέλας). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2020).

- Νας, Τζ. Κ. (2022). Μαύρη Πρωκτικότητα. Στο Ο. Παπακώστα (επιμ.), *Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας: Κριτικές θεωρίες, διεπιστημονικές αναγνώσεις* (σ. 245-270). Αθήνα: Τόπος.
- Νόμος 2734/1999, Εκδιδόμενα με αμοιβή πρόσωπα και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α-161/5-8-1999).
- Παπαγαρουφάλη, Ε. (2002). *Η συνέντευξη ως σωματική εμπειρία των συνομιλητών και πολλών άλλων. The Greek Review of Social Research*, 107, 29–46. doi: <https://doi.org/10.12681/grsr.8996>
- Rubin, G. (2006). Σκέψεις για τη σεξουαλικότητα: Σημειώσεις για μια ριζοσπαστική θεωρία των πολιτικών της σεξουαλικότητας. Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας* (σ.401-481). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Σαμπατακάκης, Γ. (2021). *HIV/AIDS, θέατρο και τραύμα στην Ελλάδα (Μία πρώτη αποτίμηση)*. Αθήνα: Εκδόσεις Σοκόλη.
- Σιατερλή, Β. (2024, Μάρτιος 14). Γυναικείο ζήτημα: Πες το με το όνομά του. *Το μώβ*. Ανακτήθηκε από: Γυναικείο ζήτημα
- Snyder, L. S. & Mitchel T. D. (2011). Αναθεωρώντας το σώμα: Σπουδές αναπηρίας και η αντίσταση στην εν-σωμάτωση. Στο Α. Αθανασίου (επιμ.), *Βιοκοινωνικότητες: Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας* (σ. 291-325). Αθήνα: Νήσος.
- Σουλάκη, Γ. (2023, 1 Δεκεμβρίου). Παγκόσμια Ημέρα κατά του AIDS: Σχεδόν 1 στους 3 πιστεύει μεταδίδεται μέσω αγκαλιάς. *Newsit*. Ανακτήθηκε από: <https://www.newsit.gr/ellada/pagkosmia-imera-kata-tou-AIDS-sxedon-1-stous-3-pisteyei-metadidetai-meso-agkalias/3921155/>
- Tabet, P. (2006). Τα δόντια της πόρνης: Ανταλλαγή, διαπραγμάτευση, επιλογή στις οικονομικο-σεξουαλικές σχέσεις. Στο Κ. Γιαννακόπουλος (Επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας* (σ. 375-400). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Τζελέπη, Ε. (2020). Στα πολιτικά διάκενα ευαλωτότητας και αντίστασης. Στο Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης & Δ. Παπανικολάου (Επιμ.), *Κουήρ Πολιτική/ Δημόσια Μνήμη* (121-128). Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ.

- Vance, C. S. (2006). Η ανθρωπολογία ανακαλύπτει εκ νέου τη σεξουαλικότητα: ένα θεωρητικό σχόλιο. Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας* (σ. 103-138). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Federici, S. (2023). *Πέρα από τα όρια του σώματος: Αναθεώρηση, αναδιαμόρφωση και επαναδιεκδίκηση του σώματος στον σύγχρονο καπιταλισμό* (μτφρ. Στ. Παπαζήση). Αθήνα: Πότλατς. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2020).
- Foucault, M. (2011α). *Ιστορία της σεξουαλικότητας: I. Η βούληση για γνώση* (μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1976).
- Foucault, M. (2011β). *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* (μτφρ. Β. Πατσογιάννη). Αθήνα: Πλέθρον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1975).
- Χαλκιά, Α. & Μιχαηλίδου, Μ. (2006). Το κοινωνικό σώμα. Στο Μ. Μιχαηλίδου (Επιμ.), *Η παραγωγή του κοινωνικού σώματος* (σ. 11-30). Αθήνα: Κατάρτι.
- Χαλκίδου/Χαλκίδης, Α/Π. (2018). Σεξουαλικοί θεσμοί: Γονεϊκότητα και πολιτικές συγγένειας στην Ελλάδα. *Φεμινιστικά, 1*, 33-42.

Ξενόγλωσση

- Apostolidou, A., Triantafyllidou, S., Papadaki, A., Aslanis, A., Manolopoulou, A., Stergios, M., Bekiaris, A., Ntinopoulou, E., Papadopetrakis, G., Papastefanaki, K., Protopapas, K., Siamitrou, P., Sougle, A., Vegkos, N., Antoniadou, A., Cannelopoulos, L., Poulis, A. (2023). Prevalence of Non-Consensual Condom Removal (Stealth) in Female Sex Work and Its Association with Perceived Discrimination in Athens, Greece. *Scientific Research An Academic Publisher, 14*(9), 1483-1496. doi: 10.4236/psych.2023.149085
- Berlant, L. (2007). Slow Death: Sovereignty, Obesity, Lateral Agency. *Critical Inquiry, 33*:4, 754–780. doi: <https://doi.org/10.1086/521568>
- Berlant, L. & Warner, M. (1998). Sex in public. *Critical Inquiry, 24*(2), 547-566.
- Change Grow Live. (χ.χ.). *What is chemsex? Support, advise and how to stay safe*. Ανακτήθηκε από: <https://www.changegrowlive.org/advice-info/alcohol-drugs/chemsex-drugs>
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist

- Politics. University of Chicago Legal Forum, 1:8, 139-167. Ανακτήθηκε από:
Demarginalizing the Intersection of Race and Sex
- Foucault, M. (2003). Society must be defended. In M. Bertani & A. Fontana (eds.),
Society Must be Defended: Lectures at the college de France (1975-1976) (pp.
239-264). New York: Picador.
- Knebel, C., Siguenza, G., Dunn, M., Kruk, M., Matsick, J. (2019). Gender perceptions
and stereotypes surrounding consensually non-monogamous relationships.
Students Scholar Symposium Abstracts and Posters. 319.
- Lorey, I. (2015). *State of insecurity: Government of the precarious*. London & New York:
Verso.
- Martin, E. (1991). The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance
Based on Stereotypical Male-Female Roles. *Chicago Journals*, 16:3, 485-501.
- Peano, I. (2020). Excesses and double standards: migrant prostitutes, sovereignty and
exceptions in contemporary Italy. *Modern Italy*, 17:4, 419-432. doi:
<https://doi.org/10.1080/13532944.2012.706994>
- Puar, J. K. (2017). *The right to maim: Debility, capacity, disability*. Durham: Duke
University Press.
- Rodríguez, J.M (2023). *Put a Life: seeing Latinas, working sex*. Durham: Duke University
Press.
- TGEU Europe (2023, November 13). Trans Murder Monitoring 2023 Global Update.
TransrespectversusTransphobia worldwide. Ανακτήθηκε από:
<https://tgeu.org/trans-murder-monitoring-2023-global-update/>

Οπτικοακουστικό υλικό

- Δημητρακοπούλου, Γ. (παραγωγός). (2022-2023). *Επικίνδυνα σώματα* (Ντοκιμαντέρ).
Αθήνα. Ανακτήθηκε από: *Επικίνδυνα σώματα*
- Οικονομίδη, Θ., Σταμέλλος, Α. (Παραγωγοί) & Μαυρούδι, Ζ. (Σκηνοθέτης). (2013).
RUINS/ ΕΡΕΙΠΙΑ: Οροθετικές γυναίκες. Το χρονικό μιας διαπόμπευσης
(Ντοκιμαντέρ). Ελλάδα

The press project. (2020, Ιούνιος 27). *Σεξεργασία και κορονοϊός: Συνέντευξη Άννας Κουρουπού και Δήμητρας Κανελλοπούλου στο TPP*. [Βίντεο]. YouTube.
Ανακτήθηκε από: Σεξεργασία και κορονοϊός

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΕΝΤΥΠΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Θέμα διπλωματικής έρευνας: Η μελέτη των σύγχρονων προκλήσεων σε άτομα που εργάζονται στο σεξ.

Ερευνήτρια: Φωτεινή (Φένια) Γιαννακοπούλου

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ειρήνη Αβραμοπούλου

Η έρευνα διεξάγεται από την κα. Φωτεινή (Φένια) Γιαννακοπούλου υπό την επίβλεψη της καθηγήτριας κα. Ειρήνη Αβραμοπούλου στο πλαίσιο του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική» του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Σκοπός της έρευνας είναι η μελέτη των προκλήσεων που καλούνται να αντιμετωπίσουν εργαζόμενα στο σεξ άτομα στον ελλαδικό χώρο, όπου ουσιαστικά η συγκεκριμένη απασχόληση τελείται παράνομα. Η ερευνήτρια θα προχωρήσει στη διεξαγωγή ατομικών συνεντεύξεων με εν ενεργεία σεξεργαζόμενα άτομα, σε μια προσπάθεια να αναδειχθούν οι δικές τους βιωμένες εμπειρίες. Εν συνεχεία, η ερευνήτρια θα αναλύσει αποσπάσματα λόγου των συνεντευξιαζόμενων για να ολοκληρώσει τη μεταπτυχιακή διπλωματική της εργασία.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ. Η συνέντευξη θα προγραμματιστεί σε ημέρα και ώρα που θα ορίσουν από κοινού η/ο κάθε συμμετέχουσα/-οντας με την ερευνήτρια, η διάρκεια της οποίας υπολογίζεται να κρατήσει από μισή μέχρι μιάμιση ώρες. Η συζήτηση θα πραγματοποιηθεί δια ζώσης, ενώ ό,τι ειπωθεί δεν θα μαγνητοφωνηθεί προκειμένου να αισθάνονται πιο ασφαλή τα συνεντευξιαζόμενα άτομα.

ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ. Στο πλαίσιο της έρευνας θα συγκεντρωθούν τα παρακάτω δεδομένα που αφορούν στο πρόσωπό σας: ονοματεπώνυμο, ηλικία, μορφή σεξεργασίας στην οποία απασχολείστε και e-mail επικοινωνίας. Η ταυτότητα και τα προσωπικά σας δεδομένα θα είναι γνωστά μόνο στην ερευνήτρια, κα. Φωτεινή (Φένια) Γιαννακοπούλου, η οποία δεσμεύεται για τη τήρηση της εμπιστευτικότητας όλων των πληροφοριών που θα της κοινοποιήσετε στο πλαίσιο της συνέντευξης. Οι πληροφορίες που θα μοιραστείτε θα ψευδοανωνυμοποιηθούν, χρησιμοποιώντας μικρά ονόματα για κάθε συμμετέχουσα/-οντα, με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί η ταυτότητά σας σε τρίτους, η ταυτότητά σας δεν θα αποκαλυφθεί σε πιθανές δημοσιεύσεις, παρουσιάσεις ή επιστημονικές αναφορές που θα προκύψουν από τη συγκεκριμένη έρευνα.

Η συμμετοχή σας σε αυτή την έρευνα είναι εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να απαντήσετε σε οποιεσδήποτε ερωτήσεις δεν επιθυμείτε και να διατηρήσετε το δικαίωμα συμμετοχής σας στην έρευνα. Ακόμη και αφού δεχτείτε να συμμετέχετε στην έρευνα, μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από αυτήν χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία και χωρίς καμία συνέπεια για εσάς. Σε αυτή την περίπτωση μπορείτε να ζητήσετε να διαγραφούν τα δεδομένα και οι πληροφορίες που η ερευνήτρια έχει συλλέξει για εσάς. Το αίτημα για διαγραφή των πληροφοριών και των προσωπικών δεδομένων που μας δώσατε μπορεί να ικανοποιηθεί μέχρι το τέλος Μαΐου του ημερολογιακού έτους που διανύουμε και μπορείτε να το απευθύνετε στην ερευνήτρια ή/και την επιβλέπουσα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ

Θέμα διπλωματικής έρευνας: Η μελέτη των σύγχρονων προκλήσεων σε άτομα που εργάζονται στο σεξ.

Ερευνήτρια: Φωτεινή (Φένια) Γιαννακοπούλου

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ειρήνη Αβραμοπούλου

1. Δηλώνω ότι έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει το περιεχόμενο του Έντυπου Πληροφόρησης, κατανοώ τους σκοπούς της έρευνας και αποδέχομαι τη συμμετοχή μου σε αυτή

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

2. Είχα την ευκαιρία να θέσω ερωτήματα πριν λάβω την απόφαση να συμμετάσχω

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

3. Αντιλαμβάνομαι ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

4. Έχω λάβει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τη διαχείριση των προσωπικών μου δεδομένων

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

5. Κατανοώ ότι μπορώ να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να δώσω εξηγήσεις και χωρίς καμία συνέπεια

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

6. Κατανοώ ότι αν αποχωρήσω από την έρευνα τα στοιχεία μου θα καταστραφούν

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

7. Κατανοώ ότι μπορώ ζητήσω να καταστραφούν οι πληροφορίες που έδωσα μέχρι το τέλος Μαΐου 2024

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

8. Κατανοώ ότι το υλικό που θα συλλεχθεί θα χρησιμοποιηθεί μόνο για ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς [πχ δημοσιεύσεις ή εισηγήσεις σε επιστημονικά συνέδρια]

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

9. Γνωρίζω με ποια μπορώ να επικοινωνήσω εάν χρειαστώ περισσότερες πληροφορίες για την έρευνα

_____ **ΝΑΙ** _____ **ΟΧΙ**

Ονοματεπώνυμο Συμμετέχουσας:

Ημερομηνία:

Υπογραφή Συμμετέχουσας:

Υπογραφή Ερευνήτριας:

Ονοματεπώνυμο και στοιχεία επικοινωνίας ερευνήτριας: Φωτεινή

Γιαννακοπούλου, φοιτήτρια του ΔΠΜΣ «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική», Πάντειο

Πανεπιστήμιο. Τηλ: Email:

Ονοματεπώνυμο και στοιχεία επικοινωνίας επιβλέπουσας: Επίκουρη Καθηγήτρια,

Ειρήνη Αβραμοπούλου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Email: